

‘De pen in de ééne, den stofdoek in de andere hand.’

Johanna van Woude

Bachelor eindwerkstuk –Versie 2

18 augustus 2016

Martine van Hartingsveldt

Onder begeleiding van dr. Wilbert Smulders

Tweede lezer: Fabian Stolk

Universiteit Utrecht

Aantal woorden wetenschappelijk onderzoek: 9463

Aantal woorden populair wetenschappelijke tekst: 1806

Samenvatting

Dit eindwerkstuk bestaat uit diverse onderdelen. Allereerst bevat het een populair-wetenschappelijke tekst over Johanna van Woude, oftewel Sophie van Wermeskerken-Junius. Deze tekst is biografisch van aard en belicht de belangrijke momenten uit het leven van Johanna van Woude. Kortgezegd geeft de tekst aan dat Johanna van Woude een schrijvende moeder en echtgenote was. Ze schreef boeken, verhalen, maar ook artikelen voor het tijdschrift *De Hollandsche lelie*, waar ze een tijd hoofdredacteur was. In haar boeken staat vooral het huwelijk centraal. Van Woude kwam op een tragische manier aan haar einde. Nadat ze verdacht was van een poging tot vergiftiging van haar man, ging het bergafwaarts met haar. Ze was regelmatig ziek en werd uiteindelijk opgenomen in een gesticht, waar ze overleed.

Daarnaast bevat dit eindwerkstuk een overzicht van de primaire en secundaire werken van Johanna van Woude. Deze secundaire werken bestaan uit biografieën over Van Woude, recensies van haar boeken en diverse artikelen uit (literaire) tijdschriften. Deze zijn samengevat en ook wordt aangegeven of en voor wie de secundaire literatuur bruikbaar is. De literatuur is divers. Kortgezegd is de secundaire literatuur over Van Woude in drie groepen te verdelen. Allereerst is er de groep van auteurs zoals Hamer en Hoven en Van Wermeskerken, die een biografie schrijven over Van Woude. Hun manier van schrijven is soms subjectief en vrijwel altijd positief. Zo reageert Hoven op kritiek die Van Woude in haar leven heeft gekregen en verdedigt ze Van Woude. Hamer, Hoven en Van Wermeskerken schrijven vol lof over Van Woude en vergezellen hun teksten met afbeeldingen en citaten van bijvoorbeeld Van Woude en haar zoon, Henri. Daarnaast is er een groep, die (kritische) recensies schrijft over de werken van Van Woude. Veel van deze recensies zijn geschreven in *De Gids*, in de dagen van Van Woude een belangrijk literair tijdschrift. De recensies bevatten complimenten, maar zeker ook veel kritiekpunten. Tot slot zijn er mensen zoals Van der Goes, die het werk van Van Woude op een geheel andere manier interpreteren. Van der Goes, redacteur bij het tijdschrift van de Tachtigers, geeft aan dat Van Woude het huwelijk tussen man en vrouw aanprijst in haar schrijven. Volgens hem prijst ze het huwelijk zo aan, omdat dat voor de vrouw de enige manier is om seksueel bevredigd te worden. Als er prostituees voor vrouwen zouden bestaan, zou Van Woude het huwelijk nooit zo aanprijzen. Van der Goes is dus niet positief over de boeken en het tijdschrift van Van Woude.

Het artikel van Van der Goes is de aanleiding voor het laatste deel van dit eindwerkstuk. Dit bedraagt namelijk een wetenschappelijk onderzoek naar een onderdeel van het werk van Johanna van Woude. In dit onderzoek wordt de vraag beantwoord: ‘Wat is het

beeld van echtelieden dat in *Hollandsch binnenhuisje* en *Mijne levensherinneringen* van Sophie van Wermeskerken-Junius, alias Johanna van Woude wordt geschetst?' Kortgezegd blijkt uit dit onderzoek dat Van Woude in *Hollandsch binnenhuisje* een ideaal beeld van echtelieden probeert te schetsen, maar dat dit mislukt door de manier waarop de echtgenoot wordt gepresenteerd. De abstracte auteur verhult de concrete auteur in *Hollandsch binnenhuisje*. In *Mijne levensherinneringen* verhult de abstracte auteur de concrete auteur niet meer. Het verhaal gaat niet meer over een huwelijk, waarin de echtgenote haar man en kinderen verzorgt, maar het gaat over een diepe fantasie van een echtgenote voor een andere man dan haar echtgenoot. Het gaat niet meer over het huwelijk als basis of voorwaarde voor liefde en seksualiteit, maar het gaat over overspel.

Inhoudsopgave:

Samenvatting	Pagina 2
1. Inleiding	Pagina 5
1.1. Utrechtse Literaire Canon	Pagina 5
1.2. Verantwoording keuze auteur	Pagina 5
1.3. Werkwijze	Pagina 5
2. Populairwetenschappelijke tekst	Pagina 6
3. Beschrijving bibliografie	Pagina 14
3.1. Primaire bibliografie	Pagina 14
3.2. Verantwoording keuze en samenstelling	Pagina 15
3.3. Secundaire bibliografie	Pagina 16
3.3.1. Biografieën	Pagina 16
3.3.2. Recensies	Pagina 22
3.3.3. Algemene literatuur over het beeld van de vrouw	Pagina 26
3.3.4. <i>De Hollandse lelie</i>	Pagina 27
3.3.5. Lid van de Maatschappij	Pagina 29
3.3.6 Internetbronnen	Pagina 30
3.4. Samengevat	Pagina 31
3.5. Tot slot	Pagina 31
4. Wetenschappelijk onderzoek	Pagina 33
4.1 Verantwoording en keuze	Pagina 33
4.2. <i>Hollandsch binnenhuisje</i>	Pagina 37
4.2.1. Beeld van de echtgenoot	Pagina 37
4.2.2. Beeld van de echtgenote	Pagina 43
4.2.3. Conclusie	Pagina 48
4.3. <i>Mijne levensherinneringen</i>	Pagina 50
4.3.1. Beeld van de echtgenoot	Pagina 51
4.3.2. Beeld van de echtgenote	Pagina 53
4.3.3. Conclusie	Pagina 57
4.4. Vergelijking en algehele conclusie	Pagina 59
5. Tot slot	Pagina 62
6. Literatuurlijst onderzoek	Pagina 63
7. Bijlages	Pagina 64

1. Inleiding

1.1. Utrechtse Literaire Canon

De Utrechtse Literaire Canon is een lijst met honderd auteurs die hebben gewoond en geleefd in de stad Utrecht. Deze lijst werd in 2008 samengesteld en heeft een plaats gekregen op Internet.¹ Bij elk van de honderd auteurs staat een korte toelichting. In overleg met de universiteit Utrecht is besloten dat studenten door middel van hun eindwerkstuk een bijdrage kunnen leveren aan de website, zodat de korte toelichtingen over schrijvers vervangen kunnen worden door uitgebreide informatie. Met dit eindwerkstuk wil ik ook een bijdrage leveren aan de Utrechtse Literaire Canon.

1.2. Verantwoording keuze auteur

Tijdens mijn zoektocht op de website van de Utrechtse Literaire Canon, stuitte ik op diverse auteurs waar een eindschrijver over geschreven mocht worden. Na een grondige selectie besloot ik om mijn eindwerkstuk te schrijven over Johanna van Woude. Deze vrouw schreef in de negentiende en twintigste eeuw diverse romans, novellen en verhalen. Ook was zij als hoofdredacteur verbonden aan het tijdschrift *De Hollandse lelie*. Daarnaast was zij getrouwd en moeder van twee zoons. Haar gezinsleven kende moeilijke tijden. Zo is Johanna van Woude beschuldigd van een poging tot vergiftiging van haar man. Iets wat me intrigeerde: heeft ze dat echt gedaan? Zo ja, wat waren haar redenen daartoe? Zo nee, waarom wordt ze daarvan beschuldigd? Hoe schrijft ze over het huwelijk in haar boeken, als haar eigen huwelijk zo mislukte?

In de tijd waarin Johanna van Woude leefde, waren er weinig protestantse schrijvende vrouwen. Juist ook dat feit maakt mij geïnteresseerd in Johanna van Woude. Zij roept allerlei vragen in mij op en ik wil haar (werk) leren kennen. Vandaar dat ik me door middel van een eindwerkstuk in haar leven wil verdiepen.

1.3. Werkwijze

Dit eindwerkstuk bestaat uit diverse onderdelen. Allereerst bevat het een populair-wetenschappelijke tekst over Johanna van Woude. Deze tekst is biografisch van aard en is geschreven voor een algemeen publiek.

¹ <http://www.hetliteratuurhuis.nl/literair-utrecht/utrechtse-canon/auteurs>

Daarnaast bevat dit eindwerkstuk een overzicht van de primaire en secundaire werken van Johanna van Woude. De secundaire werken zijn samengevat en ook wordt aangegeven of en voor wie de secundaire literatuur bruikbaar is. Dit deel is in het bijzonder geschreven voor universitaire bachelorstudenten.

Tot slot bevat dit eindwerkstuk een wetenschappelijk onderzoek naar een onderdeel van het werk van Johanna van Woude. Er is gekozen om onderzoek te doen naar het beeld van het huwelijk in *Hollandsch binnenhuisje* en *Mijne Levensherinneringen* van Johanna van Woude. Een toelichting en verantwoording voor dit onderzoek kan worden gevonden in het vierde hoofdstuk van dit eindwerkstuk.

1. Johanna van Woude.

2. Populairwetenschappelijke tekst

Een schrijvende huisvrouw

Haar graf in Utrecht is een rijksmonument, er zijn in Nederland diverse straten naar haar vernoemd. Maar haar naam is bij velen onbekend en de schrijfster lijkt vergeten... Wie was Johanna van Woude oftewel Sophia Margaretha Cornelia van Wermeskerken-Junius?

Sophie van Wermeskerken-Junius is geboren in 1853.

Ze is het negende kind van predikant Fransiscus Johannes Jacobus Albertus Junius en zijn vrouw Anna Maria Titia Burhoven Viëtor.² Al op jonge leeftijd begint Sophie met het

schrijven van verhalen. Dit doet ze in navolging van haar zus Fransisca, die diverse verhalen en boeken schrijft onder het pseudoniem Annie Foore. Ook Sophie kiest een pseudoniem, Bella. De keuze voor een pseudoniem is overigens niet verwonderlijk; de meeste schrijvende vrouwen kozen voor een pseudoniem. Vrouwelijke schrijfsters waren in de protestantse omgeving waarin Sophie opgroeide, zeldzaam. Daarnaast is de keuze voor een pseudoniem een vorm van zelfbescherming.

Schrijvend meisje

Sophie moet overdag meehelpen in het huishouden. Vandaar dat zij alleen 's avonds tijd heeft om te schrijven. Dit houdt zij verborgen, alleen haar moeder weet dat Sophie boeken en verhalen schrijft. Haar talent wordt toch ontdekt. Haar eerste verhaal 'Eene week uit logeeren' verschijnt in het tijdschrift *Nederland*, waarna haar eerste grote roman volgt. Deze roman, *Haar roeping getrouw* genaamd, gaat over een jong meisje dat aan een slechte man wordt uitgehuwelijkt. Haar broer redt haar door ervoor te zorgen dat zij kan trouwen met een man van wie ze houdt. Het huwelijk en de liefde zijn thema's waar Sophie zich heel haar leven mee bezig zal houden. Vrijwel elk boek van haar hand draait om deze thematiek.

² Hamer, p. 151.

Bron afbeelding 1: DBNL, geraadpleegd op 9 juni 2016 via:
http://www.dbnl.org/tekst/luge001bewe01_01/luge001bewe01_01_0024.php

Schrijvende echtgenote

Op 9 december 1880 trouwt Sophie met Johannes van Wermeskerken. Vanaf dat moment kiest ze een nieuw pseudoniem, Johanna van Woude. Volgens haar kleindochter Fridy doet zij dit “omdat zij dan dezelfde initialen gebruikt als haar geliefde echtgenoot”.³ Sophie is blij getrouwd te zijn. Zij ziet het huwelijk als de belangrijkste taak van de vrouw. In haar boek *Hare roeping getrouw* schrijft ze: “De wil, een goede huisvrouw, een goede moeder te zijn, gaat boven alle talenten en al het goud der wereld”.⁴ Toch vindt Sophie het ook belangrijk dat vrouwen werken. Ze strijdt voor vrouwenberoepen en spoort andere vrouwen aan om een vrouwenberoep te kiezen. Dit doet zij door middel van artikelen in *De Hollandsche lelie*, een blad voor jonge meisjes en vrouwen. Hierin spoort ze haar lezeressen aan om te werken, maar geeft zij hen tegelijkertijd mee dat het moederschap en echtgenote zijn de belangrijkste plaats moet innemen.

Schrijvende moeder

Het huwelijk van Johannes en Sophie wordt bekroond met de geboorte van twee kinderen: zoon Henri op 22 maart 1882 en zoon Maus, geboren op 20 juli 1885. Er is een tijd waarin zoon Henri erg ziek wordt. Sophie gebruikt deze gebeurtenis voor één van haar boeken. Zo is het zontje van Hein en Truus in haar bekendste boek *Hollandsch binnenhuisje* ernstig ziek. Anders dan Henri, overlijdt dit kind aan hersenontsteking.

Volgens Henri werkt zijn moeder aan haar boeken en tijdschrift van 's morgens vijf tot half elf. “Gedurende onze jeugd moest daar echter altijd een uurtje uitvallen, van 8 tot 9 om ons naar school te helpen. Dan was ze geheel Moeder. Ze vergat dan alle schrijfsterplichten, zoodat ik haar eigenlijk nooit heb zien schrijven. Ze was meestal opgewekt en kon met ons stoeien en rennen en lachen, als wij vroolijk waren. Waren we droevig, zoo bracht haar zachte stem ons dadelijk troost. Haar geheele streven was Moeder te zijn voor ons en ze

2. Van Wermeskerken-Junius met haar zoons Henri en Maus.

³ Van Wermeskerken, p. 10.

⁴ Van Wermeskerken, p. 19.

Bron afbeelding 2: Van Wermeskerken, p. 39.

is erin geslaagd.”⁵ Volgens Henri stond ze als de jongens uit school kwamen al te wachten met koffie en wat lekkers. Haar kinderen stonden voor Sophie ver boven haar schrijfwerk.

Schrijvende redactrice

Vanaf 1889 is Sophie hoofdredactrice van *De Hollandsche lelie*. Dit tijdschrift behandelt thema's als het huwelijk, kinderen, mode, carrière en dergelijke. Het tijdschrift heeft als doel om vrouwen te richten op huiselijkheid en hun primaire taak: het huwelijk en kinderen, maar daarnaast staat het tijdschrift ook voor vernieuwing. De reacties op het werk van Sophie zijn tweeledig, zowel positief als negatief. Een tijdelijke waarnemend hoofdredacteur schreef in 1907: “Onder Johanna van Woude ontwikkelde zich het weekblad tot lectuur voor onze ‘bakvischjes’.”⁶

3. Het tijdschrift waar Sophie werkzaam is.

En een van de latere hoofdredactrices van *De Hollandsche lelie* schrijft in 1927: “Werkelijk het vrouwelijk Holland heeft Johanna van Woude aanbeden en haar boeken verslonden.”⁷ De erkenning van haar werk wordt duidelijk als ze in 1893 wordt toegelaten tot de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde.

⁵ Hoven, p. 256-257.

Bron afbeelding 3: *De Hollandsche lelie*, geraadpleegd op 9 juni 2016 via: <http://www.dehollandschelelie.nl/tag/advertentie/>

⁶ Van Wermeskerken, p. 25.

⁷ Van Wermeskerken, p. 25.

Schrijversplek

4. Sophie van Wermeskerken-Junius.

Sophie heeft in haar leven op veel verschillende plekken gewoond. Ze werd geboren in Tiel en ze verhuist na haar huwelijk naar Rotterdam, omdat haar man daar werkzaam is als notaris. Binnen Rotterdam is het paar een aantal keer verhuisd. Omdat de uitgever van haar boeken en het tijdschrift waarvoor Sophie werkt in Amsterdam huisvest, stuurt zij dagelijks brieven naar Amsterdam. Enkele jaren na het huwelijk, beginnen de eerste scheuren in de familie zichtbaar te worden. Johan en Sophie maken veel ruzie. Het is zelfs zo erg, dat Sophie het huis verlaat en op diverse adressen verblijft, bijvoorbeeld in het Gooi, Laren en Bussum. Johan mishandelt zijn vrouw en het paar scheldt elkaar uit. Uit de archiefstukken van de Rechtbank Haarlem blijkt dat Johan een bierglas naar haar hoofd heeft gegooid en haar heeft geprobeerd te wurgen. Sophie vraagt bij de Rechtbank Haarlem een scheiding van tafel en bed aan. Johan smeekt haar het verzoek terug te trekken, wat zij ook doet. Toch wordt de relatie niet beter. Daarna dient Johan een aanvraag tot scheiding in, omdat Sophie hem uitscheldt en bedreigt.⁸

In 1893 verhuist Sophie naar een herstellingsoord in Hilversum om tot rust te komen. Ze stopt tijdelijk met haar werk voor *De Hollandsche lelie*. Begin 1894 woont ze tijdelijk in het huis van Johan, maar al binnen een maand verhuist ze opnieuw. In de herfst van 1895 gaat ze weer terug naar Krommenie, waar ze eerder met haar man woonde. Ze trekt

5. Johan en Sophie van Wermeskerken.

⁸ Hamer, p. 154.

Bron afbeelding 4: Resources Huygens ING, geraadpleegd op 9 juni 2016 via: <http://resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/SophieJunius>

Bron afbeelding 5: Van Wermeskerken, p. 36.

weer bij haar man in. Al na een paar weken is het Johan die een scheiding van tafel en bed aanvraagt. Volgens hem heeft zij een stuk lood naar zijn hoofd gegooid, maar miste deze op een haar na. De scheiding was niet zomaar definitief. Voordat de rechter in deze dagen een echtscheiding kon toestaan, waren er bewijzen nodig om aan te tonen dat werkelijk beter was dat het huwelijk een einde kreeg.

Schrijver en moordnares?

Voordat de rechter echter het vonnis kan uitspreken, doet Johan opnieuw aangifte tegen Sophie. Volgens hem heeft zij heeft geprobeerd om hem te vergiften. De kranten staan er vol mee: “De huishoudster betrapt op 5 dezer mevrouw v. W. terwijl zij antipyrine wierp in een glas bier dat voor de helft reeds door den heer v. W. was opgedronken. Mevrouw v. W. ontkende dadelijk na ontdekking en beweerde slechts aan het glas gestooten te hebben.”⁹ Het *Haarlems Dagblad* wijdt een uitgebreid achtergrondartikel aan Johan en Sophie. Hierin wordt beschreven dat de notaris en zijn vrouw zeer begaafd en gezien waren, maar dat de sympathie voor Sophie snel afnam, omdat haar eigen huiselijk leven helemaal niet ideaal was. In haar boeken schrijft ze over (huwelijks)geluk, maar in haar eigen leven is daar niets van te merken.¹⁰

6. Het Tuchthuis in Haarlem

In afwachting van de uitspraak woont Sophie in Laren. Ze legt haar hoofdredacteurschap tijdelijk neer en richt zich op het schrijven van een boek. Dit boek, *Mijne levensherinneringen* genaamd, gaat over haar tijd als preventief gevangene. Ze wordt opgenomen in het Tuchthuis in Haarlem, waar ze bijna een maand verblijft. In deze tijd wordt ze verhoord en dringt de rechter aan op een bekentenis. Sophie zoekt allerlei bewijzen om te laten zien dat ze geen poging heeft gedaan om haar man te vergiften. Zo geeft ze aan dat ze in huis ook morfine heeft en, als ze dat echt had gewild, hem daar beter mee had kunnen vergiften. In december 1895 wordt Sophie vrijgelaten, bij gebrek aan bewijs, en op 27 mei 1896 verschijnt het bericht dat de officier van

⁹ Van Wermeskerken, p. 35-36.

¹⁰ Van Wermeskerken, p. 37.

Bron afbeelding 6: NCRD, geraadpleegd op 9 juni 2016 via:
<http://www.geheugenvannederland.nl/?nl/items/NCRD01:104779756>

justitie Sophie buiten vervolging stelt. Sophie pakt haar werk als hoofdredacteur meteen na deze vrijspraak op en verhuist van Laren en Amsterdam, naar Hoorn. De populariteit van Sophie is echter afgenomen. Haar verhalen worden opgevat als ongeloofwaardig, omdat wat ze over het huwelijk schrijft, niet overeenkomt met wat er inmiddels over haar eigen huwelijk bekend is geworden.

Slechts zelden mag Sophie haar kinderen zien. Vele rechtszaken over de kinderen volgen totdat de rechtbank in 1898 besluit dat de kinderen bij Johan blijven wonen. In 1901 wordt de echtscheiding definitief bevestigd, omdat Johan een nieuwe vrouw heeft.

Zwakke gezondheid

Het slechte huwelijk en de vele rechtszaken eisen bij Sophie hun tol. Ze wordt ziek en heeft veel rust

8. *Het graf van Sophie op begraafplaats Kovelswade.*

nodig. Steeds verhuist ze naar

7. *Het Geneeskundig gesticht voor Krankzinnigen in Utrecht.*

rustige dorpen om daar een tijd door te brengen. In 1902 wordt zij opgenomen in het Geneeskundig gesticht voor Krankzinnigen in Utrecht. Dit bestaat nog steeds, maar tegenwoordig heet dit Altrecht geestelijke gezondheidszorg.

Sophie kan steeds moeilijker lopen en spreken. Gedacht wordt dat ze lijdt aan dementia paralytica en symptomen van syfilis.¹¹

In 1902 beëindigt zij haar taak als hoofdredacteur van *De Hollandsche lelie*. Haar laatste jaren brengt Sophie door in de inrichting. Ze schrijft nog een aantal hoofdstukken voor een boek en schrijft verder vele brieven aan familie en vrienden. Op

26 november 1904 overlijdt Sophie op 51-jarige leeftijd in Utrecht. Na haar dood wordt zij begraven op Begraafplaats Soestbergen aan de Gansstraat in Utrecht. Na elf jaar wordt ze

¹¹ Van Wermeskerken, p. 102.

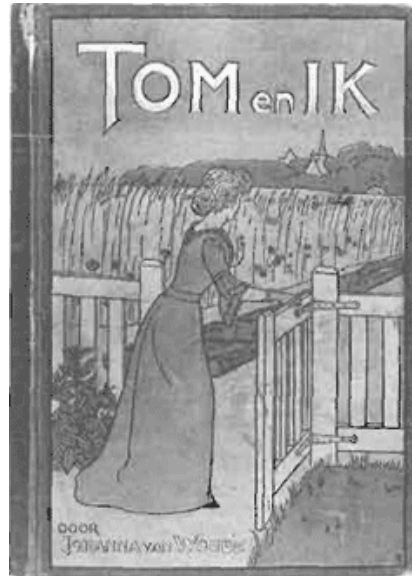
Bron afbeelding 8: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, geraadpleegd op 9 juni 2016 via: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Grafmonument_van_de_schrijfster_Johanna_van_Woude_\(Sophia_van_Wermeskerken_-_Junius\)_-Utrecht_-_20413257_-_RCE.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Grafmonument_van_de_schrijfster_Johanna_van_Woude_(Sophia_van_Wermeskerken_-_Junius)_-Utrecht_-_20413257_-_RCE.jpg)

Bron afbeelding 7: DBNL, geraadpleegd op 9 juni 2016 via: http://www.dbnl.org/tekst/_par009200301_01/_par009200301_01_0009.php

herbegraven op Begraafplaats Kovelswade aan de Koningsweg te Utrecht. In 1934 krijgt zij daar een grafmonument met de volgende woorden: ‘Dichteres van het heilig huwelijk en van de muziek des levens. Zij was haar kinderen en duizende Hollandsche vrouwen een hooge leidster’.¹²

Nalatenschap

Sophie laat diverse boeken en verhalen na. Haar boeken en verhalen worden gekenmerkt door een idealistische beschrijving van het huwelijk en de liefde. Met name haar boeken *Tom en ik* en *Hollandsch binnenhuisje* zijn erg populair geworden. Deze boeken vonden bij voornamelijk vrouwen gretig aftrek. Volgens Hannes Meinkema is Sophie een bijzonder schrijfster. “*Tom en ik* (1889) is alleen al een bijzonder boek, omdat het geschreven is in de eerste persoon en in de tegenwoordige tijd (een techniek die pas door Hermans in *Nooit meer slapen*, 1966, weer werd toegepast).”¹³

Haar boeken kunnen in de huidige tijd als zoetsappig, idealistisch en mogelijk zelfs saai bestempeld worden. Toch is het interessant om eens iets van Sophie te lezen, omdat haar werk in de vorige eeuw populair was en er op deze manier een blik geworpen kan worden op een onbekend aspect van het literaire leven uit de vorige eeuw. Ook het verdiepen in het tragische leven van deze schrijfster met de pen in haar ene en de stofdoek in haar andere hand levert waardevolle inzichten op. Het laat zien dat het leven van een schrijver kan bestaan uit opgaan, blinken en verzinken.

¹² Heesen en Jansen, p. 218.

¹³ Van Wermeskerken, p. 17.

3. Bibliografie

3.3.1. Primaire bibliografie

Hieronder is alle primaire literatuur geschreven door Johanna van Woude chronologisch weergegeven.

Proza:

- *Hare roeping getrouw* (1879/1880)
- *Zijn ideaal* (1885)
- *Verwante zielen* (1886)
- *Hollandsch binnenhuisje* (1887)
- *Van hart tot hart* (1887)
- *De schoonste gaven der vrouw: een boek voor meisjes en vrouwen. Een ongenoemd Engelsch schrijver van verre nagevolgd.* (1889)
- *Tom en ik* (1889)
- *Een verlaten post* (1891)
- *De geschiedenis van een kind* (1893)
- *Waar is mama?* (1893) in *Nederland*
- *Mijn vertelselboek. Keur van....vertellingen van de beste auteurs, voor school en huis...Met pentteekeningen...* (1893)
- *Tusschen servet en tafellaken. Gezellige praatjes met onze Hollandsche jongens.* Naar het Engelsch bewerkt (1894)
- *Van de muziek des levens* (1895)
- *Van knop tot bloem* (1895)
- *De zeven schoonheden* (1897)
- *Vormen. Handboek voor dames* (1899)
- *Samen bergopwaarts* (1899)
- *Verjaardag-Album* (ca. 1899)
- *Betrekkingen voor vrouwen* (1899/1900)
- *Mijne levensherinneringen* (1905)

Proza in tijdschriften

- *Eene week uit logeeren* (1874) in *Nederland* onder de pseudoniem Bella.

- *Door de branding* (1874) in *Europa*, derde deel.
- *Engelsche vrienden* (1875) in *Nederland*
- *Uit een jong leven* (1876) in *Europa*, deel 3 en 4
- *Preventief* (1880), in *Europa*
- *Zijn examen* (1881) in *Eigen Haard*
- *Het bosch van Groot-Vreedestein* (1882) in *Nederland*
- *Noodlot* (1887) in *Tijdspiegel*, deel 3
- *De eerste dag van beterschap* (1888) in *De oude huisvriend*
- *Een telegram* (1894) in *Nederland*
- *Onder ons* (1898) in *De Hollandsche Lelie*

Onbekende data:

- *Van het schone leven*
- *Mijn levensvragen*
- *Liesbeth*, 1895 (volgens KB nieuwe editie van 7; in 1892 verscheen de roman *Liesbeth* door Charlotte A. de Vries).¹⁴

Verder schreef Johanna van Woude diverse artikelen en brieven in het tijdschrift *De Hollandse lelie*, waar ze een tijd lang redactrice van was.

3.2. Verantwoording keuze en samenstelling

Op de website van de digitale bibliotheek voor de Nederlandse letter staat informatie over Johanna van Woude.¹⁵ Het bevat diverse links naar artikelen en recensies die hieronder uitgewerkt staan.

Daarnaast is gezocht op de website van BNTL, met zowel de zoekterm: ‘Johanna van Woude’ als de zoekterm ‘Sophie van Wermeskerken-Junius’.

Ook is er gezocht via de universiteitsbibliotheek en de catalogus van de universiteit Utrecht en via Google. Ook de bronnen van de al gevonden secundaire literatuur zijn bekeken en toegevoegd.

De secundaire literatuur is ingedeeld in diverse categorieën. Binnen deze categorieën is de inhoud van de artikelen of boeken samengevat en is er waarde aan toegekend.

¹⁴ D. Hamer, p. 154

¹⁵ DBNL, geraadpleegd op 15 juni 2016 via:
<http://www.dbnl.org/auteurs/auteur.php?id=woud008>

Er is bewust gekozen om internetbronnen alleen weer te geven, maar deze niet samen te vatten. Vaak staat hierin geen nieuwe informatie en ook zijn de internetbronnen vaak minder betrouwbaar dan de literatuur uit literaire tijdschriften of biografieën.

3.3. Secundaire bibliografie

Hieronder is de secundaire bibliografie ingedeeld in diverse categorieën. Binnen deze categorieën is de secundaire literatuur alfabetisch weergegeven.

3.3.1 Biografieën

W.J.M.A. Asselbergs, *Geschiedenis van de letterkunde der Nederlanden*, Deel IX, Amsterdam – Brussel (1951) p. 13.

Inhoud: Asselbergs noemt in zijn overzicht van de Nederlandse letterkunde Van Woude te midden van vrouwen als Fransica Jacoba Gallé, Catharina Alberdingk Thijm en Louise A. Stratenus. Asselbergs geeft aan dat deze vrouwen in hun novellen en romans uitvoerig de situatie van de vrouw behandelden, “doorgaans met een billijk verlangen naar groter zelfstandigheid van ontwikkeling en arbeidskans.”

Waarde: Het is interessant om te zien dat de naam van Van Woude in een letterkundig overzicht staat. Toch wordt er heel weinig aandacht aan haar besteed, wat teleurstellend is voor iemand die meer over Van Woude wil weten.

P.J. Blok en P.C. Molhuysen, *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek* dl. 4 (1918) p. 1443-1444.

Zie: Bijlage I.

Inhoud: In dit deel van het *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek* geven de schrijvers een samenvatting van het leven van Sophie Margaretha Cornelia van Wermeskerken-Junius. Zo wordt haar jeugd beschreven en worden diverse door haar geschreven boeken genoemd. Ook wordt kort beschreven hoe zij haar laatste levensjaren doorbracht.

Waarde: Dit artikel geeft een korte samenvatting van het leven van Sophie van Wermeskerken-Junius. Dit is echter zeer kort en te beknopt, waardoor belangrijke informatie mist.

F.J. van der Branden en J.G. Frederiks, *Biographisch woordenboek der Noord- en Zuidnederlandsche letterkunde* (1888-1891) p. 808.

Zie: Bijlage II.

Inhoud: In dit *Biographisch woordenboek der Noord- en Zuidnederlandsche letterkunde* geven Van der Branden en Frederiks een beknopt beeld van de schrijfster Van Wermeskerken, geboren als Sophia Margaretha Cornelia Junius. Met afkortingen en in steekwoorden wordt haar belangrijkste werk weergegeven.

Waarde: Deze informatie over Van Wermeskerken-Junius, alias Johanna van Woude is kort, maar geeft een overzicht van haar belangrijkste werk. Vanwege de korthed van het gedeelte, zal veel waardevolle informatie gemist worden.

K. ter Laan, *Letterkundig woordenboek voor Noord en Zuid* (1952) p. 736.

Zie: Bijlage III.

Inhoud: In minder dan zes regels wordt beschreven wanneer Sophia Junius leefde, dat ze een zus van de schrijfster Francisca Junius was en dat ze trouwde met de Rotterdamse notaris J. van Wermeskerken. Daarnaast wordt gezegd dat ze onder een pseudoniem romans schreef en dat ze redactrice was van het tijdschrift *De Hollandsche lelie*.

Waarde: Het stukje over Sophia Junius in dit letterkundig woordenboek is erg kort, waardoor veel informatie wordt gemist. Het is dan ook niet aan te raden, dit werk te raadplegen.

K. ter Laan, *Letterkundig woordenboek voor Noord en Zuid* (1952) p. 1711.

Zie: Bijlage IV.

Inhoud: In vier regels schrijft de auteur dat S.M.C. van Wermeskerken-Junius romans en novellen schreef. Ter Laan noemt twee van haar werken en beschrijft dat Van Wermeskerken-Junius redactrice was van *De Hollandsche lelie* “waarin zij de meisjes opleidde tot alle denkbare vrouwen- en moederdeugden.”

Waarde: Deze regels uit het *Letterkundig woordenboek voor Noord en Zuid* zijn bruikbaar voor wie een kort overzicht wil van Sophie van Wermeskerken-Junius. Dit overzicht is echter zo beknopt weergegeven, waardoor belangrijke informatie mist.

Onbekend, *Mededelingen van het Cyriel Buysse Genootschap* 13 (1891) p. 213-214.

Zie: Bijlage V.

Inhoud: In dit artikel geeft de auteur een overzicht van het leven van Sophie van Wermeskerken-Junius. In dit artikel wordt beschreven dat Sophie zich al jong aan de literatuur wijdde. De auteur beschrijft haar populariteit. Zo verscheen er binnen tien jaar van *Hollandsch binnenhuisje* een zevende druk en werd het boek *Tom en ik* in het Engels vertaald als *A young wife's ordeal*. De auteur beschrijft dat Van Wermeskerken in haar werken het familieleven in Nederland schilderde. Ze vereerde het huwelijk en prees het huwelijk aan haar publiek aan. Haar laatste levensjaren vat de auteur samen als droevig en eenzaam. Van Wermeskerken kreeg depressies en werd naar een instelling in Utrecht overgebracht, waar ze overleed.

Waarde: In het artikel geeft de auteur een overzicht van het leven van Sophie van Wermeskerken. Hij beschrijft diverse feiten. Deze feiten werden niet genoemd in de bovenstaande secundaire literatuur. Dit artikel biedt daarom een redelijk gedetailleerd overzicht voor wie een beeld wil krijgen van het leven van Sophie van Wermeskerken.

D. Hamer, 'Een leven "met de pen in de ééne, den stofdoek in de andere hand..."'. Sophie van Wermeskerken-Junius', *Literatuur* 9 (1992) afl. 1, p. 151-156.

Zie: Bijlage VI.

Inhoud: In het artikel geeft Hamer de tegenstelling tussen het populaire schrijfwerk en het tragische leven van Johanna van Woude weer. Volgens Hamer schreef Johanna al op jonge leeftijd, maar hield ze dit geheim voor haar familie. Alleen haar moeder wist ervan. Hamer belicht zowel het maatschappelijk, als het persoonlijk leven van Van Woude. Zo beschrijft Hamer hoe het eerste boek van Van Woude werd beoordeeld in *De Gids* en heeft ze aandacht voor het persoonlijk leven van Van Woude. Daarnaast beschrijft Hamer het huwelijks- en gezinsleven van Johanna van Woude, vergezeld van citaten van Johanna's zoon Henri. Eveneens geeft Hamer samenvattingen van de bekendste boeken van Van Woude en vergelijkt ze het leven van de personages met het leven van Van Woude zelf.

Het artikel bevat tevens diverse afbeeldingen van Johanna, haar boeken en haar graf en het bevat ook citaten uit brieven die door haar aan haar uitgever zijn geschreven. Ook biedt het artikel van Hamer een lijst met primaire werken van Johanna van Woude.

Hamer besluit met een beschrijving van het werk van Van Woude voor *De Hollandsche lelie*. Volgens Hamer was het blad populair en nam het aantal abonnees toe. Van

Woude schreef zoveel voor het tijdschrift, dat ze weinig boeken publiceerde in die tijd. Hamer geeft aan dat er een kentering in het werk van Van Woude plaatsvond. Volgens Hamer werd haar werk door steeds toenemende lievigheid en huilerigheid gekenmerkt. De pit verdween eruit, waardoor *De Hollandsche lelie* een slechte naam kreeg.

Hamer gaat in het artikel uitgebreid in op de ontstane huwelijksproblemen van Van Woude en haar man. Dat er echt problemen waren, laat ze zien aan de hand van citaten van een getuige en een brief van Van Woude zelf. Volgens Hamer scheidt het paar in 1901. Enkele maanden later trouwt haar ex met een andere vrouw. Nog iets later wordt Sophie opgenomen in de Willem Arntz-stichting te Utrecht. Hamer vult de beschrijving van deze gebeurtenis aan met citaten uit het psychiatrisch verslag. Zij beëindigt het artikel met het beschrijven van het graf van Van Woude.

Waarde: Het artikel van Hamer is uitgebreid en bevat veel citaten uit brieven van Van Woude en haar zoon Henri. Ook bevat het citaten uit haar boeken. De afbeeldingen die het artikel bevat, dragen bij aan de woorden van de tekst. Dit artikel is goed bruikbaar voor wie een eenvoudige en informatieve tekst wil lezen over het leven van Johanna van Woude.

Hans Heesen en Harry Jansen, *Pen in ruste. Schrijversgraven in Midden-Nederland* (Baarn 2001) p. 215-218.

Inhoud: In het boek *Pen in ruste. Schrijversgraven in Midden-Nederland* beschrijven de auteurs het leven, werk, levenseinde en de rustplaats van zeventig schrijvers in de provincie Utrecht, het Gooi, de Betuwe en de Veluwe. Eén van de zeventig schrijvers waarover het boek gaat, is Sophie van Wermeskerken-Junius, oftewel Johanna van Woude. De auteurs laten hun zoektocht naar het graf van Johanna van Woude zien en hebben daarbij ook aandacht voor haar leven en werk.

Na haar dood werd Van Woude volgens de auteurs begraven op Soestbergen en na elf jaar werd ze herbegraven op de Kovelswade in Utrecht. In 1934 kreeg zij daar dankzij haar zoon Henri een grafmonument met de volgende woorden: 'Dichteres van het heilig huwelijk en van de muziek des levens. Zij was haar kinderen en duizende Hollandsche vrouwen een hooge leidster'.

Waarde: De studie van Heesen en Jansen geeft zicht op het levenseinde en de rustplaats van diverse auteurs, zo ook de laatste rustplaats van Van Woude. Het is interessant om te lezen waar zij begraven is en dat ze na haar dood herbegraven is en een monument kreeg. Dit laat zien dat Van Woude na haar dood niet meteen vergeten is.

T. Hoven, 'Levensbericht van Johanna van Woude (Mevrouw v. Wermeskerken-Junius)', *Handelingen en Mededeelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden* (1905) p. 251-256.

Zie: Bijlage VII.

Inhoud: Thérèse Hoven kende Johanna van Woude persoonlijk en dat beschrijft zij onder andere in het artikel dat in 1905 verscheen in *Handelingen en Mededeelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden*. Dit artikel werd geschreven naar aanleiding van het overlijden van Van Woude en daarom begint Hoven het artikel eerst met een lange introductie waarin zij onder andere benoemt dat de levensdraad is afgesneden en de loopbaan is geëindigd. Hoewel de persoon Johanna van Woude niet meer leeft, is de nagelaten kunst publiek eigendom.

Hoven geeft aan dat ze niet kan zeggen in hoeverre Johanna van Woude zichzelf in haar boeken gaf. Wat wel kan gezegd worden, is volgens Hoven dat Van Woude Hollands, burgerlijk en provinciaal schreef.

Hoven laat zien dat Van Woude voor een kleine kring schreef, namelijk haar eigen stand. Arbeidersgezinnen kwamen in haar boeken zelden voor. Volgens Hoven is het letterkundig werk dat Van Woude naliet, niet groot. Daarvoor had ze volgens Hoven te weinig verbeeldingskracht. In haar werken is dan ook weinig afwisseling. Dit toont Hoven aan door een aantal werken onder de loep te nemen. Ze laat zien dat de vrouwen in het werk van Van Woude braaf en ernstig zijn. In de boeken komen (op Renée uit *Een verlaten post* na) geen originele karakters voor en ook geen grote gebeurtenissen. De populariteit heeft Van Woude volgens Hoven niet te danken aan haar schrijfwerk, maar aan haar ziel, die zij legde in wat zij schreef.

Het artikel bevat tevens een aantal citaten van de zoon van Van Woude, Henri, die deze brief op verzoek van Hoven schreef. De laatste citaten van het artikel gaan over de dood van Van Woude, waarna Hoven hier verder op in gaat. Of de tragische familieomstandigheden invloed hebben gehad op haar ziekte en dood, blijft volgens Hoven een vraag. Hoven concludeert dat Van Woude geen geleerde, geen filosoferende, geen fantastische schrijfster genoemd kan worden, maar een moederlijke, huishoudelijke, schrijvende vrouw.

Volgens Hoven is de toon van de boeken van Van Woude inmiddels ouderwets, dankzij de 'gij' en 'u' stijl, maar Van Woude was een van de eerste die zich losmaakte van

‘het verbazend stijve, verbazend conventionele, dat onze romans destijds kenmerkte en nu vrij wel ongenietbaar maakt.’

Hoven eindigt het artikel met een beoordeling van artikelen van Van Woude uit *De Hollandsche lelie*. Ze geeft aan dat er soms veel kritiek kwam op artikelen, maar dat deze kritiek vaak overdreven werd. Hoven citeert tot slot een kort artikel en een gedicht, gemaakt vanwege het overlijden van Van Woude.

Waarde: Het overzicht van Hoven is niet geheel objectief en soms geeft ze aan dat ze dingen niet weet. Daardoor ontstaat een wat verwarde indruk en komt de informatie niet overtuigend over. Wel biedt het artikel een nieuw perspectief, vooral door de citaten van zoon Henri. Op deze manier komt de persoon Van Woude dicht bij de lezer. Hoven heeft Van Woude persoonlijk gekend en had duidelijk een zwak voor haar. Dit zorgt voor een subjectief artikel, waarin de mening van Hoven duidelijk naar voren komt. Zij verdedigt Van Woude en gaat in tegen kritische geluiden die over Van Woude geschreven zijn. Ook maakt Hoven soms een opmerking, waarbij niet duidelijk is waarop ze deze baseert. Zo geeft ze aan dat er in de laatste jaren van het leven van Van Woude haar naam gebruikt werd als auteursnaam, terwijl ze deze boeken niet had geschreven. Of dat echt zo was en waar Hoven dat vandaan heeft, wordt echter niet vermeld. Kortom, dit artikel is interessant, maar vereist een kritische blik van de lezer.

Henriëtte van Wermeskerken, *Een schrijfster in het Huis van Arrest in de Haarlemse Tuchthuisstraat* (Haarlem 2011).

Inhoud: Hoewel Van Wermeskerken zelf aangeeft dat haar boek geen wetenschappelijke biografie is, laat ze aan de hand van diverse bronnen en citaten, ook van Van Woude zelf, zien hoe het leven van Van Woude verliep. Het boek bevat tevens memoires die Johanna tijdens haar gevangenschap schreef en ook bevat het de processtukken uit het archief van de Rechtbank Haarlem.

In het bijzonder gaat Van Wermeskerken, een verre familielid van Johanna van Woude, in op de tijd in het Huis van Arrest. Dit is bewust, omdat Van Woude toen in Haarlem verbleef en omdat het boek een deel is uit de serie 'Haarlemse miniaturen'. Of Van Woude schuldig of onschuldig was aan een poging tot vergiftiging van haar man blijft de vraag, ook na het lezen van dit boek. Wel toont Van Wermeskerken aan de hand van citaten en scheidingsprocedures aan dat het huwelijk niet goed ging. Dat is opvallend. Van Woude

spoorde namelijk andere vrouwen en meisjes aan om te trouwen. Ze schreef idealistisch over het huwelijk, terwijl haar eigen huwelijk mislukte.

Waarde: Het boek biedt een uitgebreidere biografie over Johanna van Woude. De vele bronnen en citaten die aangehaald worden, geven de indruk van een betrouwbaar verhaal. Het boek heeft een vlotte stijl, waardoor de informatie goed bij de lezer binnen komt. Van Wermeskerken schrijft zelf in haar nawoord dat ze zo dicht mogelijk bij historisch materiaal is gebleven en dat ze er niets heeft bij verzonnen, maar dat ze niet de pretentie had om wetenschappelijk of volledig te zijn. Dit dient in het achterhoofd te worden meegenomen bij het lezen van deze biografie.

J. Te Winkel, *Ontwikkelingsgang der Nederlandsche letterkunde*, Deel VII, 2e druk, Utrecht – Leeuwarden (1973), p. 513.

Inhoud: Te Winkel schrijft in zijn *Ontwikkelingsgang der Nederlandsche letterkunde* over Francisca J.J.A. IJzerman-Junius. Daarna noemt hij haar ‘niet minder begaafde jongere zuster S.M.C. van Wermeskerken-Junius.’ Hij vermeldt haar geboorte- en sterfdatum en vertelt dat zij in haar romans het Nederlandse familielevens schilderde. Ook noemt hij een aantal van haar bekende werken.

Waarde: Te Winkel schrijft over Johanna van Woude in het gedeelte met verhalen over Indië, omdat Francisca, de zus van Van Woude over Indië schrijft. Het is interessant om te lezen dat de twee zussen beide schreven en hoe verschillend zij schreven, maar Te Winkel gaat daar niet diep op in. Voor wie op zoek is naar informatie over Johanna van Woude, biedt dit boek geen waardevolle informatie.

3.3.2 Recensies

P.J. Blok, G.F. Haspels, E.B. Kielstra, K. Kuiper en H. Smitsaert. ‘Onze leestafel’ *Onze eeuw* 8 (1908) afl. 1, p. 311-312.

Zie: Bijlage VIII.

Inhoud: Dit artikel is geschreven door meerdere auteurs, die elk een boek recenseren. Eén van deze recensenten is Hans Smitsaert. Hij geeft in het artikel een korte recensie van *Mijne levensherinneringen* van Johanna van Woude en omdat alleen deze recensie uit het artikel met Van Woude te maken heeft, zal alleen deze recensie worden samengevat. Smitsaert schrijft dat hij het zich kan voorstellen dat een schrijfster die is aangeklaagd voor een poging tot

vergiftiging hierover wil schrijven. Daar plaatst hij wel een kanttekening bij. “Maar de geheel onbevangen lezer zoekt in elk geval dan in die bladzijden iets dat hij in dit verhaal niet vindt: de zelfbeperking, de matiging in de opsomming der gewaarwordingen.... minder beuzelachtigheden, minder persoonlijkheden, minder dat vervuld-zijn met het eigen ‘ik’ en - om het maar ronduit te zeggen - meer waardigheid dan hij hier aantreft.”

Waarde: Deze recensie is interessant omdat daaruit duidelijk wordt hoe dit boek van Johanna van Woude door haar literaire tijdgenoten beoordeeld werd. Een dergelijke recensie kan worden meegenomen in een eigen beoordeling van het werk van Van Woude.

P.N. Muller, [recensie van *Hare roeping getrouw* en *Zijn zuster*], *De Gids* 44 (1880) afl. 3, p. 394-400.

Zie: Bijlage IX.

Inhoud: Muller bespreekt in deze recensie twee boeken, namelijk het boek *Hare roeping getrouw* van Johanna van Woude en het boek *Zijn zuster* van M. van Walcheren. Hij begint het artikel met de Duitse heer Goschen, die Minister der Kroon van Engeland is en ondanks dat zijn Duitse afkomst niet heeft verloren. In Engeland moedigde hij anderen aan om kinderen niet alleen een vak te leren, maar ook verbeelding te wekken. Volgens de auteur hoort dat bij een Duitse geest. De auteur raadt niet het lezen van romans aan, maar het lezen van boeken waarin verbeelding een rol speelt. De auteur signaleert in zijn tijd een hartstocht naar werkelijkheid in romans. Auteurs proberen dan bij het gewone iets aantrekkelijks toe te voegen. Dat gaat ten koste van de waarheid, aldus Muller. In dit verband wordt de titel *Hare roeping getrouw* van Johanna van Woude genoemd. Hierin neemt Van Woude een rechtzinnig predikant als personage. Deze dominee en vader heeft alleen een hart voor geld en aanzien en is vanbinnen een huichelaar. Muller vraagt zich af of moderne predikanten als eerlijk en achtbaar bekend staan en hij geeft aan dat de keus van Van Woude niet origineel is. Daarnaast handelt de man nergens in het boek als predikant.

Hoewel het boek volgens de recensent vlot geschreven is, is het benauwend doordat het over het huishouden gaat en de hoofdpersonen te braaf zijn. Daarnaast noemt de recensent de motto's boven de hoofdstukken gevaarlijk, omdat deze de verwachtingen te hoog maken. Vervolgens bespreekt Muller het boek van Van Walcheren, maar omdat dit onderzoek daar niet over gaat, wordt dat hier niet samengevat.

Waarde: Deze kritische recensie, verschenen in een voor die tijd belangrijk literair tijdschrift, is interessant omdat daaruit duidelijk wordt hoe dit boek van Johanna van Woude door haar

literaire tijdgenoten beoordeeld werd. Een dergelijke recensie kan worden meegenomen in een eigen beoordeling van het werk van Van Woude.

J.A. Sillem, [recensie van *Tom en ik*], *De Gids* 53 (1889) afl. 10, p. 569-571.

Zie: Bijlage X.

Inhoud: Sillem begint de recensie met het verklaren van de titel. Hij geeft aan wie Tom is en wie de 'ik' uit de titel is. Vervolgens vat Sillem het verhaal samen, waarna hij één alinea wijdt aan het beschrijven van zijn mening. Volgens hem heeft Van Woude een 'niet al te diep psychologisch' verhaal geschreven en eindigt dit niet akelig. Volgens Sillem worden 'lieve' boeken in de kringen van Van Woude op prijs gesteld en aangezien dit boek daaraan voldoet, is succes verzekerd.

Waarde: Deze recensie biedt een samenvatting van het boek, waarna kort een mening wordt weergegeven. De mening bevat weinig nieuwe en kritische noten, waardoor het niet waardevol is. Een dergelijke recensie kan worden meegenomen in een eigen beoordeling van het werk van Van Woude, maar is niet aan te raden.

Onbekend, [recensie van *Zijn Ideaal*], *De Gids* 49 (1885) afl. 1, p. 190-194.

Zie: Bijlage XI.

Inhoud: De auteur begint de recensie met twee Duitse spreuken, waarmee hij wil aantonen dat minder, meer is. *Zijn ideaal* van Johanna van Woude bestaat namelijk uit twee delen en volgens de recensent had dat korter gekund. De recensent complimenteert de manier waarop Van Woude de innerlijke strijd van de hoofdpersoon beschrijft, maar de uiterlijke handelingen zijn zonder kleur geschreven, waardoor het niet prettig leest. Na deze opmerking vat de recensent het boek samen en geeft hij ondertussen in eigen woorden oordelen over personages. Ook stelt hij daar vragen over.

Tot slot geeft de recensent zijn eindconclusie. Hoewel er veel aanmerkingen op het boek te maken zijn, biedt het boek een merkwaardig kijkje in het hart van een jong meisje en daarom is hij blij dat het verschenen is.

Waarde: Deze recensie biedt een duidelijke samenvatting van het boek, voorafgegaan en gevolgd door een korte mening. Een dergelijke recensie kan worden meegenomen in een eigen beoordeling van het werk van Van Woude.

Onbekend, [recensie van *Verwante Zielen*], *De Gids* 51 (1887) afl. 1, p. 201-205.

Zie: Bijlage XII.

Inhoud: Volgens de recensent blijkt uit de titels die Johanna van Woude aan haar boeken geeft dat ze “blaakt voor het hoogverheven.” De recensent begint met het samenvatten van *Verwante zielen*. Dit wordt gedaan aan de hand van citaten uit het boek.

De recensent eindigt met een compliment. Ondanks dat nergens hartstochtelijke woorden worden gebruikt en de hartstocht nergens wordt uitgesproken, is het als men tussen de regels doorleest, een verhaal vol hartstocht. Dit is volgens de recensent enerzijds erg knap, maar geeft anderzijds ook frustraties. Dat de hartstocht nergens wordt uitgesproken, levert een onbevredigend gevoel op bij de lezer. De recensent zou de personages willen toeroepen om eerlijk tegen elkaar te zijn. Hoewel Van Woude aan het einde van haar boek schrijft dat de strijd van hartstocht voorbij is, zegt de recensent dat hij dat niet gelooft.

Waarde: Deze recensie biedt een duidelijke samenvatting van het boek, gevolgd door het weergeven van een compliment. Daarnaast geeft de recensent ook aan wat hem frustreert naar aanleiding van het verhaal. Hierbij toont de recensent zijn sympathie en meeleven met de personages. Deze personages zijn echter in het leven geroepen door een auteur en zijn dan ook fictief. De recensent is zo meelevend, dat het lijkt alsof hij niet begrijpt dat het een fictief verhaal is. Dit zorgt ervoor dat de recensie als ‘overdreven’ bestempeld kan worden.

Onbekend, [recensie van *Mijn vertelseboek*.] ‘Keur van nieuwe, oorspronkelijke vertellingen van de beste auteurs. Bijgebracht door Johanna van Woude’, *De Gids* 56 (1892) afl. 1, p. 181-187.

Zie: Bijlage XIII.

Inhoud: De recensent legt eerst uit dat Van Woude de kinderverhalen in dit boek niet zelf heeft geschreven, maar ze zevenenveertig Nederlandse kinderverhalen samenvoegde tot een boek. De recensent geeft aan dat het vertellen van verhalen aan kinderen moeilijk is.

Daarnaast heeft elke ouder een eigen opvoedingsstijl, aldus de schrijver. De recensent citeert het Franstalige werk van de Franse filosoof Montaigne, zonder het te vertalen, omdat dit het mogelijk zou verzwakken. Volgens Montaigne hebben ouders moeilijkheid om de juiste proporties voor kinderen in acht te nemen en zich te accommoderen naar de krachten van het kind. Deze moeilijkheid ervaart ook de schrijver van kinderverhalen. Vervolgens geeft de recensent adviezen voor het vertellen van verhalen aan kinderen en kijkt hij of het boek van

Van Woude aansluit bij de theorie van Montaigne. De verhalen uit het boek van Van Woude zijn veelal moraliserend en de recensent betwijfelt of dat werkt. De meeste verhalen tonen weinig begrip voor wat een kind waardeert, aldus de recensent. De recensent noemt een aantal verhalen uit deze bundel die hij wel waardeert, maar geeft aan dat uit de overige verhalen een gebrek aan fantasie blijkt. Het kind wil, volgens de recensent, hard kunnen lachen om verhalen en dit wekken de verhalen uit het boek van Van Woude niet op.

De recensent is ook negatief over de stijl en het taalgebruik. Het bevat geen helder en geestig Nederlands, maar kleurloze kindertaal.

De recensent geeft aan dat hij niet aan de goede wil van Van Woude twijfelt, om een mooi boek samen te stellen, maar hij vraagt desondanks om een ander 'vertelseboek', dat wel aan de behoefte van het kind voldoet.

Waarde: Deze kritische recensie bevat Franse citaten van Montaigne. De recensent gebruikt zijn theorie om aan te tonen dat het kinderboek samengesteld door Van Woude niet aan de behoefte van kinderen voldoet. Deze recensie kan worden meegenomen in een eigen beoordeling van het werk van Van Woude en kan worden gebruikt als men interesse heeft in kinderliteratuur. Daarbij is enig kennis van de Franse taal en de theorie van Montaigne een pre.

3.3.3. Algemene literatuur over het beeld van de vrouw

H. van Dijk, *'In het liefdeleven ligt gansch het leven': het beeld van de vrouw in het Nederlands realistisch proza, 1885-1930* (2001) p. 143-145.

Inhoud: Over het beeld van de vrouw in de Nederlandse literatuur is een studie verschenen, geschreven door Van Dijk. In dit boek noemt Van Dijk kort Johanna van Woude. Aan de hand van het boek *De schoonste gaven der vrouw. Een boek voor meisjes en vrouwen*, geschreven door Van Woude, laat Van Dijk zien dat Johanna van Woude de aard en rol van de vrouw ter sprake brengt in haar roman. Het boek van Van Woude wordt kort samengevat en ook worden de vijf hoofdplichten van een vrouw die Van Woude in haar boek noemt, weergegeven. Van Dijk laat zien dat Van Woude moeders een belangrijke plek toekent. Zonder moeder zouden ook mannen als Shakespeare, Goethe en Napoleon nooit tot een dergelijke hoogte zijn gekomen, aldus Van Woude. Van Dijk laat zien welke rol Van Woude aan vrouwen en moeders geeft en toont op deze manier welk beeld Van Woude in haar proza aan de vrouw gaf.

Waarde: Deze studie is bruikbaar voor wie interesse heeft in het beeld van de vrouw in proza verschenen tussen 1885 en 1930. Van Dijk noemt veel Nederlandse schrijvers en laat aan de hand van citaten zien welke rol de vrouw wordt toebedeeld in hun proza.

F. de Haan, *Sekse op kantoor. Over vrouwelijkheid, mannelijkheid en macht. Nederland 1860-1940*. (Hilversum 1992) p. 45, 210-217.

Inhoud: Dat Johanna van Woude vecht voor gelijke kansen voor vrouwen, blijkt uit het boek *Sekse op kantoor. Over vrouwelijkheid, mannelijkheid en macht. Nederland 1860-1940* geschreven door De Haan. Aan de hand van de serie *Betrekkingen voor vrouwen*, geschreven door Van Woude, laat De Haan zien hoe Van Woude zich door haar schrijfwerk inzet om het arbeidsveld van vrouwen uit te breiden. Van Woude pleit bijvoorbeeld in het hoofdstuk *Boekhoudster* voor vrouwelijke boekhoudsters in Nederland, met de argumentatie dat deze er in Amerika immers ook al lange tijd waren.

Waarde: Het boek van De Haan biedt een kans om meer te leren over de motieven achter het werk van Van Woude. De Haan laat zien dat Van Woude een geëmancipeerde vrouw was en zich inzette om vrouwen dezelfde kansen te geven als mannen.

3.3.4. De Hollandse lelie

F. van der Goes, 'Een vrouwetijdschrift' *De Nieuwe Gids* 6 (1891) afl. 6, p. 205-220.

Zie: Bijlage XIV.

Inhoud: Van Woude schreef voor het tijdschrift *De Hollandse lelie*. Ook is ze van 1889-1897 hoofdredacteur van dit tijdschrift geweest. Van der Goes geeft in dit artikel een beeld van het werk van Johanna van Woude voor het eerder genoemde tijdschrift. Het artikel van Van der Goes is geschreven voor mensen die het tijdschrift al kennen, want nergens wordt uitgelegd wat *De Hollandse lelie* precies is. Het artikel bestaat uit drie delen. In het eerste deel geeft Van der Goes aan dat hij Johanna van Woude niet persoonlijk kent. Hij plaatst enkele opmerkingen over vrouwelijke organisaties en geeft aan dat er Nederlandse organisaties zijn die hij liever niet zou willen verbreken, maar dat het tijdschrift *De Hollandse lelie* "literair zeer ondeugdelijk is." In Nederland zijn volgens Van der Goes tijdschriften voor onderwijzers, maar geen aparte tijdschriften voor onderwijzeressen. Als vrouwen een

weekblad gaan lezen en schrijven, dat geen vakblad is, moeten die vrouwen volgens Van der Goes niet de meest ontwikkelden zijn.

In het tweede deel van het artikel wordt uitgewerkt dat Johanna van Woude in het tijdschrift schrijft voor jonge meisjes, die zij lelies noemt. De bestemming van deze lelies is om geplukt te worden door jonge mannen, zij moeten trouwen. Voor Van Woude is het huwelijk de toekomst van vrouwen en dat geeft zij mee in het tijdschrift. Volgens Van der Goes schrijft Van Woude dat het huwelijk de toekomst is, omdat er “voortgeteeld moet worden.” Hij zegt zelf echter dat Van Woude gewoon seksueel contact wil. Als vrouwen buiten het huwelijk om aan hun seksuele begeerten konden voldoen, zouden ze het huwelijk van veel minder waarde achten, aldus Van der Goes.

Van der Goes gebruikt het artikel ook om zijn eigen mening uiteen te zetten over het huwelijk en de vrouw, dat blijkt in het bijzonder uit het derde deel. Hierin geeft Van der Goes aan dat de toestand van de maatschappij veranderd moet worden. Als dat is gebeurd, hoeft Van Woude het huwelijk niet aan te prijzen. De liefde heeft volgens Van der Goes te maken met een instituut waar stoffelijke rechten en verplichtingen uit volgen, die er niet uit moesten volgen.

Tot slot wil Van der Goes aantonen dat de *Hollandsche lelie* niet aan de eisen van een vakblad voldoet. Zijn mening onderstreept hij met allerlei voorbeelden uit het tijdschrift. Volgens Van der Goes zullen lezers, als ze de redactrice letterlijk opvatten, achteraf zeggen dat ze erin gelopen zijn. Bovendien wordt het huwelijk door het tijdschrift verlaagd tot een contract van commerciële en fysieke strekking.

Waarde: Van der Goes was behalve één van de oprichters van *De Nieuwe Gids* ook één van de oprichters van de SDAP. Hij heeft diverse felle speeches gehouden en was het niet eens met bepaalde zaken in de maatschappij. Dit geeft hij bijvoorbeeld ook aan in bovenstaand artikel. Niet alleen Van Woude en haar tijdschrift moeten het ontgelden, maar ook de gehele maatschappij. Zijn hierboven genoemd artikel verscheen in de eerste jaargang van *De Nieuwe Gids*. *De Nieuwe Gids* is het tijdschrift, opgericht door de Tachtigers. *De Nieuwe Gids* bood behalve literaire thema's ook ruimte aan politieke, maatschappelijke en wetenschappelijke thema's. Dat Van der Goes het werk van Van Woude negatief beoordeeld, is niet vreemd. De Tachtigers wilden een einde maken aan literatuur waarin het ging om een moraliserende boodschap. Veel auteurs schreven over liefde, deugden en dergelijke, en deze beperking van onderwerpen wilden ze veranderen. Van Woude schreef over het huwelijk. Zij schreef moraliserend en volgens Van der Goes misleidend. Haar werk past totaal niet bij het werk van de Tachtigers, vandaar dat het niet vreemd is dat Van der Goes hier kritisch op reageert.

Opvallend is wel de opmerking dat Van Woude het huwelijk zo aanprijst, omdat ze geslachtsgemeenschap wil. Dit laat Van Woude zien in haar werk, aldus Van der Goes. Helaas geeft hij hiervoor geen duidelijke argumenten in zijn artikel en toont niet aan hoe Van Woude dit volgens hem laat zien in haar werk.

Het is interessant om een dergelijke interpretatie van het werk van Van Woude te lezen. Dit biedt een geheel nieuw perspectief op haar werk.

Onbekend, [recensie van artikelen uit *De Hollandsche Lelie*. Weekblad voor jonge dames, onder hoofdredactie van Mevrouw S.M.C. van Wermeskerken-Junius (Johanna van Woude)], *De Gids* 53 (1889) afl. 10, p. 565-566.

Zie: Bijlage XV.

Inhoud: De auteur schrijft dat er sinds juli een nieuwe redactie en een nieuw jaargang is bij *De Hollandsche lelie*. Volgens de auteur is het daarom niet mogelijk om een vergelijking te maken tussen “voorheen en thans”, maar de auteur wil wel zeggen dat het “thans matig bevalt. Het komt ons voor, dat mevrouw van Wermeskerken tegenover meisjes van 17- tot 20-22 jarigen leeftijd, voor welke dit blad bestemd schijnt, noch den rechten toon weet aan te slaan, noch de rechte onderwerpen weet te kiezen.” De auteur noemt diverse voorbeelden van artikelen uit *De Hollandsche lelie* en concludeert dat Van Wermeskerken in haar blad tekort schiet. Volgens de auteur is het verderfelijker als het huwelijk wordt bestempeld als het enige levensdoel voor een jong meisje. Het jonge meisje moet juist belangstelling krijgen voor letteren, kunst en geluk op andere manieren. Ook buiten het huwelijk is volgens de auteur een levenstaak te vinden.

Waarde: De auteur beoordeelt in een tijdschrift een vrouwentijdschrift. Het is interessant om te lezen hoe over *De Hollandsche lelie* geschreven wordt. Men kan deze beoordeling gebruiken om een eigen oordeel over het tijdschrift en de daarin verschenen artikelen van Van Wermeskerken te vormen.

3.3.5. Lid van de Maatschappij

J. Poelstra, ‘De eerste vrouwelijke leden van de Maatschappij’, *Nieuw Letterkundig Magazijn* 18 (2000) afl. 1, p. 16-23.

Zie: Bijlage XVI.

Inhoud: Het artikel ‘de eerste vrouwelijke leden van de Maatschappij’ door J. Poelstra laat zien dat het lang duurde voordat vrouwelijke schrijvers erkend werden. In 1892 besloot de jaarvergadering van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde dat vrouwen ook lid mochten worden. Vandaar dat dertien vrouwen als eerste lid mochten worden van de Maatschappij. Geen van de vrouwen was aanwezig tijdens de jaarvergadering in 1893, met uitzondering van Johanna van Woude. Poelstra beschrijft de vrouwen en hun werk en geeft overeenkomsten tussen de vrouwen weer. Zo hebben alle vrouwen veel literair werk geschreven, bijna allemaal onder een pseudoniem. De meeste vrouwen hadden weinig schoolopleiding en waren autodidact, omdat er in de negentiende eeuw weinig studiemogelijkheden voor meisjes waren. Een aantal van deze dertien vrouwen, zo ook Johanna van Woude, zette zich in voor beroepsmogelijkheden voor vrouwen.

Waarde: Dit artikel geeft een beeld van Johanna van Woude en haar vrouwelijke collega’s. In geen enkel ander secundair artikel is Van Woude met andere vrouwen vergeleken, waardoor dit artikel interessante nieuwe informatie biedt.

3.3.6. Internetbronnen

R. Spijkerman, *Junius, Sophia Margaretha Cornelia*, in: *Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland*. Te raadplegen via:

<http://resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/SophieJunius>

P. Steringa, *Stichting Dodenakkers* (2009). Geraadpleegd via:

<http://dodenakkers.nl/beroemd/letteren/216-woude.html>

SvD, *Johanna van Woude* (2016). Te raadplegen via:

http://www.womenwriters.nl/index.php/Johanna_van_Woude

Onbekend, ‘Schrijfster Johanna van Woude overlijdt’ *Reformatorisch Dagblad* (2004). Te raadplegen via: http://www.refdag.nl/schrijfster_johanna_van_woude_overlijdt_1_95337

Onbekend, ‘Johanna van Woude: schrijfster, moeder en moordenaar?’ *Vrouwen en Gendergeschiedenis* (2002). Te raadplegen via:

<http://www.gendergeschiedenis.nl/nl/weken/2002/week49.html>

Onbekend, 'De overwinning is behaald!' (2014). Te raadplegen via:

<http://www.dehollandschelelie.nl/tag/johanna-van-woude/>

3.4. Samengevat

Kort samengevat kunnen we in de besproken secundaire literatuur diverse reacties vinden op het werk van Van Woude. Er zijn auteurs die haar positief beoordelen, maar er zijn ook auteurs die haar helemaal niet positief beoordelen en erg kritisch zijn over haar werk. Kortgezegd is de secundaire literatuur over Van Woude in drie groepen te verdelen. Allereerst is er de groep van Hamer en Hoven en Van Wermeskerken, die een biografie schrijven over Van Woude. Hun manier van schrijven is soms subjectief en vrijwel altijd positief. Zo reageert Hoven op kritiek die Van Woude in haar leven heeft gekregen en verdedigt ze Van Woude zelfs in haar artikel. Hamer, Hoven en Van Wermeskerken schrijven vol lof over Van Woude en vergezellen hun teksten met afbeeldingen en citaten van bijvoorbeeld Van Woude en haar zoon, Henri.

Daarnaast is er een groep, die (kritische) recensies schrijft over de werken van Van Woude. De recensies bevatten complimenten, maar zeker ook een hoop kritiepunten. Veel van deze recensies zijn geschreven in *De Gids*, in de dagen van Van Woude een belangrijk literair tijdschrift.

Tot slot zijn er mensen als Van der Goes, die het werk van Van Woude op een geheel andere manier interpreteren. Volgens Van der Goes, redacteur bij het tijdschrift van de Tachtigers, prijst Van Woude het huwelijk aan, omdat dat voor de vrouw de enige manier is om seksueel bevredigd te worden. Als er prostituees voor vrouwen zouden bestaan, zou Van Woude het huwelijk nooit zo aanprijzen. Van der Goes is dus niet positief over de boeken en het tijdschrift van Van Woude en kiest voor een geheel eigen interpretatie van haar werk.

Kortgezegd is er dus een groep die haar werk idealiseert, een groep die zowel positief als negatief over Van Woude schrijft en een groep die een bijzondere interpretatie geeft aan het werk van Van Woude. De laatstgenoemde groep is tevens negatief over het werk van Van Woude.

3.5. Tot slot

Drie secundaire bronnen zijn niet besproken in bovenstaand gedeelte. Dit komt omdat deze stukken niet te vinden zijn. Het gaat om:

Emma Brunt, 'Johanna van Woude 1853-1904 : Johanna van Woude (overl.) / [door] Caprice. - Amsterdam [etc.]', *Mevrouw, ik groet u: necrologieën van vrouwen*, Amsterdam (1987) p.

112-117.

M.V.J., 'Johanna van Woude (Sophie van Wermeskerken-Junius)', *Noord en Zuid. Tijdschrift ten dienste van onderwijzers bij de studie der Nederlandsche taal- en letterkunde* 28 (1905) p. 97-106.

Onbekend, 'Johanna van Woude', *Waar ligt Poot* 1-3 (1998) p. 27-28.

4. Wetenschappelijk onderzoek

4.1. Verantwoording en keuze

De positie van Sophie van Wermeskerken-Junius, alias Johanna van Woude, was bijzonder: al jong schreef ze boeken. Ze kwam uit een Nederlands-hervormd gezin. Haar vader was predikant. In die tijd was het voor vrouwen niet gewoon om een betaalde baan te hebben. Toch was Van Wermeskerken-Junius al op jonge leeftijd schrijfster en daar ging ze mee door na haar huwelijk en na de geboorte van haar kinderen.¹⁶ Dit was uniek voor die tijd, maar er kwamen meer en meer vrouwen die het moederschap combineerden met een beroep. In de tijd waarin Van Wermeskerken-Junius leefde, vonden diverse emancipatoire ontwikkelingen plaats. Vanwege een beperkt aantal woorden en een beperkte tijd kan hier in dit onderzoek niet op in worden gegaan, al zou het interessant zijn voor een vervolgonderzoek om te kijken wat de positie van Van Wermeskerken-Junius was in deze ontwikkelingen. Dit omdat Van Wermeskerken-Junius zich, zo blijkt uit de geschreven secundaire literatuur, inzette voor vrijheid van vrouwen. De Haan toont dit aan in haar boek *Sekse op kantoor. Over vrouwelijkheid, mannelijkheid en macht. Nederland 1860-1940*. (1992). Aan de hand van de serie *Betrekkingen voor vrouwen*, geschreven door Van Woude, laat De Haan zien hoe Van Woude zich door haar schrijfwerk inzet om het arbeidsveld van vrouwen uit te breiden. Van Woude pleit bijvoorbeeld in het hoofdstuk *Boekhoudster* voor vrouwelijke boekhoudsters in Nederland, met de argumentatie dat deze er in Amerika immers ook al lange tijd waren. De Haan laat zien dat Van Woude een geëmancipeerde vrouw was en zich inzette om vrouwen dezelfde kansen te geven als mannen.

Hoewel geen enkel secundair werk uitgebreid over de positie van de vrouw in de boeken van Van Wermeskerken-Junius schrijft, kunnen daarover vanuit de literatuur wel conclusies getrokken worden. Dit blijkt bijvoorbeeld uit het boek van Van Dijk (2001), waarin Van Dijk aan de hand van het boek *De schoonste gaven der vrouw. Een boek voor meisjes en vrouwen* laat zien dat Johanna van Woude de aard en rol van de vrouw ter sprake brengt in haar roman. Van Dijk laat zien dat Van Woude moeders een belangrijke plek toekent. Zonder moeder zouden ook mannen als Shakespeare, Goethe en Napoleon nooit tot een dergelijke hoogte zijn gekomen. De vrouw speelt in de boeken van Van Woude in het huwelijk en in de opvoeding een belangrijke rol.

¹⁶ Dit wordt gezegd door Hamer in haar artikel ‘Een leven “met de pen in de ééne, den stofdoek in de andere hand...”’ verschenen in het tijdschrift *Literatuur* (1992).

Er is nooit onderzoek gedaan naar hoe Van Wermeskerken-Junius over de man en echtgenoot in het huwelijk schrijft. De enige die hier wat over schrijft, is Hoven. Volgens Hoven zijn de vrouwen in haar boeken nooit slecht. De mannen daarentegen, zijn volgens Hoven: “of *downright* onverbeterlijke *flirts*, in den ongunstigen zin, als in *Een verlaten Post*, en *Haar Roeping getrouw* (de officier), of goedge Klaazen, heel braaf, heel nobel, maar oninteressant. Tom staat hier boven aan, dan de zelf-vertellende held van het *Binnenhuisje*, de held van *Zijn Ideaal* en Maurits uit *Haar roeping getrouw*. De echtgenoot uit *Verwante Zielen* komt er niet beter af; hij is een goede sul, zonder grootheid zelfs. Krachtige, bijzonder hoogstaande naturen of zeer origineele karakters vindt men niet in de werken van Johanna van Woude; evenmin groote gebeurtenissen of treffende gevallen. Het zijn allen de gewone menschen, die men dagelijks ziet, in hun gewone gedoe.”¹⁷ Opvallend is dat Hoven spreekt over echtgenoten. De meeste hoofdpersonen in het werk van Van Wermeskerken-Junius zijn inderdaad getrouwde mannen, omdat zij het huwelijk belangrijk vond en het huwelijk een thema is dat in veel van haar boeken voorkomt.

Van Wermeskerken-Junius prees het huwelijk aan en spoorde door middel van brieven en artikelen in *De Hollandsche lelie* jonge vrouwen aan om te trouwen. Het huwelijk was volgens Van Wermeskerken-Junius de bestemming van de vrouw. Het was een levensdoel voor de vrouw.¹⁸ Dit concludeert ook Van der Goes in zijn artikel ‘*Een vrouwentijdschrift.*’ Van der Goes laat zien dat Van Wermeskerken-Junius haar lezers ‘lelies’ noemde. De bestemming van deze lelies is om geplukt te worden door jonge mannen, zij moeten trouwen. Voor Van Wermeskerken-Junius is het huwelijk de toekomst van vrouwen en dat geeft zij mee in het tijdschrift. Volgens Van der Goes schrijft Van Wermeskerken-Junius dat het huwelijk de toekomst is, omdat er “voortgeteeld moet worden.” Hij zegt zelf echter dat Van Wermeskerken-Junius dit helemaal niet bedoelt, maar dat ze gewoon seksueel contact met mannen wil. Als vrouwen buiten het huwelijk om hun seksuele begeerten konden vervullen, zouden ze het huwelijk van veel minder waarde achten, aldus Van der Goes. De liefde heeft volgens Van der Goes te maken met een instituut waar stoffelijke rechten en verplichtingen uit volgen, die er niet uit moesten volgen. Van Wermeskerken-Junius verlaagt het huwelijk tot een contract van commerciële en fysieke strekking, stelt Van der Goes. Dit lijkt een

¹⁷ Hoven, p. 253.

¹⁸ Dit staat in een recensie van artikelen uit *De Hollandsche Lelie*. Dit artikel werd in 1889 gepubliceerd in *De Gids*. De auteur noemt diverse voorbeelden van artikelen uit *De Hollandsche lelie* en concludeert dat Van Wermeskerken in haar blad tekort schiet. Volgens de auteur is het verderfelijker als het huwelijk wordt bestempeld als het enige levensdoel voor een jong meisje.

bijzondere en vergaande interpretatie. Van der Goes schrijft dit zonder daar voorbeelden en argumenten bij te geven. Zijn mening over Van Wermeskerken-Junius bleef in mijn achterhoofd hangen, tijdens een samenvatting en beoordeling van de secundaire literatuur over Van Wermeskerken-Junius. Wat maakt dat Van der Goes dit zegt? Waarop baseert hij zich? Of schrijft hij dit om te provoceren? Dat Van der Goes het niet eens was met de manier waarop Van Wermeskerken-Junius over het huwelijk schreef, is niet vreemd. Hij was namelijk een Tachtiger. De Tachtigers wilden een einde maken aan literatuur waarin het ging om een moraliserende boodschap. Veel auteurs schreven over liefde, deugden en dergelijke, en deze beperking van onderwerpen wilden de Tachtigers veranderen. Van Wermeskerken-Junius schreef over het huwelijk. Zij schreef moraliserend en volgens Van der Goes misleidend. Haar werk past totaal niet bij het werk van de Tachtigers, vandaar dat het niet vreemd is dat Van der Goes kritisch op haar werk reageert. Dat dit artikel in *De Nieuwe Gids* werd gepubliceerd is ook niet vreemd. Dit was namelijk het tijdschrift van de Tachtigers. Van der Goes heeft zelf meegewerkt aan de oprichting van dit tijdschrift.

Van der Goes kon als Tachtiger en essayist dergelijke artikelen schrijven. Het is jammer dat hij geen argumenten en voorbeelden gebruikt om zijn standpunt over Van Wermeskerken-Junius te ondersteunen, want dan konden deze naast de boeken van Van Wermeskerken-Junius gelegd worden. Toch is de interpretatie van Van der Goes interessant. Waarom is niemand ooit tegen hem ingegaan? Waarom hebben mensen als Hamer en Hoven, die voor Van Wermeskerken opkwamen, haar niet verdedigd tegenover Van der Goes? Is zijn interpretatie niet serieus te nemen en hebben zij hem daarom genegeerd en er niets over geschreven? Of is het zo dat hij misschien een kern van waarheid beschrijft? Deze vragen overdacht ik tijdens het samenvatten van de secundaire literatuur en ze lieten me niet los. Want wat is het beeld van echtelieden dat Van Wermeskerken-Junius geeft in haar fictieve werken? Zorgt dat beeld voor een plaatje van een ideaal huwelijk, of niet? Schrijft ze wel echt zo ideaal over het huwelijk als wordt gezegd door Hamer en Hoven? Of laat ze een verborgen wens zien, het verlangen naar seksualiteit?

In dit onderzoek wordt geprobeerd om deze vragen te beantwoorden. De hoofdvraag die gesteld wordt, is dan ook: ‘Wat is het beeld van echtelieden dat in *Hollandsch binnenhuisje* en *Mijne levensherinneringen* van Sophie van Wermeskerken-Junius, alias Johanna van Woude wordt geschetst?’

Zoals uit de hoofdvraag af te leiden valt, ga ik kijken naar haar bekendste werk: *Hollandsch binnenhuisje*, dat Van Wermeskerken-Junius schreef in haar bloeitijd als schrijfster en naar *Mijne levensherinneringen*, dat gaat over haar periode in het Huis van

Arrest en waar tevens een ander verhaal aan is toegevoegd. Deze boeken werden geschreven in een geheel andere levensfase van Van Wermeskerken-Junius en daarom is het interessant om deze te vergelijken. Omdat het vrijwel onmogelijk is om een fictief verhaal te vergelijken met een verhaal over werkelijk bestaande personen, zal de nadruk komen te liggen op het fictieve boek *Hollandsch binnenhuisje* en het derde deel van *Mijne levensherinneringen*. Het eerste en tweede deel van *Mijne levensherinneringen* zijn namelijk niet fictief van aard. Om tot een antwoord op de hoofdvraag te komen, worden een aantal deelvragen gesteld.

1. Wat is het beeld van de echtgenoot in *Hollandsch binnenhuisje*?
2. Wat is het beeld van de echtgenote in *Hollandsch binnenhuisje*?
3. Wat is het beeld van de echtgenoot in het derde deel van *Mijne levensherinneringen*?
4. Wat is het beeld van de echtgenote in het derde deel van *Mijne levensherinneringen*?

Tot slot zal er op nog een vraag antwoord worden gegeven:

5. Is het beeld van de echtelieden in de fictieve literatuur van Van Woude veranderd nadat zij verdacht werd van een poging tot vergiftiging van haar man?

Het algemene plaatje in het werk van Van Wermeskerken-Junius als auteur is die van een ideaal huwelijk, zo blijkt uit de eerder besproken secundaire literatuur. Het leven van de persoon van de auteur was echter anders. Bekend is dat Van Wermeskerken-Junius zelf geen ideaal huwelijk had. In het begin was ze gelukkig, maar er kwam ook een moment dat het paar van tafel-en-bed scheidde en communiceerde via brieven. Tot slot kwam Van Wermeskerken-Junius in het Huis van Arrest terecht, omdat men vermoedde dat zij had geprobeerd om haar man te vergiftigen. *Hollandsch binnenhuisje* was een van de eerste boeken van Van Wermeskerken-Junius, terwijl ze *Mijne levensherinneringen* tijdens en na haar verblijf in het Huis van Arrest schreef. Een interessante vraag is of er in deze werken een verschil te ontdekken is in de manier waarop Van Wermeskerken-Junius over het huwelijk schrijft. Schrijft ze anders, nadat bekend is dat haar eigen huwelijk verre van ideaal is? Hierbij moet steeds een onderscheid worden gemaakt tussen de concrete en de abstracte auteur en daarom vereist dit alle voorzichtigheid. De vraag is namelijk of er een overeenkomst kan worden gemaakt tussen het leven van de persoon Van Wermeskerken-Junius en de auteur Johanna van Woude. Toch zal er gepoogd worden om ook deze vijfde deelvraag te beantwoorden, waarin het beeld van de echtelieden dat in *Hollandsch binnenhuisje* wordt geschetst, vergeleken wordt met het beeld van de echtelieden dat in het derde deel van *Mijne levensherinneringen* wordt geschetst.

4.2. *Hollandsch binnenhuisje*

4.2.1. Beeld van de echtgenoot

De eerste deelvraag van dit onderzoek luidt: ‘Wat is het beeld van de echtgenoot in *Hollandsch binnenhuisje*?’

Voordat deze vraag wordt beantwoord, wordt eerst een samenvatting van het boek gegeven. *Hollandsch binnenhuisje* gaat over Hein en Truus. Zij trouwen in het eerste hoofdstuk van het boek. Het is volgens Hein een huwelijk uit liefde.¹⁹ In het boek wordt hun huwelijk beschreven. Het gaat over geldproblemen, ruzies, pure liefde en geluk. Hein en Truus krijgen twee zonen, maar aan het eind van het boek overlijdt de oudste zoon. Deze gebeurtenis brengt het echtpaar dichter bij elkaar en ze troosten elkaar.

Karakter

In *Hollandsch binnenhuisje* komt één echtgenoot voor, namelijk Hein. Het hele boek is geschreven vanuit zijn perspectief. Hein is de focalisator. *Hollandsch binnenhuisje* is geschreven in de ik-vertelsituatie.²⁰ In *Hollandsch binnenhuisje* begint de vertellende ik met een terugblik naar het huis waar het allemaal begon. Nadat de vertellende ik aangeeft dat hij terugblijkt op de tijd in hun eerste huis, komt de nadruk te liggen op de belevende ik. De vertellende ik is dan minder zichtbaar aanwezig en levert af en toe commentaar op de gebeurtenissen. Deze commentaren zijn vaak reflecterend van aard.²¹

¹⁹ “Ik weet niet of andere mensen uit liefde trouwen, maar ik weet dat *ik* het deed en dat, wat het muzikale stemmetje aan mijne zijde mij schilderde, mij een hemel toescheen. De zon kon niet te helder stralen, de vogels niet te luid jubelen, de aarde niet te veel schoonheid ten toon spreiden, om met hun alle een passende lijst te zijn voor den gelukkigen Hein Smeder, welke dien middag met zijn meisje stadwaarts keerde.” (20)

²⁰ Dit is één van de drie vertelsituaties. In de ik-vertelsituatie vertelt een ‘ik’ over gebeurtenissen die hij of zij in een eerder stadium van zijn of haar leven heeft meegemaakt. Er is sprake van een belevend ik, de ik-figuur die deze gebeurtenissen ondergaat en een vertellend-ik. Laatstgenoemde is degene die over vroeger vertelt. Het belevend ik en het vertellend ik is dezelfde persoon. In *Hollandsch binnenhuisje* begint de vertellend ik met een terugblik naar het huis waar het allemaal begon. Vanaf dat moment komt de nadruk te liggen op de belevende ik. De vertellende ik is bijna niet zichtbaar aanwezig en levert vrijwel geen commentaar op de gebeurtenissen.

²¹ Een voorbeeld van de belevende ik, waarna de vertellende ik commentaar geeft: “‘Zou je 't goed genoeg vinden?’ vroeg ik haar zacht, voorzichtigheidshalve sprekende in de voorwaardelijke wijs, onvolmaakt toekomstige tijd. Zij zag mij ongeloovig aan. (...) ‘Wel, wat zouden wij meer nodig hebben!’ was hare lieve wedervraag. O mijn vrouwtje, wanneer was in de dagen, toen weelde ons niet voegde, u ooit iets te eenvoudig, te gering!’” (13)

Al aan het begin van het boek komt het karakter van Hein naar voren. Hij heeft weinig zelfbeheersing en is soms nog een kind, ondanks zijn leeftijd.²² Zijn schoonvader stipt dat aan, als hij hem om de hand van Truus komt vragen.²³ Hein heeft niet veel geld. Zijn ouders waren overleden toen hij nog jong was en daarom moest Hein stoppen met studeren en gaan werken. Hij heeft een kantoorbaan en is daarnaast schrijver.²⁴

Hein probeert aan het begin van zijn huwelijk te werken aan zijn karakter. Zelfbeheersing blijft een verbeterpunt. Maar Hein valt al snel weer in zijn oude patroon.

Hein werkt

Het huwelijk is traditioneel. Hein zorgt voor het inkomen. Hein werkt met plezier, hij weet dat hij het voor zijn vrouw doet en bedenkt onder zijn werk dat zijn vrouw voor hem en het huis zorgt.²⁵

Hein helpt zelf niet mee in het huishouden. Hij heeft geen idee hoeveel werk het voor Truus is om voor hem te koken en eten klaar te zetten. Als hij op een keer eerder thuiskomt en Truus het eten nog niet klaar heeft, wordt hij boos.²⁶ Uiteindelijk blijkt dat het eten alleen nog

²² Dit ervaart hij in het bijzonder als hij zijn schoonvader om toestemming voor het huwelijk gaat vragen. “Het zal wel gaan,” zeide zij zacht, ‘maar pa wil Hein eerst nog eens spreken.’ Toen ik de lange steenen gang doorging, gevoelde ik mij juist alsof ik nog eens examen doen moest. Wel zeide ik tot mijzelf dat ik toch geen kind meer was, maar het baatte niets.... want in mij klopte toch eigenlijk nog werkelijk een kinderhart. En hoe ouder ik word, des te meer zie ik dat al de harten om mij heen het mijne gelijken.” (22)

²³ “En vervolgde op zijne gewone bezadigde wijze dat hij niet zoozeer mijn leeftijd bedoelde, als wel een gebrek der jeugd: een gemis van kalmte, van “Zelfbedwang; in één woord - hier draalde hij toch weer even - mijn humeur had hem wel eens zorg gebaard...En nog oneindig kostbaarder scheen Truus mij nu, want ik had zoo weinig om mij te verdedigen, te verontschuldigen zelfs. Hij had gelijk, de goede oude heer, en ik erkende dat volmondig. En toen beloofde ik met duizend goede voornemens, met tranen zelfs, geloof ik, goed voor haar te zullen zijn. Ook hij wischte iets uit zijne oogen en toen kneep hij mijne hand op een verschrikkelijke manier.” (24)

²⁴ ““Waaraan ben je nu bezig, man?’ ‘Aan een novelle; nogal een uitgebreide. Als ik haar met vervolgen in een degelijk tijdschrift geplaatst kan krijgen, brengt zij mij licht een kleine driehonderd gulden op en ik behoud het eigendomsrecht.’ ‘En hoe ver ben je er mee?’ ‘Over de helft reeds.’” (93)

²⁵ “Was het geen genot, voor mijn wijfje te gaan werken, en was het geen zaligheid met wind en regen te worstelen, terwijl het doel van mijn tocht een allerliefste achterkamer was, waar een bekoorlijk vrouwtje met grappige waardigheid achter het theeblad zat, terwijl de kachel snorde, het water stoomde, mijne pijp gestopt lag en mijne pantoffels zich stonden te koesteren op de haardplaat?” (27)

²⁶ “Eens kwam ik eerder dan gewoonlijk thuis en wilde vroeg eten, daar ik tegen vijf uur in het hotel Coomans bescheiden was, waar mij een bestelling zou worden opgedragen. Maar Truus was uitgegaan en de meid was naar het college. De eerste, die van mijne ongewoon vroege thuiskomst niets wist, kwam toen ik reeds een half uur als een

opgewarmd moet worden, dus Truus heeft er wel degelijk aan gedacht. Op dergelijke situaties na, probeert Hein het Truus naar haar zin te maken.²⁷

Gewoonte

Naarmate het paar langer getrouwd is, wordt het huwelijk voor Hein een gewoonte. Hij krijgt minder zin om uit zijn werk naar huis te keren.²⁸ Dit verandert op het moment dat hun eerste zoon wordt geboren.

Aan het einde van het boek blijkt wat volgens Hein de grote liefde en het geluk van het huwelijk is. Truus vraagt of Hein haar nog ten huwelijk zou vragen als hij wist wat er allemaal zou gebeuren. Hein antwoordt bevestigend.²⁹ Volgens hem geeft het huwelijk en de aanblik op zijn zonen hem een rijk gevoel, een gevoel van weelde.

brieschende leeuw door het huis had gelopen, en ik beantwoordde haar vriendelijken groet niet. 'Reeds thuis?' vroeg zij verwonderd. 'Ik ben je nog te gemoet gegaan, maar hoorde van het klerkje, dat je al een poos naar huis waart.' 'Zorg maar dat ik eten krijg,' snauwde ik haar toe. 'Ik moet om vijf uur bij Coomans zijn. Misschien loop ik door jouw schuld een bestelling mis.' Blijkbaar maakte dit indruk. Haar lief gezichtje stond plotseling zeer ernstig, ja, verschrikt. Zij gaf zich niet eens den tijd om van japon te verwisselen, het goede kind, maar deed een grooten boezelaar voor en verdween in de keuken, waar ik haar evenwel volgde om mijn toorn nog verder over haar uit te storten." (46-47)

²⁷ "Mijn leven zou geen leven meer zijn, als *zij* er uit gemist werd; zij, zoo toegevend voor mijne gebreken: mijne prikkelbaarheid, mijne afgetrokkenheid, mijne onhandigheid; zij, die mij altijd lust wist te geven in mijn prozaïsch kantoorwerk; zij, die bij al onze zorgen toch altijd de ideale zijde van het leven wist te zien.... Zou ik die ook nog zien als haar stoel voor altijd ledig was, als haar lachend gezicht mij niet meer verwelkomde door het venster, als die zachte, lieve stem niet meer klonk in kamers en gangen, en haar opwekkende invloed gemist werd in mijn huis? Stil, stil toch!.... En nu voelde ik een flauw verwijt.... iets, alsof zij reeds van mijne zijde was weg genomen en het te laat voor mij was iets goed te maken, te laat om op dat trouwe gezicht lachjes te tooveren van geluk, in plaats van ze te verjagen door mijne zelfzucht en luimen... Nog was het tijd. Waarmede kon ik haar genoeg doen?" (106)

²⁸ "Toch - waarom was de tijd reeds lang gekomen dat ik mij al minder en minder haastte, als ik huiswaarts keerde? Waarom moest dan mijn gevoel van plicht ook een woordje meespreken, iets, wat ik als een beleediging aan Truus beschouwde? Waarom viel het mij steeds moeilijker na gedanen arbeid mijne kennissen met een haastigen groet voorbij te gaan, in plaats van met hen gezellig een glas bier te gaan drinken in een der uitlokkende café's? Was mijne liefde verkoeld? Neen, neen, ik wist zeker van niet. Wat dan? Het waren gewoonte en verzadiging, die geduchte vijanden van het huwelijksgeluk, almede de ernstigste, wijl men ze niet kent, niet vermoedt en niet kan bestrijden." (141-142)

²⁹ "Hein, zou je me nòg eens vragen, als je alles vooruit wist?' 'Ik geloof het wel.' 'En ik zou weer ja zeggen, denk ik.' Met een knikje reikte zij mij over de tafel de hand. 'Toch heeft een ongetrouwd man heel wat minder zorgen,' merkte zij peinzend op. 'Minder zorgen zeker, maar ook oneindig minder geluk. Financieel mag hij beter varen, zijne schatten kunnen niet opwegen tegen mijne kleinnoodien: een lieve, trouwe vrouw en een paar heerlijke jongens... O Truus, je weet niet hoe rijk ik me soms voelen kan, als ik jullie aanzie... Dan komt er zoo'n

Ruzie

Het stel is erg gelukkig, maar maakt ook regelmatig ruzie. Volgens Hein zorgt deze ruzie voor een verfrissing en werkt het versterkend in de relatie.³⁰ De mannelijke hoofdpersoon is in de ruzies vaak driftig. Hij zegt alles wat hem invalt. In ruzies is het vooral Hein die praat.

Ondanks zijn driftige karakter, wordt Hein wel als een goede echtgenoot geportretteerd. Dit ontstaat doordat de auteur Hein nooit lang boos laat zijn. Hein gaat bijvoorbeeld niet naar zijn werk zonder zijn vrouw gedag gezegd te hebben. Aan deze zaak zit een keerzijde, het is dankzij Truus dat hij haar toch gedag zegt. De ruzie is dus altijd over voordat Hein naar zijn werk gaat, maar Truus is degene die daarvoor zorgt.³¹

Hein weet dat hij last heeft van een kwaad humeur en durft dat ook toe te geven aan zijn vrouw. Als hij boos wordt, krijgt hij daar spijt van en vraagt hij zijn vrouw om vergeving. Hij noemt het kwade humeur verraderlijk, omdat het hem beet heeft, voordat hij het weet.³² Hein heeft dus goed door hoe zijn karakter in elkaar steekt en probeert daaraan te werken.

overstelpend gevoel van weelde over me, dat ik zou kunnen schreien van zaligheid...” (211-212)

³⁰ “Maar kibbelen konden we ook, ja, in ernst boos op elkaar zijn. Nu, veel storm en regen geeft gure zomers, maar zoo'n enkel snel voorbijgaand onweertje nu en dan, werkt verfrisschend en versterkend, en ik heb altijd opgemerkt dat jonggehuwden, die soms eens kibbelen en boos kijken, het heel wat beter met elkaar meenden dan die, zich immer beheerschende, brave Hendriken en Maria's, welke elkaar steeds met een kalm ‘lieve!’ aanspreken en zich uitputten in wederkerige beleefdheden, die uit een saai plichtbesef voortkomen, niet uit een oprecht, warm, nog een weinig kinderachtig hart!” (34)

³¹ “Ja, eigenwijs was ze, dat moet me van het hart. En wat kon ze me daardoor soms boos maken! Dan konden er wel eens een paar uur verlopen, eer ik haar een woord toevoegde. Maar o wee, als het scheidensklokje sloeg en ik, nog steeds in een norsch stilzwijgen verzonken, aanstalten maakte tot vertrek! Met een uitdagend lachje stond ze mij dan aan te kijken. ‘Doe maar niet of je 't meent, Hein, want je weet evengoed als ik dat je toch niet heengaat, voor we weer goed zijn.’ En ze had gelijk, de kleine heks. Ik was nog nooit zonder haar afscheidskus naar het kantoor gegaan.... dus sloot ik haar dan maar lachend in mijne armen en de vrede was hersteld. - Ach, hoe boos en verbitterd kunnen sommige echtgenooten scheiden!”(42) En: Hein zegt ook zelf: “Doch zie. Werd straks die vrouw gedurende hare afwezigheid gekrenkt, hoe toornig en trouw zou de man haar verdedigen; of werd hij dienzelfden avond krank naar huis gebracht, met hoeveel teederheid zou hij opzien in de beminde oogen, met hoeveel liefde en trouw worden verpleegd! Op den bodem van ons hart brandt onverpoosd het altaarvuur voor onze geliefden voort, ondanks alles, ondanks alles.” (43)

³² “‘Ik ben een vervelende vent!’ riep ik uit, bij haar nederknielend, ‘en jij bent het liefste wijfje van de wereld. Kon ik toch maar anders worden!’ Ik had werkelijk groot berouw. Maar wat is kwaad humeur! Het bekruipt ons verraderlijk en heeft ons beet, eer we 't weten.” (67)

Afhankelijk

Hein zorgt daarnaast voor allerlei problemen. De ruzies ontstaan door Hein en niet door Truus. Ook als er problemen rondom geld zijn, is Truus degene die dit moet oplossen. Nog een voorbeeld: als Hein hun zoon aan het huilen maakt, moet Truus het troosten. Truus moet steeds de problemen die haar echtgenoot veroorzaakt, oplossen. Hein lijkt een kind van haar en is volledig afhankelijk van haar en dat weet hij. Hij zegt namelijk: “Mijn leven zou geen leven meer zijn, als zij er uit gemist werd.” (106)³³ En dan beseft hij dat hij iets bij haar goed te maken heeft. Hij moet ervoor zorgen dat er op haar trouwe gezicht lachjes worden getoverd, “van geluk, in plaats van ze te verjagen door mijne zelfzucht en luimen...” (106)

Liefde

De auteur laat uitgebreid een liefdevolle kant van Hein zien. Na de geboorte van zijn oudste zoon huilt Hein tranen van geluk.³⁴ De geboorte van zijn zoon verandert hem, zodat hij zichzelf een andere man noemt.³⁵ Zijn zoon geeft Hein een hart vol liefde, trots en moed.³⁶

Dat de geboorte van zijn zoon Hein een ander mens maakt, blijkt ook uit het feit dat Hein allerlei kanten bij zichzelf leert kennen. Niets is hem liever dan een aanraking van zijn

³³ Volledig citaat: “Mijn leven zou geen leven meer zijn, als *zij* er uit gemist werd; zij, zoo toegevend voor mijne gebreken: mijne prikkelbaarheid, mijne afgetrokkenheid, mijne onhandigheid; zij, die mij altijd lust wist te geven in mijn prozaïsch kantoorwerk; zij, die bij al onze zorgen toch altijd de ideale zijde van het leven wist te zien.... Zou ik die ook nog zien als haar stoel voor altijd ledig was, als haar lachend gezicht mij niet meer verwelkomde door het venster, als die zachte, lieve stem niet meer klonk in kamers en gangen, en haar opwekkende invloed gemist werd in mijn huis? (106)

³⁴ “Wij zagen elkaar aan, zij en ik... En toen ging ik haastig weg, in het logeerkamertje, en snikte het daar uit... van geluk, geloof ik. Mijne schoonmoeder kwam er mij verrassen, lachte mij uit, met tranen in de oogen, noemde mij een dwazen jongen en drong mij een kop koffie op. ‘Zoo goed voor de zenuwen,’ beweerde ze.” (120)

³⁵ “Welk een ander man was ik, toen ik dien morgen ons huis verliet! Het was mij of al die vreemde menschen, welke ik ontmoette, aan mij moesten kunnen zien dat ik *vader* was, en een jongmensch, dat ik lang geleden even had gesproken en wiens groet ik sedert steeds geregeld beantwoordde, als wij elkaar des morgens voorbijgingen op weg naar onze verschillende kantoren, hield ik nu staande om hem het blijde nieuws mede te deelen. Hij wenschte mij geluk en ik schudde hem de hand, als was hij mijn dierbaarste vriend.” (121)

³⁶ “Om één uur was ik als gewoonlijk op de Beurs en weer scheen ik mijzelf een ander man toe dan hij, die daar gisteren nog stond. Die andere - wat scheen hij mij nu jong en zorgeloos! Deze was veel ouder, veel ernstiger, veel ijveriger! Die andere had alleen een vrouw, en een vrouw draagt de zorgen mede. Maar deze had een kind, een hulpeloos wezen, welks wel en wee, welks gansche toekomst lag in zijns vaders hand. En het hart klopte mij luider van liefde en trots en moed, en te midden van het roepen en praten, van het bieden en loven, ruischte in mijn hart de muziek des levens...”(123)

zoon.³⁷ Hij kan echter ook ineens heel boos op hem worden.³⁸ Zijn zoon huilt daarvan en Hein troost het kind niet, dat laat hij zijn vrouw doen. Hier krijgt de lezer geen positief beeld van de echtgenoot.

De oudste zoon overlijdt geheel onverwachts. Voor het eerst laat Hein zijn ware emoties aan zijn vrouw zien. Zijn grootste verdriet is de pijn die hij voelt, omdat hij zijn vrouw zo verdrietig ziet. Hieruit blijkt zijn oprechte liefde voor en medelijden met Truus.³⁹ Hein maakt zichzelf na het overlijden diverse verwijten. Hij bedenkt dat hij niet altijd aardig was voor zijn zoon en hem regelmatig een nare jongen noemde. Daar heeft hij spijt van, maar dat is te laat.⁴⁰

Samengevat

Uit *Hollandsch binnenhuisje* blijkt dat Van Woude probeert om een positief beeld te geven van de echtgenoot. Dit ontstaat allereerst door het perspectief van de zelf-vertellende Hein, die zijn gedachten deelt. Daarnaast ontstaat het positieve beeld door de manier waarop Hein probeert om aan zijn karakter te werken. Toch krijgt de lezer ook de zwakheid van Hein te zien, hij is regelmatig erg driftig en ondanks zijn poging om hieraan te werken, heeft hij weinig zelfbeheersing. Hier wankelt het positieve beeld van de echtgenoot. Het positieve

³⁷ “Welke taal klonk ons ooit zoo liefelijk in de ooren als de eerste liefdesbetuiging van onzen oudste, welke kus wekte ooit zoo zoete gewaarwording als de druk van die vochtige, zachte lipjes?” (186)

³⁸ “Hij ging den tuin in, en juist had ik mij op mijn gemak in mijn luierstool uitgestrekt om Truus het een en ander van mijn bezoek bij hare ouders te vertellen, toen ik hem zag vallen, struikelend als 't ware, over zijne eigene voetjes. Ik sprong driftig op en zette hem overeind. ‘Dat is nu al de derde maal vandaag,’ bromde ik. ‘Wees toch zoo lomp niet, jongen!’ Hij schreide en Truus kwam hem met een koekje troosten. (...) En terwijl wij naar de theetafel terugkeerden: ‘Je moet zoo gauw niet knorren, man. 't Was immers geen ondeugendheid. Zoo kan men zich altijd wel boos maken. En bedenk eens hoe onvolmaakt we zelf ons den heelen dag gedragen. Goede hemel, wat zou er nog veel op ons aan te merken zijn, als we nog in de termen vielen van bestraffing en verbetering.’ ‘Ja ja, Truus, maar op deze manier wordt hij geen lieve jongen. Bij je oudelui was hij bepaald knorrig en verdrietig.’ ‘Knorrig en verdrietig?’ herhaalde zij, naar hem omziende. ‘Hoe vreemd! Dat is hij anders nooit.’” (205-206)

³⁹ “Arm moedertje!’ zeide ik, voor het eerst in hare tegenwoordigheid mijne aandoening niet langer meester. Zij zag naar mij op met een wanhopigen, hulpeloozen blik. ‘O Hein, o Hein! Hoe sneed mij die kermende kreet door de ziel!’” (241)

⁴⁰ “En de zoozeer begeerde bokkenwagen kwam mij in den zin, met wreede volharding, telkens weer. Nu was het te laat. Die handjes zouden geen bokken meer mennen! En ik herinnerde mij mijne knorrigheid van Zondagavond. Ook de vorige dagen bij zijne grootouders, toen hij zich mogelijk reeds minder wèl gevoelde, had ik hem telkens een naren jongen genoemd. Wat had ik nu wel willen geven om hem nog eens met liefkoozingen te kunnen overstelpen, met geschenken te kunnen overladen!” (236)

beeld van de echtgenoot overheerst dan ook niet in het boek. Bij elke positieve eigenschap, wordt vaak ook een negatieve eigenschap gegeven. Hein is bijvoorbeeld vol liefde tot zijn zoon, maar kan echter ineens vanuit het niets heel boos op hem worden, zodat de jongen gaat huilen en Truus hem moet troosten. Hein zorgt daarnaast voor allerlei problemen. In het boek klinkt het alsof de ruzies met zijn vrouw door hem ontstaan en niet door Truus. Truus moet juist de problemen die haar echtgenoot veroorzaakt, oplossen. Hein lijkt een kind van haar en is volledig afhankelijk van haar.

4.2.2. Beeld van de echtgenote

De tweede deelvraag luidt: ‘Wat is het beeld van de echtgenote in *Hollandsch binnenhuisje*’? De vrouw van Hein is Truus. In het boek komt zij af en toe aan het woord, maar de gebeurtenissen worden altijd beschreven vanuit het perspectief van Hein. Vanuit het perspectief van Hein gezien is Truus een engel.⁴¹ Ze is geduldig en lief. Dat was ze voor haar huwelijk en is ze tijdens haar huwelijk. Hein spreekt uitermate positief over zijn vrouw en heeft liefde en respect voor haar, al wankelt dat weleens.

Hulp

In het boek wordt Truus geportretteerd als een hulp tegenover haar man.⁴² In alles staat ze hem bij. Zij doet het huishouden voor hem, ze zorgt voor hem en wijst hem terecht als het nodig is. Regelmatig doet het gedrag van haar man haar verdriet. Ze blijft echter lief en geduldig.⁴³ Truus fleurt Hein regelmatig op en na een gesprek met haar voelt hij zich beter.⁴⁴

⁴¹ “Is uw meisje altijd een slonsje geweest, zij mag met duizend goede voornemens getrouwd zijn en door een ringetje zijn te halen in de wittebroodsweken, eer uw oudste een half jaar oud is, zit ge toch van den morgen tot den avond in een rommel. En is een man altijd een knorrepot geweest, men mag al eens wat zachter gestemd zijn in zijn engagement, in het huwelijk kijkt de oude Adam weer om den hoek. Althans zoo ging het mij, maar Truus scheen altijd een engel geweest te zijn, wat zij was en bleef het ook na den trouwdag.” (41)

⁴² “Ik sloot hare smeekende lipjes met een kus en nam haar lief kopje tusschen mijne handen. Wel wilde zij zijn ‘eene hulpe tegenover haren man.’” (56)

⁴³ “Zie je die lekkere broodjes niet op tafel staan met smakelijke kaas en heerlijke grasboter? Als je er in hapt, ruik je de weide. Is je thee niet geurig en hoor je de vogels niet zingen?’ ‘Daar vind ik niets bijzonders aan,’ antwoordde ik landerig. ‘Bovendien - als ’t nu eens regende!’ ‘O Jeremias, Jeremias!’ riep Truus uit en zij glimlachte; maar ik meende toch een lichten zucht te hooren en toen ik haar daarop heimelijk gadesloeg, zag ik een uitdrukking van innig verdriet over haar gezichtje glijden. Ik sprong op. ‘Ik ben een vervelende vent!’ riep ik uit, bij haar nederknielend, ‘en jij bent het liefste wijfje van de wereld. Kon ik toch maar anders worden!’” (67)

⁴⁴ “En waarover we dan ook babbelden, die Truus wist iemand altijd op te fleuren en een hart onder den riem te steken.” (78)

Ruzies

Eerder is aangetoond dat in dit huwelijk ook diverse ruzies plaatsvinden. De mannelijke hoofdpersoon is in de ruzies vaak driftig. Hij zegt alles wat hem invalt. Truus reageert heel anders. Zij wordt stil en kijkt verdrietig.⁴⁵ We zien dat de man vooral praat tijdens dergelijke gebeurtenissen en de vrouw zwijgt, terwijl Hein wel probeert een reactie bij Truus te ontlokken. Truus houdt niet van ruzies en scheldt niet tijdens de ruzies.

Volgens Hein kent Truus diverse tactieken om met hem om te gaan tijdens ruzies. Ze maakt bijvoorbeeld grapjes, zodat hij haar in zijn armen neemt.⁴⁶ Een andere tactiek is, dat zij hem geestig vindt en dat helpt Hein ook.⁴⁷ Daarnaast geeft Truus geen verontschuldiging als Hein boos is. Dit helpt hem om zijn woede onder controle te krijgen.⁴⁸ Ook doet ze regelmatig alsof ze niets van zijn boosheid merkt en praat ze over allerlei andere zaken.⁴⁹ Door haar reacties bekoelt de woede van Hein en vergeet hij dat hij boos is.

⁴⁵ “De grootste spijt was altijd aan mijne zijde, want als ik driftig was, zeide ik alles wat mij maar inviel. Truus antwoordde dan gewoonlijk heel weinig, maar haar anders zoo zonnig gezichtje stond dan heel, heel strak en bedroefd; en schoon ik het opmerkte en zelfs zeer goed wist dat zij ‘een wacht zette voor hare lippen,’ kende ik in zulke oogen-blikken geen grooter voldoening dan haar tegenwerpingen te ontlokken. Toch - mocht dat mij al gelukken, - grievende of beleedigende woorden sprak zij nooit, die wel later worden herroepen als in drift uitgesproken, maar welker angel toch in het hart is gedrongen en er een litteeken achterlaat.” (35)

⁴⁶ “Maar o wee, als het scheidensklokje sloeg en ik, nog steeds in een norsch stilzwijgen verzonken, aanstalten maakte tot vertrek! Met een uitdagend lachje stond ze mij dan aan te kijken. ‘Doe maar niet of je 't meent, Hein, want je weet evengoed als ik dat je toch niet heengaat, voor we weer goed zijn.’ En ze had gelijk, de kleine heks. Ik was nog nooit zonder haar afscheidskus naar het kantoor gegaan.... dus sloot ik haar dan maar lachend in mijne armen en de vrede was hersteld.” (42)

⁴⁷ “Een andere tactiek van Truus was, mij geestig te vinden, als ik boos was; en geestig gevonden te worden is altijd een alleraangenaamste gewaarwording, die iemand terstond zachter stemt.” (43)

⁴⁸ “‘Heb je zelfs geen verontschuldiging?’ voer ik toornig voort. ‘Neen,’ zeide zij zacht. Deze looze tactiek van Truus kan ik allen jongen vrouwen aanbevelen. Verontschuldigen toch lokken weer tegenwerpingen uit en tegenwerpingen van iemand, die verbitterd is, bevatten maar al te vaak onaangenaamheden, die het hart wonden.” (48)

⁴⁹ “Truus deed naar gewoonte alsof zij er niets van bemerkte, en babbelde aan tafel over alles, wat zij op hare visite gehoord en gezien had. ‘Hola!’ viel ik haar in de rede, terwijl zij al pratend mijn bord vulde. ‘Jouw stuk vleesch is veel kleiner dan het mijne.’ Nu gaf Truus zich weer over aan een van hare barbaarsche lachbuien. ‘Stil!’ zeide ze eindelijk. ‘Je bent immers boos op me. Blijf in je rol.’ ‘Neen, ik heb veel meer vleesch dan jij. Dat mag niet. Hoeveel was er?’ ‘Ik denk dat we hierbinnen zoowat vijf ons hebben gekregen en daarvan heb jij misschien drie ons en ik twee.’ (...) ‘Waarom jij twee en ik drie? Jullie vrouwen *maakt* de mannen tot egoïsten.’ ‘Ik weet het niet. Een man moet immers altijd meer vleesch eten.’

Moederliefde

In het verhaal worden Hein en Truus ouders. Ze houden beiden veel van het kind. Toch is de liefde van Hein niet te vergelijken met die van Truus voor haar zoon. De liefde van een vrouw voor een kind is zo heel anders, dan die van een man tot zijn kind, aldus Hein zelf.⁵⁰

Hein wordt soms heel boos op zijn zoon. Dit doet hij zonder enige oorzaak.⁵¹ Truus moet dit dan oplossen. In dergelijke situaties komt er bij de lezer medelijden met Truus, die als een perfecte, bijna heilige vrouw wordt afgebeeld. Zij doet niets verkeerd, maar ondanks dat maakt Hein het haar moeilijk.

Truus krijgt in het verhaal twee kinderen, maar noemt ook haar man een kind.⁵² Zij voelt zichzelf opvoeder van Hein en is dat in zekere zin ook. Zij moet zijn fouten rechtzetten en zij moet hem opfleuren als hij verdrietig is. Zij steunt hem om door te gaan met zijn werk als hij daar geen zin in heeft. Het is Truus die hem aanmoedigt om een boek te schrijven, als hij neerslachtig is, omdat hij denkt dat hij geen boek kan schrijven. Het is Truus die een

‘Omdat hij de sterkste is zeker. Dwaasheid, de zwakste partij heeft het meest versterking nodig.’ Nu herinnerde Truus zich op eens weer, dat ik uit mijne rol gevallen was en opnieuw blonken hare fraaie, stevige tanden mij tegen.” (49-50)

⁵⁰ “Er zijn eigenschappen, die een man in de vrouw eerbiedigen moet. Rillend en huiverend, met allerlei gedachten aan verkoudheid en rheumatiek, had ik straks mijn bed verlaten. Zij daarentegen scheen niets te gevoelen dan bezorgdheid voor haar kind. Bij zulk een liefde stond ik van verre.” (133)

⁵¹ “Hij ging den tuin in, en juist had ik mij op mijn gemak in mijn luierstool uitgestrekt om Truus het een en ander van mijn bezoek bij hare ouders te vertellen, toen ik hem zag vallen, struikelend als 't ware, over zijne eigene voetjes. Ik sprong driftig op en zette hem overeind. ‘Dat is nu al de derde maal vandaag,’ bromde ik. ‘Wees toch zoo lomp niet, jongen!’ Hij schreide en Truus kwam hem met een koekje troosten. (...) En terwijl wij naar de theetafel terugkeerden: ‘Je moet zoo gauw niet knorren, man. 't Was immers geen ondeugendheid. Zoo kan men zich altijd wel boos maken. En bedenk eens hoe onvolmaakt we zelf ons den heelendag gedragen. Goede hemel, wat zou er nog veel op ons aan te merken zijn, als we nog in de termen vielen van bestraffing en verbetering.’ ‘Ja ja, Truus, maar op deze manier wordt hij geen lieve jongen. Bij je oudelui was hij bepaald knorrig en verdrietig.’ ‘Knorrig en verdrietig?’ herhaalde zij, naar hem omziende. ‘Hoe vreemd! Dat is hij anders nooit.’” (205-206)

⁵² “‘Och,’ zei ze met een zachten, ernstigen glimlach, toen ik haar eens daarop wees, terwijl wij ons gereedmaakten voor onze gewone avondwandeling, ‘je moet denken: 't is zoo'n heel andere toestand. Met de liefde komen ook de zorgen in ons hart, en nu zijn er twee wezens, die me toebehooren en voor wie ik te zorgen heb. Ik ben nu geen kind meer.’ Werkelijk was er iets van hare kinderlijkheid verdwenen en ik vroeg mij nieuwsgierig af of ik er nu eveneens wat minder jongensachtig zou gaan uitzien. ‘Lijk ik nu ook al wat vaderlijk?’ vroeg ik haar, mijne knevels opstrijkend. Zij lachte. ‘Jij blijft altijd mijn oudste jongen,’ antwoordde zij, mij omhelzende, ‘mijn lieve oudste jongen! O, wat heb je, ondanks al je knapheid, moedertje's zorg nog nodig.’ (99)

grapje maakt, zodat Hein zijn boosheid vergeet. Het is Truus die de tranen droogt van hun oudste zoon, als Hein hem aan het huilen heeft gemaakt. Truus is een onmisbare engel voor Hein.

Emoties

Truus verbergt regelmatig in het verhaal haar emoties.⁵³ Ook voor Hein verbergt ze haar emoties. Als ze zwanger is, is ze bijvoorbeeld blij en angstig. Haar blijdschap deelt ze met Hein, maar haar angst niet.⁵⁴

Traditioneel

In het verhaal komt Truus naar voren als een traditionele vrouw. Ze geeft haar man een groter stuk vlees, omdat de man nu eenmaal tot het sterke geslacht behoort en meer nodig heeft en ze weigert om in een fauteuil plaats te nemen, omdat het nooit voorkomt dat een vrouw daar wel in zit en een man niet. Ze wil liever op een laag stoeltje aan de voeten van haar man zitten.⁵⁵ Ook houdt ze zich bezig met traditionele vrouwelijke zaken, zoals borduren, naaien, het huishouden en de opvoeding. Van Woude spoort haar lezeressen in het tijdschrift *De Hollandse lelie* aan om te werken, maar laat de echtgenote in *Hollands binnenhuisje* geen baan buitenshuis hebben, ondanks dat het paar in geldnood verkeert.

Vrolijk en geduldig

De karaktereigenschappen die Hein het meest van zijn vrouw noemt, zijn haar vrolijkheid⁵⁶ en haar geduld⁵⁷. Truus geniet van alles en zoals Hein zegt: “Voor háár was het

⁵³ Het was een genot op te merken hoe zij haar verlangen poogde te verbergen. (13)

⁵⁴ “Ik geloof dat Truus afwisselende vlagen had van blijdschap en angst, maar de laatsten verried zij mij niet. Ik moest ze gissen uit haar minder helderen oogopslag, uit de innigheid, waarmede zij soms hare armen om mijn hals sloeg en daarbij een stilzwijgen bewaarde, welsprekender dan de langste klaagliederen. Ook haar lach werd zeldzamer gehoord en ik miste hem.” (96)

⁵⁵ “‘Ja, en dan moet jij in den fauteuil zitten,’ viel ik in, aangestoken door hare verrukking. De fauteuil was een sierlijke leuningstoel, dien wij voor eenige dagen bij Allan & Co. gekocht hadden en die nu onder een laken in een hoek van mijne kamer stond. ‘Neen, neen!’ wierp mijn meisje met overtuiging tegen, ‘wie heeft nu ooit gehoord, dat de vrouw in een fauteuil zit en de man niet! Ik zie je al zitten met de Rotterdammer en je pijp. ‘En moet jij dan op een gewonen stoel zitten?’ vroeg ik ontevreden. ‘Ja zeker... of, weet je, als we rijk worden, koop je zoo'n laag stoeltje voor me, zooals we gisteren zagen staan.’” (19)

⁵⁶ “Ik heb reeds gezegd dat Truus vroolijk was, maar ik herhaal het, omdat het mij onmogelijk schijnt dat iemand zich de Truus uit dien tijd kan voorstellen zonder die vroolijkheid. Die bruinroode wangen, welbekend bij zomerzon en herfstwind, die schitterende oogen, dat weelderige haar, die aardige, goedgevulde gestalte, hoewel wat dorpsch, toch niet lompe of

leven een aaneenschakeling van pret en zij was ook voortdurend in een stemming om te genieten. (...) Als zij at, kwam zij er zonder omwegen voor uit, dat hare smaakzenuwen op alleraangenaamste wijs geprikkeld werden. Zij genoot alles: het beschuitje, dat zij in hare thee weekte, de zachtheid van haar bed, den sleep van hare japon, de vlammen in den haard.” (69)

Volgens Hein heeft zijn vrouw een goede opvoeding genoten. Dat is te merken aan haar intellectuele kennis. Truus leest veel en deelt haar mening over diverse onderwerpen met Hein, terwijl ze naait of borduurt.⁵⁸

Na dood zoontje

Na de dood van haar oudste zoon verandert Truus. Ze is niet langer vrolijk, maar is veel ziek en ziet er slecht uit. Hein vraagt zich af waar de oude Truus is gebleven.⁵⁹ Na een tijdje gaat het beter met Truus en vraagt ze aan Hein of hij haar niet zelfzuchtig vond. Hij geeft aan van niet en zij zegt dat dit antwoord gebaseerd is op het feit dat hij zoveel van haar houdt. Ze vraagt om geduld en vindt dat ze zelf sterker had moeten zijn in de tijd die achter haar ligt.⁶⁰

onbevallig, dat alles te zamen: het *moest* lachen en juichen en gelukkig zijn: zij was er voor geschapen.” (16-17)

⁵⁷ “En ik was zoo'n onhebbelijk wezen, dat zelfs een geduldig, opgeruimd wijfje als Truus mij mijn kwaden luim niet kon doen bedwingen. Zij maakte dien zelfs erger, geloof ik; hare tranen of verwijten zouden me eer tot nadenken hebben gedwongen. Bij haar was echter geen sprake van tranen of verwijten. Zij nam mijn hoofd tusschen hare zachte, warme handen.” (68)

⁵⁸ “En terwijl ze zonder ophouden zat te pikken, verkondigde ze dan vol overtuiging hare meening; wel een origineele meening soms, wel sprong ze dikwijls van den hak op den tak, wel redeneerde zij eens onlogisch, maar vervelen deed zij nooit. Zij gaf altijd een gedachte weer voor een gedachte en och, hoeveel vrouwen missen die gaaf! Maar mijn vrouwtje had ook het voorrecht gehad een zeer degelijke opvoeding te genieten, en zij las veel, al had ze niet altijd geduld om het gelezene in haar ongedurig hoofdje behoorlijk te verwerken.” (79)

⁵⁹ “Zij was ziek geweest in den verloopen winter; wel niet bedlegerig, maar moe en lusteloos en krank van hart. Soms had ik gevreesd dat zij haar lieveling volgen zou. Doch de eerste zoele voorjaarsdagen hadden haar - ze had de lente altijd zoo liefgehad, mijn vroolijke Truus! - doen opleven, en sedert was ze snel vooruitgegaan. De zuidenwind deed al zijn best het leelijke kuchje te verjagen, dat mij zoo vaak beangstigd had, en zelfs had de dokter gisteren gezegd dat ze met zacht weer ‘er wel eens uit’ mocht, en dat hij vooreerst niet terugkwam. Ja, ze ging heerlijk vooruit en toch, hoe weinig geleek ze nog op de oude Truus met lachenden mond en schitterende oogen en roode wangen! Het ronde gezichtje was zoo smal geworden en het wilde haar lag nu eenvoudig in een vlechtenkroontje om haar hoofd. Zou ze nooit, nooit de oude weer worden, vroeg ik mij soms af.” (248)

⁶⁰ “‘Hein, heb je me soms niet heel zelfzuchtig gevonden dezen winter?’ ‘Neen liefste.’ ‘Dat komt omdat je me zoo liefhebt. Maar het *was* toch zelfzuchtig, altijd maar aan mijne droefheid toe te geven, alle menschen van hem te spreken en geen vroolijkheid te dulden om mij heen... Heb nog een beetje geduld met me, Hein. Nu mijn lichaam gezonder wordt, zal het

Samengevat

Kortom, Truus is een lieve, geduldige en vrolijke vrouw die de touwtjes in handen heeft in het huis. Ze houdt zich bezig met traditionele vrouwenzaken, zoals het huishouden, naaien en borduren. Ze is intellectueel, slim en gebruikt diverse tactieken om met haar man om te gaan. Behalve dat ze haar zonen opvoedt, voedt ze ook haar man op. Ze heeft geen gelijkwaardige relatie met haar man. Hoewel ze Heins hulp is, staat ze in zekere zin boven hem, omdat hij volledig van haar afhankelijk is. Zonder haar tactiek en geduld zou het huwelijk stuklopen. Zonder haar liefde en zorg zouden de kinderen niet opgevoed kunnen worden. Truus is een onmisbare engel voor Hein.

Conclusie

Van Woude lijkt in haar boek *Hollandsch binnenhuisje* te kiezen voor een idealistische beschrijving van het huwelijk, al beschrijft ze ook ruzies en moeilijke momenten. Uiteindelijk overwint de liefde. Uit alles blijkt de liefde van Hein tot zijn vrouw. Hein kijkt veel naar zijn vrouw, hij denkt over haar na en laat zijn genegenheid blijken door positief over haar te spreken. Ondanks het overlijden van hun zoon blijft de liefde voor elkaar. Samen dragen ze de pijn en het verdriet. De woorden van Hein zelf luiden: “De menschen wilden het maar niet begrijpen, dat Hein Smeder en zijne vrouw nooit gelukkiger waren dan zoo maar met hun beidjes.” (71)

Er is een passage in het boek waarin de verteller de lezer aanspreekt: “Welk een lieflijkheid en gezelligheid ging er uit van mijn vrouwtje, terwijl zij, al kopjes drogende, stond te babbelen op hare eenvoudige, weinig aanmatigende wijze. In die late avonduren bekreep mij altijd een gevoel van onuitsprekelijk welbehagen. Trouwens - welke tijd van den dag is aangener dan dat kalme, rustige samenzijn met moeder de vrouw, die stil zit te knutselen of u van hare goede gaven voorziet. Er is niets meer wat u stoort. Geen zaken, geen kinderen, geen drukte op straat; slechts dat vredige, genoeglijke bijeenzitten en ongestoord gedachten wisselen, tot de pendule waarschuwt met hare twaalf slagen...” (90) In dit gedeelte laat de ik-verteller zien hoe heerlijk het is om getrouwd te zijn en aan de hand van deze zin kan geconcludeerd dat de ik-verteller het huwelijk aanraadt.

Wat is het beeld van echtelieden dat in *Hollandsch binnenhuisje* van Sophie van Wermeskerken-Junius, alias Johanna van Woude wordt geschetst? Uit *Hollandsch*

met den geest ook beter gaan, denk ik. Maar ik had sterker moeten wezen. Er zijn zooveel zwakken en zieken, die toch de zonneshijn van hunne omgeving zijn, ondanks al hunne pijn en smart...’ (260)

binnenhuisje blijkt dat Van Woude probeert om een positief beeld te geven van de echtgenoot. Ze probeert hierbij wel realistisch te blijven, bijvoorbeeld door aan haar hoofdpersonage humeurigheid toe te kennen. Ondanks deze slechte eigenschap probeert Van Woude ervoor te zorgen dat de lezer geen hekel aan Hein krijgt. Dit komt door Heins innige liefde en de manier waarop hij Truus beschrijft. Maar ondanks de poging van Van Woude om een positief beeld van de echtgenoot in het huwelijk te geven, komt er juist een heel ander beeld naar boven. Hein wordt enerzijds beschreven als een ‘brave hendrik’. Hij is braaf en lief, een gewone man, die je op straat had kunnen tegenkomen. Hij zorgt voor het inkomen en draagt zorg voor zijn gezin. Ondanks de moeilijke momenten die er zijn, kiest hij er niet voor om naar het café te gaan met zijn vrienden, maar gaat hij naar huis om bij zijn vrouw en kinderen te zijn. Dit klinkt bijna ongezond. Een man moet ook tijd nemen om met zijn vrienden af te spreken. Tegelijkertijd is er ook een ander beeld van Hein. Behalve de ‘brave hendrik’ is hij ook het kind van zijn vrouw. De echtgenote moet haar man opvoeden. Truus moet de problemen die Hein veroorzaakt, oplossen. Zonder hem was er geen huwelijk, maar door hem zijn er ook veel problemen in het huwelijk. Als Hein geldproblemen heeft, bezuinigt Truus de uitgaven. Als Hein zijn kinderen aan het huilen maakt, gaat Truus ze troosten. Het huwelijk kent dan ook geen gelijkmatige vorm van geven en nemen. Hein neemt veel, Truus geeft veel.

Het geschetste beeld van de echtgenote is dan ook dat zij onmisbaar is in het huwelijk. De echtgenote wordt als een lieve engel, die altijd haar geduld kan bewaren, ongeacht hoe haar man zich gedraagt. Ze verbergt haar eigen emoties voor haar man. De echtelieden staan dan ook niet op gelijke voet. En hoewel de traditie leert dat de vrouw onder de man staat, is ook dat niet het geval in het huwelijk van Hein en Truus. Enerzijds staat Truus, als echtgenote van Hein in het boek op de achtergrond. Dit komt allereerst doordat Hein de focalisator is. Het verhaal is vanuit hem verteld. Er wordt aangegeven dat de echtgenote als een hulp voor hem wil zijn, maar anderzijds is Truus overal aanwezig. Hein lijkt het dominante figuur in het verhaal. Hij brengt immers het geld bij elkaar. Hij beslist immers in welk huis ze na hun trouwen gaan wonen en Truus laat zien dat ze als een hulp tegenover hem wil zijn. Ze is ook echt zijn hulp, maar tegelijkertijd is Truus degene die een grote rol speelt en een grote invloed heeft op Hein. Hein lijkt dus het dominante figuur, maar is het niet. Zonder Truus zou Hein een kind zijn die zijn leven niet op orde heeft. De echtgenote in het verhaal is onmisbaar. Als Truus niet zo geduldig was met Hein, als zij niet probeerde om zijn boze buien te laten stoppen, maar zou terugschreeuwen, dan zou het huwelijk zijn mislukt. Truus lijkt een soort heilige, die niets fout kan doen. Hein zorgt voor de moeilijke momenten in het huwelijk en Truus doet dat niet. Dit wijst erop dat de abstracte auteur afstand neemt van Hein en hem als

het ware te kijk zet. De man wordt geportretteerd als het probleem in een huwelijk waarin de vrouw een engel is. Truus redt Hein en het huwelijk.

Mijns inziens probeert Van Woude met haar verhaal een positief beeld van de echtelieden te geven, maar dit mislukt door het kinderlijke gedrag en het vreselijke karakter van Hein. Truus, de echtgenote, die als het ware als een Mariafiguur wordt geportretteerd, heeft haar handen vol aan het opvoeden van haar kinderen en haar man en zeker dat laatste draagt niet bij aan een idealistisch beeld van het paar.

4.3. *Mijne levensherinneringen.*

Voordat de deelvragen over *Mijne levensherinneringen* beantwoord kunnen worden, is het belangrijk om eerst in te zoomen op de structuur van dit boek. Het boek bestaat uit drie delen. In het eerste deel vertelt Van Woude hoe een dagelijkse dag in haar schrijversleven eruit ziet. Het tweede deel gaat over haar tijd in het Huis van Arrest, waar Van Woude terecht kwam vanwege een beschuldiging van poging tot vergiftiging van haar man. Volgens haarzelf is het doel van dit boek: “den lezer een blik te gunnen in de voor velen zoo geheel onbekende ‘rechtspleging’ in Nederland en de eenige verdienste ervan is dat het een getrouwe afspiegeling is van de werkelijkheid.” (14) In tegenstelling tot deel een en deel twee is deel drie niet autobiografisch, maar is dit een fictief verhaal. Daarom zal ik me daarop focussen, omdat dit het beste vergeleken kan worden met *Hollandsch binnenhuisje*. Het verhaal gaat over een echtgenoot, Ernst en een echtgenote, Else. De echtgenote is op zoek naar meer passie in het huwelijk en heeft daarom contact met een andere man, Wellaert genaamd. Aan het einde van het verhaal komt ze echter weer terug bij haar huidige echtgenoot, omdat ze van hem zwanger blijkt te zijn.

Tot slot is het vooraf ook nodig om na te denken over het perspectief van dit boek. Dit fantasieverhaal is geschreven vanuit het perspectief van een armband.⁶¹ Het is niet langer een Biedermeierachtig verhaal, zoals *Hollandsch binnenhuisje*, maar fictie waarin armbanden kunnen communiceren. Een armband is, evenals een ring, een liefdescadeau dat veel echtgenoten aan hun vrouwen geven. Een armband is iets intiems, het hangt om de pols van een vrouw. Een vrouw draagt het om er mooi uit te zien. Ernst, de echtgenoot uit dit boek, geeft een armband aan Else, zijn echtgenote, met als doel haar tevreden te houden. De armband heeft Else om op momenten dat ze kijkt en op zoek is naar Wellaert, een man die haar opgewonden maakt. Zodra de affaire met Wellaert over is, verdwijnt de armband in het

⁶¹ “Een gouden armband, dof, met bloemen opgelegd en twee diamanten tegenover de sluiting...” (125)

juwelenkistje. Met het verdwijnen van het verlangen naar Wellaert, verdwijnt de armband. Dit intieme sieraad staat dan ook symbool voor verleiding en verlangen. Door de keuze van het perspectief van een armband, krijgt het verhaal een intieme sfeer. De armband is namelijk onderdeel van het uiterlijk van Else. We kijken met Else mee, vanaf haar huid, naar alle handelingen. Als Wellaert langskomt, voelt de armband de pols van Else hard kloppen en de lezer voelt het verlangen als het ware ook.

4.3.1. Beeld van de echtgenoot

Nu de structuur van het boek en het vertelperspectief is bekeken, kan er worden overgegaan naar de derde deelvraag. Deze luidt: ‘Wat is het beeld van de echtgenoot in het derde deel van *Mijne levensherinneringen*?’

Het boek begint niet met het perspectief van de echtgenoot, maar met het perspectief van een armband. Deze armband ligt in de winkel en praat met allerlei andere sieraden. Alle sieraden willen verkocht worden, want dan kunnen ze een leven observeren. De armband heeft geluk, het wordt verkocht aan een heer.⁶² Hier komt voor het eerst de echtgenoot in het verhaal naar voren. Deze heer heeft de armband nodig om zijn vrouw tevreden te houden. Het geven van cadeaus is zijn manier van liefde laten zien. In een kamer waar een lunch klaarstaat, wordt het doosje met de armband geopend. De armband is hier de focalisator, vanuit zijn perspectief lezen we het verhaal. Tegelijk is de armband het voorwerp van transactie, het object. De heer geeft de armband cadeau aan een jonge dame die de armband meteen om doet. Na het eten groet hij haar en gaat weg. De armband merkt op dat de man zonder kus te geven, verdwijnt. Mogelijk is er geen sprake van liefde tussen die twee.⁶³ Tot dit gedeelte van het boek blijft het de vraag of de koper van de armband wel of niet de echtgenoot is van de jonge dame.

Dokter Verploegh

Na enkele pagina's ontdekt de armband door wie hij is gekocht. Het is dokter Verploegh. Zijn roepnaam is Ernst. Deze Ernst: “denkt nooit om zichzelf, hij leeft geheel voor zijne patienten en de wetenschap.” (136)

⁶² “Iemand van middelbare grootte, met een zeer geleerd gezicht en een gouden bril.” (125)

⁶³ “Het verwonderde mij, dat hij niet om een kus vroeg... een kus, van die volle lippen, maar zijn gedachten schenen in de wachtkamer, waar patienten ongeduldig zijn komst tegemoet zagen. En zij vroeg er ook niet om... hadden ze mogelijk elkaar niet lief... wat vervelend zou dan mijn leven worden.” (129)

De dokter heeft weinig aandacht voor zijn vrouw. Hij is veel weg en als hij thuis is, schrijft of leest hij. Volgens hemzelf doet hij dit om de kennis over zijn vak bij te houden.⁶⁴ Als hij deze nieuwe kennis niet bijhoudt, verliest hij zijn plek op het werk. Maar zijn vrouw en haar liefde kan hij toch niet verliezen, zo redeneert hij.⁶⁵ Else zegt dat dit niet waar is en dat ze behoefte heeft aan een liefdevolle blik van een man. Het raakt hem,⁶⁶ maar in plaats dat hij daar wat mee doet, duwt hij haar ruw van zich af. Hij ziet haar als een kind, dat zijn liefde niet verdient, omdat ze soms niet altijd fatsoenlijke dingen zegt. De echtgenoot begrijpt zijn vrouw niet.⁶⁷ Terwijl zij eerlijk aangeeft dat er een gevaar is dat ze ontrouw wordt, als hij haar geen liefde geeft, vraagt hij Else of zij weet wat het voor een man betekent, als zijn vrouw ontrouw is. Hij reageert niet werkelijk op wat ze zegt en daar reageert zij dan niet op, “maar er was iets in haar droeven blik, hetwelk zeide, dat als hij haar in zijne armen gesloten had, haar hart gepantserd zou zijn geweest tegen iedere vreemden invloed.” (141)

Dan echter, komt er een rijtuig en moet Ernst door naar een dringende operatie. Hij groet haar en geeft vol bezorgdheid aan dat ze niet op hem moet wachten, omdat laat opblijven niet goed voor haar is. Hieruit blijkt wel dat hij zorgzaam is. Huilend valt ze in slaap en: “na dien avond is ze nooit meer recht vertrouwelijk voor hem geweest.” (142)

Ernst probeert deze ruzie goed te maken, door haar meer cadeaus te geven en vaker met haar uit te gaan, maar korte tijd daarna is hij deze gebeurtenis vergeten en: “zijn

⁶⁴ “‘Ik moet alles bijhouden, kind! Iederen dag wordt er zooveel geschreven en gestreden. Ik moet op de hoogte blijven... ik kan mij toch niet laten overvleugelen door anderen?’ Ze was opgestaan en knielde bij hem neer, hare handen over zijn schouder gevouwen. ‘Och, waarom niet!’ vroeg zij, met teerheid naar hem opziende... ‘Is je huiselijk geluk, de liefde van je vrouwtje je dan ook niet wat waard?’ ‘Ja ja lieve, natuurlijk, maar die zal ik niet verliezen, die kunnen mij niet ontroofd worden, terwijl de hooge plaats welke ik onder de geneesheeren hier inneem mij dagelijksch wordt betwist.’” (138)

⁶⁵ “‘Ik moet alles bijhouden, kind! Iederen dag wordt er zooveel geschreven en gestreden. Ik moet op de hoogte blijven... ik kan mij toch niet laten overvleugelen door anderen?’ Ze was opgestaan en knielde bij hem neer, hare handen over zijn schouder gevouwen. ‘Och, waarom niet!’ vroeg zij, met teerheid naar hem opziende... ‘Is je huiselijk geluk, de liefde van je vrouwtje je dan ook niet wat waard?’ ‘Ja ja lieve, natuurlijk, maar die zal ik niet verliezen, die kunnen mij niet ontroofd worden, terwijl de hooge plaats welke ik onder de geneesheeren hier inneem mij dagelijksch wordt betwist.’” (138)

⁶⁶ “‘Soms was ik in verzoeking... en als er ooit eens iets gebeuren mocht, wat je griede, denk dan, aan wat ik je zeide!...’ Zijn gelaat kreeg een harden plooi. ‘Is dat een bedreiging?’ Ze barstte uit in tranen. ‘Een bedreiging, neen zeker niet, het is een bede om hulp en steun van een , die zich geslingerd vindt op de golven der levenszee en zich te zwak voelt om de gevaarlijke plaatsen te ontwijken.’ Zij snikte hartstochtelijk. Toen ze naar hem opzag, moet zij wel gezien hebben, hoe bleek hij was.’” (139)

⁶⁷ “Hij begreep niet, dat het juist de vrouw in haar was, die zich straks voor hem verdeemoedigde, ... en dat zij nu ook als vrouw tegenover hem stond met verkillend hard en gewonde ziel.” (141)

gedachten worden weer door zijne studiën in beslag genomen. Zijne bezigheden roepen hem te zeer, om nog tijd te hebben over dergelijke dingen na te denken. De warmte, de teederheid, de hartstochtelijke aanbidding, waaraan zij behoefte heeft... hij schenkt ze haar niet.” (142-143)

De meningen over Ernst zijn verdeeld bij de andere armbanden die Else heeft. Deze andere armbanden krijgen soms ook een stem in het verhaal. De fantasiearmband noemt hem droog en ongevoelig en zegt dat de wetenschap zijn enige liefde is.⁶⁸ De armband met een zilveren slang zegt dat de dokter zijn vrouw wel liefheeft, maar dat hij zich niet goed kan uiten. Volgens deze armband vindt de dokter liefdesbetuigingen dwaasheid en moet liefde zich uiten in daden, in plaats van in woorden.⁶⁹

Ernst gaat zo op in zijn werk, dat hij niet doorheeft dat Else ondertussen gevoelens heeft voor een andere man. Ernst beschouwt deze andere man, Wellaert als een vriend. Hij is naïef en goedgegelovig als hij zegt dat Wellaert Else mag bezoeken als hij niet thuis is.

Samengevat

De echtgenoot is aardig en zorgzaam, maar volgens sommige armbanden is hij ook droog en ongevoelig. Ernst gaat zo op in zijn werk, dat hij zijn vrouw vergeet en haar niet de liefde geeft die zij van hem verlangt. Ernst geeft cadeaus om zijn echtgenote tevreden te houden, maar begrijpt niet dat zijn vrouw zijn aandacht en liefde wil. De echtgenoot ziet zijn vrouw als een kind en vindt haar soms onfatsoenlijk. Hij is naïef, in de eerste plaats omdat hij denkt dat hij zijn vrouw niet kan verliezen en daarnaast, omdat hij het contact van Else met Wellaert bevordert en hij niet vermoedt dat zij iets voor elkaar voelen.

4.3.2. Beeld van de echtgenote

De vierde deelvraag luidt: ‘Wat is het beeld van de echtgenote in het derde deel van *Mijne levensherinneringen?*’

In het begin van het boek is niet meteen duidelijk dat de jonge vrouw een echtgenote is. Zij wordt slechts geportretteerd als de nieuwe eigenares van de armband en gaat, met haar nieuwe armband om, zuchtend voor het raam staan, verlangend naar een gebeurtenis vol actie. Buiten ziet zij een knappe man lopen met een trotse uitdrukking in zijn ogen, die ook naar

⁶⁸ “Hij is een droge, ongevoelige man, (...) de wetenschap is zijn enige geliefde.” (144)

⁶⁹ “Hij spreekt zoo om harentwille. Hij heeft haar lief, maar uit zich niet gemakkelijk. Ja, eens heeft hij zelfs in mijne tegenwoordigheid gezegd dat hij alle liefdesbetuigingen dwaasheid vond. In daden moest de liefde zich uiten, niet in woorden.” (144)

haar kijkt.⁷⁰ Ze voelt wat bijzonders voor hem. In de dagen die volgen, denkt ze veel aan hem.⁷¹ Hij komt regelmatig langslopen en hij zorgt ervoor dat ze de draad in gesprekken met anderen kwijtraakt.⁷²

Deze echtgenote is dus op zoek naar liefde en passie. Nadat bekend wordt wie de koper van de armband is, weet de armband dat de jonge vrouw getrouwd is met dokter Verploegh. “‘Heeft ze hem lief?’ vroeg ik, denkende aan wat ik dien morgen had bijgewoond. ‘Vroeger wel’, zeide de armband van opalen, ‘maar...’” (136) Wat er na het ‘maar’ komt, staat niet beschreven. Waarschijnlijk twijfelt de armband van opalen of Else nog van haar man houdt.

Aandacht en waardering

Else kijkt naar een knappe man vanachter het raam, omdat ze volgens de armband aan niets anders denken kan en dat komt omdat haar leven leeg is.⁷³

De armband vraagt zich af of de echtgenote slecht is, omdat ze naar een andere man kijkt in plaats van naar haar eigen man. Alle andere armbanden in het sieradendoosje roepen van niet. Eén van de kettingen weet meer over de eigenaresse te vertellen. De jonge vrouw komt uit Indië en verloor al vroeg haar ouders. Haar oom en tante voedden haar op en stuurden haar na een aantal jaar naar een kostschool. Toen ze weer naar haar oom en tante terug ging, trouwde ze met dokter Verploegh. De echtgenote heeft liefde en aandacht nodig, vanwege haar moeilijke jeugd. Deze aandacht en waardering mist Else bij haar eigen echtgenoot. Daarom kijkt ze naar Wellaert, wat een *speaking name* is voor ‘wel aard’, omdat hij een verleidelijke uitstraling heeft. Hij heeft volgens Else mooie ogen en is elegant en een

⁷⁰ “Plotseling zweeg zij... Er ging iemand voorbij, een flink gebouwd man, met lossen slenterenden gang, de handen in de zakken van zijn colbert, de mond saamgetrokken alsof hij zacht floot. Er lag in zijne oogen een koele trotsche uitdrukking en er was in zijne geheele verschijning een vastheid van optreden, een rustige onverschilligheid, welke men onwillekeurig opmerkte, zonder zich terstond rekenschap te kunnen geven van wat men zag. Schijnbaar verstrooid blikte hij naar haar op, en met de vrijmoedigheid, waarmee een man iedere vrouw waarneemt, welke hij op zijn weg ontmoet beschouwde hij gedurende enkele seconden die kleine bloem tussen de azalia's. ‘...of een liefde’, eindigde zij fluisterend hare verzuchting van straks.” (130)

⁷¹ “Omdat ze blijkbaar over niets anders te denken had, omdat haar leven leeg was, dacht ze aan hem. ‘Wie hij toch is?’ verzuchtte ze, terwijl zij mij op en neer schoof, ‘waarom zou hij mij in de laatste tijd zo aanzien? Een knappe man’, en zij staarde lang voor zich uit, als zag ze weer dien blik, haar aanziend met brutaal welgevallen.” (131)

⁷² “Eens slechts, toen ze toevallig naar buiten zag, verloor ze een oogenblik de draad van het gesprek. Hij was weer voorbij gekomen...” (132)

⁷³ “Omdat ze blijkbaar over niets anders te denken had, omdat haar leven leeg was, dacht ze aan hem.” (131)

tikkeltje brutaal. Hij laat openlijk zijn liefde voor Else zien en geeft haar de waardering en bewondering waar ze zo naar verlangt. Terwijl ze al uren op de stoel voor het raam op hem wacht, komt hij eindelijk langs en kijkt haar vol bewondering aan.⁷⁴ Dit mist Else bij haar eigen man, Ernst, en zuchtend zegt ze over hem: “Er was een tijd, dat ik alles voor hem was... maar de liefde is in het leven van den man een episode... Nu ben ik nog slechts zijn vrouw, een onmisbaar iets, waaraan hij gehecht is, die hij noodig heeft, ... die luistert als hij praten wil, en zwijgt, als hij stilte verlangt.” (150)

Initiatief

Zoals al eerder is aangetoond, neemt Else op een gegeven moment het initiatief tot een gesprek met haar man. Ze geeft aan dat ze zich verveelt, omdat hij altijd weg is en als hij thuis is, schrijft of leest hij. Ze vraagt zich af, wat ze aan hem heeft. Hij reageert: “Ik moet alles bijhouden, kind! Iederen dag wordt er zooveel geschreven en gestreden. Ik moet op de hoogte blijven... ik kan mij toch niet laten overvleugelen door anderen?” Ze was opgestaan en knielde bij hem neer, hare handen over zijn schouder gevouwen. ‘Och, waarom niet!’ vroeg zij, met teerheid naar hem opziende... ‘Is je huiselijk geluk, de liefde van je vrouwtje je dan ook niet wat waard?’ ‘Ja ja lieve, natuurlijk, maar die zal ik niet verliezen, die kunnen mij niet ontroofd worden, terwijl de hoge plaats welke ik onder de geneesheeren hier inneem mij dagelijks wordt betwist.” (138) Else geeft aan dat haar man geen gelijk heeft en zegt dat Ernst meer kostbaarheden te verliezen heeft dan zijn naam als dokter... Dit raakt hem en stroef vraagt hij of ze dat uit ondervinding zegt. Hierop antwoordt zij bevestigend en zij geeft aan dat als er ooit iets zal gebeuren wat hem verdriet doet, hij dan moet denken aan wat ze heeft gezegd. Ze geeft aan dat dit een gebed is aan haar man om hulp en steun “van een, die zich geslingerd vindt op de golven der levenszee en zich te zwak voelt om de gevaarlijke plaatsen te ontwijken.’ Zij snikte hartstochtelijk.” (139) In plaats van haar te troosten, wordt Ernst boos. Volgens hem heeft een fatsoenlijke vrouw zulke gedachten niet. Else geeft aan dat een fatsoenlijke vrouw zulke gedachten verborgen houdt, maar dat zij niet als de fatsoenlijke Hollandse vrouwen is.

Dan kiezen de armbanden, oftewel het vertelperspectief partij voor Else. “Hij wist even goed, evenals wij armbanden het allen weten, dat zij onschuldig was en zijn warmste

⁷⁴ “Toen hij voorbijging hief hij als toevallig het hoofd op, zag haar recht in de oogen... en ditmaal las ik in zijn blik iets meer dan koel welgevallen, er was bewondering in zijn oogen.” (148)

liefde verdiende, maar het was op zijn gezicht te lezen, dat hij die niet wilde toonen.” (140-141)

Ernst vraagt of ze weet wat het voor een man betekent, als zijn vrouw ontrouw is. Ze reageert daar niet op met woorden, maar laat wel zien dat ze eigenlijk dringend een omhelzing van hem nodig heeft.⁷⁵ Hij moet de kamer verlaten vanwege een spoedoperatie en vanaf dat moment is Else nooit meer recht vertrouwelijk voor hem, aldus de armband.

Ontmoeting

Hoewel Ernst helemaal opgaat in zijn werk, maakt hij soms een moment vrij om met Else uit te gaan. Ernst en Else lopen samen op straat en plotseling passeert Wellaert. Ernst groet hem en schijnbaar onverschillig vraagt Else aan hem wie hij is. Ernst vertelt dat hij een studievriend is, met als beroep rechter. Ze informeert of hij getrouwd is, maar Ernst geeft aan van niet. Terwijl ze met Ernst uit is, wordt ze opgewonden van gedachten aan Wellaert, die in dezelfde zaal aanwezig is.⁷⁶

Weken en dagen gaan voorbij. “Iederen dag kwam hij langs, iederen dag ontmoette zij zijn blik... iederen dag werd hij vrijmoediger en voelde zij zich meer tot hem aangetrokken.” (154) Volgens de armbanden is Else gevaarlijk bezig, maar ze blijven haar verdedigen. Else is haar echtgenoot nooit ontrouw geweest, vertellen de armbanden. De armbanden zijn van mening dat ze ook nu hem niet ontrouw zal zijn. Ze speelt slechts een gevaarlijk spel.⁷⁷

Liefdesverklaring

Op een dag belt Wellaert aan, maar Ernst is niet thuis. Ernst geeft aan dat Else hem best alleen mag ontvangen, omdat hij een oude studievriend is. Een week later komt Wellaert dan ook langs en zijn ze samen. Else kan weinig woorden uitbrengen, maar Wellaert staat op en kust haar hand, terwijl hij fluistert dat hij haar liefheeft.⁷⁸ Else zegt echter niets terug. Ze vindt het vooral spannend en raakt gespannen. Een week later komt hij weer, maar dan is ook

⁷⁵ “Maar er was iets in haar droeven blik, hetwelk zeide, dat als hij haar in zijne armen gesloten had, haar hart gepantserd zou zijn geweest tegen iedere vreemden invloed.” (141)

⁷⁶ Weinige minuten later trad er een haar welbekende gestalte de zaal in, en plaatste zich aan een tafeltje, zoo ver mogelijk van haar, ... zoodat hij haar toch even zien kon. Ik dacht dat mijne meesteres dit heel brutaal zou vinden, maar... haar pols klopte wild... heel wild.” (152)

⁷⁷ “Van den tooverdrank, die de menschen liefde noemen, kan men niet proeven, om dan den beker weer van de lippen te nemen. Wie hem aan den mond zet, moet hem tot den bodem toe ledigen...” (144)

⁷⁸ “zenuwachtig beefden zijne handen, die hij naar haar uitstreckte ... en... plotseling knielde hij naast haar neder, liet zijn hoofd aan haar schouder glijden, zijn mond kuste heel zacht haar hand... een lichte beroering...” (157)

Ernst thuis. Ernst zegt dat Wellaert piano kan spelen. Wellaert speelt een stuk en vraagt Else mee te zingen. Dan wordt Ernst naar een patiënt geroepen en kust Wellaert Else.⁷⁹ Het verwart haar. Else geeft aan dat hij aan het andere eind van de kamer moet zitten en ze kijkt hem lang aan. Ze zwijgen totdat de dokter weer terug komt. Else is er in de war van en wordt 's avonds na het eten onwel. Ernst onderzoekt haar en stelt haar vragen. Dan blijkt dat ze zwanger is. Daarop omhelzen ze elkaar en huilen ze van geluk. Wellaert is vergeten.

Dan verdwijnen de armbanden voor maanden in het kistje. Vanuit het kistje horen ze na maanden een zacht gehuil.⁸⁰ Else is moeder geworden.

Samengevat

Kortom, de echtgenote verlangt naar liefde en waardering. Zij heeft aandacht en liefde nodig, vanwege haar moeilijke jeugd. Omdat zij dit niet bij haar eigen man vindt, is ze gevoelig voor een andere man, die haar dit wel wil geven. Op het moment dat ze daadwerkelijk zijn liefde krijgt, is ze bang en verlegen. Else ervoer dat haar leven leeg was en zocht vulling. Wellaert vormde een vulling, maar als ze zwanger blijkt te zijn, is ze daar zo mee vervuld, dat ze Wellaert vergeet.

4.3.4. Conclusie

Welk beeld van echtelieden geeft Van Woude in het derde deel van *Mijne levensherinneringen*? Ernst, oftewel dokter Verploegh wordt geportretteerd als een echtgenoot die meer aandacht voor zijn werk heeft, dan voor zijn vrouw. Het is een man die meer aan anderen denkt dan aan zichzelf, behalve wanneer het om zijn vrouw gaat. Hij heeft een nobel karakter en zegt vol van liefde voor zijn vrouw te zijn, maar dat blijkt niet uit zijn daden. Slechts een aantal keren blijkt bij Ernst een besef dat hij Else meer aandacht moet geven. Het bijzondere is dat Ernst ziet dat zijn vrouw zijn liefde en aandacht nodig heeft, maar dat hij haar van zich afduwt. Na de klagende uitingen van zijn vrouw, besluit hij haar meer aandacht te geven. Dit doet hij echter op zijn eigen manier. Hij geeft haar diverse

⁷⁹ “Langzaam hief hij het hoofd naar haar op... zijne oogen zochten de haren, die doelloos op een muziekblad rondzwierven, en toen hij die niet tot zich trekken kon, vlocht hij zijn arm om hare taille... Zij liet zich gaan. ‘Lieverling’, zei hij fluisterend, ‘ik heb je zo lief!’ ... Hij was opgestaan, zijne armen lagen om haar figuurtje... zacht trok hij haar tot zich. Zij verweerde zich niet... lag als machteloos tegen hem aan. Toen beroerde ... zacht kussend... zijn mond de hare... Met een schok hief ze zich op en drong hem terug.” (160)

⁸⁰ “De oude zilveren slang uit Indië had zich eensklaps opgericht... ‘Spreek nu niet meer over liefdesgeschiedenissen’, riep ze, die bestaan niet meer. En het kan lang duren voor je weer gedragen wordt... zij heeft nu een kostbaarder kleinood.” (166)

cadeaus en gaat met haar uit. Voor Else is dat niet de oplossing. Zij is niet meer vertrouwelijk met Ernst. De echtgenoot wordt tenslotte ook afgeschilderd als een naïeve en goedgelovige man. Hij vertrouwt zijn vrouw volledig, dat blijkt als hij toestemming geeft aan Else om Wellaert te ontvangen, ook als hij niet thuis is. Hij weet echter niet dat er wat speelt tussen Wellaert en zijn vrouw. Dat had hij wel kunnen weten als hij goed geluisterd had naar het gesprek waarvoor zij initiatief nam. Ernst maakt het makkelijk voor Wellaert om in het hart van Else binnen te dringen en laat hem de leegte die hij creëert opvullen. Toch is Ernst aan het einde van het verhaal de overwinnaar, want Else komt bij hem terug, omdat ze zwanger van hem is. Ze is Wellaert vergeten.

De echtgenote komt er wat positiever vanaf en dat heeft te maken met het perspectief van de armband. De armbanden praten positief over Else. Ze kiezen ook partij voor haar, tijdens een ruzie met Ernst. Else verlangt naar iemand die haar liefde geeft en dat is volgens de armbanden niet verkeerd, maar ze speelt wel een gevaarlijk spel met Wellaert. Wellaert hoeft weinig moeite te doen om het hart van Else te veroveren. Haar hart staat namelijk open voor iets anders, vanwege een gebrek aan aandacht van haar eigen man. Toch schrikt Else als Wellaert haar zijn liefde verklaart en ze neemt op dat moment afstand van hem. Als blijkt dat ze zwanger is van haar eigen echtgenoot, is ze hem helemaal vergeten en hoeft de leegte niet langer door Wellaert opgevuld te worden.

Van Woude probeert in het derde deel van *Mijne levensherinneringen* geen positief beeld meer te geven van de echtelieden, zoals ze dat wel deed in *Hollandsch binnenhuisje*. De abstracte auteur verhult de concrete auteur niet langer. Dit zien we allereerst bij de echtgenoot, Ernst. Hij is geen ideale echtgenoot en de potentiële echtgenoot, Wellaert ook niet, ook al ziet Wellaert er leuk uit en is hij een goede *flirt*, we zien geen positieve karaktereigenschappen van hem. Hij is alleen in staat om Else een gevoel van verliefdheid en passie te geven, maar dat is niet genoeg voor een ideaal huwelijk.

Van Woude laat haar fantasie en verlangen gaan in de periode van en na haar gevangenneming. Ze geeft een totaal ander liefdesbeeld in dit boek dan voorheen. Ze verraadt zichzelf hierin. Van Woude schrijft een boek over een overspel. Else, de hoofdpersoon ziet steeds in haar blikveld een man. Ze staat regelmatig voor het raam en is op zoek naar contact met hem. Ze is op zoek naar liefde en passie, dat ze in haar eigen huwelijk mist. Else wordt in het verhaal geportretteerd als de zoekende echtgenote, verlangend naar liefde. Mogelijk staat zij symbool voor de auteur zelf. Van Woude had een hardwerkende man, die mogelijk ook meer aandacht voor zijn werk had, dan voor Van Woude.

Ernst is een afwezige echtgenoot, zoals we hebben gezien. Mogelijk staat hij symbool voor Johan, de man van Van Woude en geeft Van Woude in dit boek haar innerlijke fantasie bloot: om net als Else op zoek te gaan naar liefde en passie. Dit is een grote stap voor Van Woude en het lijkt dan ook alsof ze aan het eind van het verhaal schrikt van wat ze schrijft. Het verhaal kan dan ook niet aflopen op het moment dat Wellaert en Else in elkaars armen liggen. Daarom laat ze Else Wellaert vergeten op het moment dat Else weet dat ze zwanger is.

Het lijkt alsof Van Woude de indruk wil wekken dat met de komst van een baby een minnaar vergeten kan worden. Het krijgen van kinderen is voor Ernst en Else een redmiddel voor hun huwelijk. Wellicht was Else anders doorgestaan met het ontmoeten van Wellaert en wie weet wat er dan allemaal had kunnen gebeuren.

Welk beeld geeft de schrijfster in dit boek van echtelieden en het huwelijk? Hier wordt geen ideaal beeld gegeven. De echtgenoot en de echtgenote in dit boek hebben beiden een heel ander beeld van het huwelijk. Ernst denkt dat hij zijn vrouw al gewonnen heeft en dat haar liefde voor altijd zal blijven, zonder dat hij daar moeite voor hoeft te doen en Else wil elk moment bewondering en waardering van haar man. Van Woude laat zien dat vanuit het perspectief van de vrouw aandacht en liefde voor elkaar essentieel is voor het huwelijk. Ernst krijgt als het ware de schuld van de slechte relatie en de armbanden voeren zijn afwezigheid aan als goedkeuring voor het vreemdgaan van Else.

4.5. Vergelijking en algehele conclusie

De laatste deelvraag, luidt: ‘Is het beeld van echtelieden in de fictieve literatuur van Van Woude veranderd nadat zij verdacht werd van een poging tot vergiftiging van haar man?’

Deze vraag zal in dit gedeelte beantwoord worden. Om dit te kunnen doen, zal er een vergelijking worden gegeven tussen *Hollandsch binnenhuisje* en het derde deel van *Mijne levensherinneringen*. Tevens zal in dit gedeelte een algehele conclusie worden gegeven.

De hoofdvraag van dit onderzoek luidde: ‘Wat is het beeld van echtelieden dat in *Hollandsch binnenhuisje* en *Mijne levensherinneringen* van Sophie van Wermeskerken-Junius, alias Johanna van Woude wordt geschetst?’

Aan de hand van de in de hoofdvraag genoemde boeken is aangetoond dat Van Woude in *Hollandsch binnenhuisje* een positief beeld probeert te creëren van echtgenoten. Ze kiest een mannelijk ik-perspectief. De lezer krijgt een positief beeld van de echtgenoot, door zijn innige liefde en de manier waarop de hoofdpersoon zijn vrouw beschrijft. Hein is braaf, lief, zorgzaam en traditioneel. Van Woude schildert de echtgenoot als de winner van inkomsten voor het gezin. Ondanks de poging van Van Woude om Hein als een goed man af te

schilderen, is hij dat helemaal niet. Hij lijkt een ‘brave hendrik’, maar is een kind. Hij wordt geschilderd als een ideale echtgenoot, maar dit komt niet over bij de lezer. De echtgenote uit *Hollandsch binnenhuisje* is een lieve vrouw, die de vrede probeert te bewaren. Zij heeft tactieken om met haar man om te gaan. Zij lost alle problemen van haar man op. Het lijkt bijna alsof Van Woude wil aantonen dat een vrouw en het huwelijk onmisbaar is voor een man.

Het boek *Hollandsch binnenhuisje* is een braaf en ideaal boek. Met dit boek had Van Woude een groot succes. Een vergelijking van het huwelijk uit *Hollandsch binnenhuisje* met het huwelijk van Van Woude, zorgt voor een conflict tussen ideaal en werkelijkheid. Van Woude probeert in *Hollandsch binnenhuisje* een ideale beschrijving van een huwelijksleven te geven, maar haar eigen huwelijk mislukt compleet. Ze weet uit ondervinding dat het huwelijk helemaal niet altijd succesvol hoeft te zijn. Daarom kan ze nooit haar hele carrière dergelijke boeken blijven schrijven.

Van Woude achtte het huwelijk van belang omdat er voortgeteeld moet worden. Van der Goes is het daar niet mee eens. Volgens hem wil Van Woude gewoon seksueel contact. Als vrouwen buiten het huwelijk om aan hun seksuele begeerten konden voldoen, zouden ze het huwelijk van veel minder waarde achten.⁸¹ Oorspronkelijk lijkt zijn standpunt een vergezochte interpretatie en bij bestudering van *Hollandsch binnenhuisje* is dit ook zo, maar bij nadere bestudering van *Mijne levensherinnering* blijkt dat het werk van Van Woude op deze manier kan worden opgevat. Na de periode in de gevangenis schrijft Van Woude namelijk geen boeken over ideale huwelijken meer, maar laat ze haar fantasie en verlangen gaan en geeft ze een totaal ander liefdesbeeld, waarin ze zichzelf verraadt en haar eigen verlangen blootgeeft. Verhult de abstracte auteur de concrete auteur in *Hollandsch binnenhuisje*, in het derde deel van *Mijne levensherinneringen* is daar geen sprake meer van. Het gaat niet meer over een saai huwelijk, waarin de vrouw haar man moet opvoeden en verzorgen, maar het gaat over een diepe fantasie. Het gaat niet meer over het huwelijk als basis of voorwaarde voor liefde en seksualiteit, maar het gaat over overspel. Was Truus uit *Hollandsch binnenhuisje* alleen op de achtergrond aanwezig, in het derde deel van *Mijne levensherinneringen* treedt de vrouw juist op de voorgrond. Else staat voor het raam als Wellert komt langslopen. Ze ziet hem steeds in haar blikveld. Steeds staat ze voor het raam en is ze op zoek naar contact met hem. Ze is op zoek naar liefde en passie.

⁸¹ Van der Goes, p. 205-220.

Opvallend is dat de echtgenoot van Van Woude de grote afwezige is in het eerste en tweede deel van *Mijne levensherinneringen*. Deel drie is een fantasieverhaal, waar de echtgenoot van Van Woude niet in hoeft voor te komen, omdat Van Woude eigen personages creëert. Toch kan de echtgenoot van Van Woude juist in het derde deel als aanwezig worden gezien. In de fantasie komt hij naar voren als een echtgenoot die niets doet om de liefde van de vrouw te behouden, maar die volledig opgaat in zijn werk. Mogelijk lijkt de man van Van Woude op het personage Ernst en is het diepste verlangen van Van Woude om net als Else toe te geven aan de liefde voor Wellaert.

Ook het perspectief van het derde deel van *Mijne levensherinneringen* is opvallend. Het verhaal is geschreven vanuit het perspectief van een armband. Het is niet langer een Biedermeierachtig verhaal, zoals *Hollandsch binnenhuisje*, maar fictie waarin armbanden kunnen communiceren. Een armband is, evenals een ring, een liefdescadeau dat veel mannen aan vrouwen geven. Een armband is iets intiems, het hangt om de pols van een vrouw. Door de keuze van het perspectief van een armband, krijgt het verhaal een intieme sfeer. De lezer kijkt niet op een afstandje mee, of vanuit het perspectief van een subjectief mens, maar de lezer kijkt met Else mee, vanuit de armband die zich om haar pols bevindt. De armband staat symbool voor het verlangen van Else. Met het verdwijnen van het verlangen naar Wellaert, verdwijnen de armbanden in het juwelenkistje.

Tenslotte is ook het begin en het einde opvallend. Het verhaal begint namelijk met een scene dat Ernst de armband koopt voor zijn vrouw. Meteen zitten we dan middenin het verhaal. Ernst moet dergelijke cadeaus kopen om zijn vrouw tevreden te houden. Maar in werkelijkheid begint met de koop van de armband een affaire van zijn vrouw met Wellaert. Vanaf het moment dat Else de armband in haar bezit heeft, kijkt ze naar Wellaert. Ook het einde is opvallend. Het lijkt alsof Van Woude aan het eind van het verhaal schrikt van wat ze schrijft. Het lijkt alsof ze bedenkt dat het verhaal niet kan aflopen op het moment dat Wellaert en Else in elkaars armen liggen. Daarom laat ze Else Wellaert vergeten op het moment dat ze weet dat ze zwanger is.

Kortom, er is dus wel degelijk een ander beeld van echtelieden in de boeken van Van Woude na haar periode in de gevangenis. Van Woude schrijft niet langer idealistisch, maar laat haar fantasie gaan. Ze probeert niet langer ideale personages te creëren en schrijft niet langer over een goed of kinderlijk huwelijk, maar over een huwelijk waarin overspel dreigt te ontstaan. Van Woude laat zich echter niet helemaal gaan. In het einde van het derde deel van *Mijne levensherinneringen* wil ze mogelijk toch de schijn ophouden en daarom laat ze de affaire van Wellaert en Else eindigen op het moment dat Else weet dat ze zwanger is.

5. Tot slot

In deze scriptie stond het werk van Johanna van Woude centraal. Allereerst is er een populairwetenschappelijk artikel geschreven over Van Woude en haar werk. Daarnaast is alle secundaire literatuur die over Van Woude is verschenen, samengevat en is er een waarde aan toegekend. Tot slot is er onderzoek gedaan naar het beeld van de man in twee werken van Van Woude, namelijk *Hollandsch binnenhuisje* en *Mijne levensherinneringen*. Er werd geconcludeerd dat Van Woude anders is gaan schrijven na haar periode in de gevangenis. Ze laat haar fantasie meer gaan en toont haar eigen verlangen in haar werk.

Over (het werk van) Van Woude is literatuur verschenen, maar er zijn nog diverse vragen omtrent haar werk en leven. Het onderzoek is dus nog lang niet af. Er kan nog gekeken worden naar haar autobiografisch werk en naar meer van haar geschreven werk. Daarnaast is het ook interessant om te kijken naar de rol van Van Woude in de emancipatoire ontwikkelingen die in de negentiende en twintigste eeuw plaatsvonden.

Deze scriptie kan geraadpleegd worden voor wie een beeld wil krijgen van het werk van Van Woude en voor wie een beeld wil krijgen van wat er over Van Woude is geschreven.

Tot slot wil ik graag de Utrechtse literaire canon bedanken voor de kans die ik heb gekregen om me in (het leven van) Van Woude te verdiepen. Ook wil ik mijn moeder bedanken, die mijn eerste volledige versie heeft nagekeken en mij tips voor verbetering gaf. Tot slot wil ik Wilbert Smulders bedanken voor de begeleiding die hij mij heeft gegeven en de toestemming om zoveel woorden te gebruiken als ik nodig had. Ook wil ik Fabian Stolk bedanken voor de feedback op de eerste versie van het eindwerkstuk, die hij mij gaf. Hierdoor heb ik de tijd gekregen om mijn eindwerkstuk aan te passen en mezelf er beter en meer in te verdiepen, zodat er een zorgvuldig geformuleerd onderzoek is ontstaan.

Literatuurlijst onderzoek:

Primaire literatuur:

J. van Woude, *Hollandsch binnenhuisje*. Geraadpleegd via:

<http://www.dbnl.org/titels/titel.php?id=woud008holl03>.

J. Van Woude, *Mijne levensherinneringen*. (Haarlem 1907)

Secundaire literatuur:

H. van Dijk, 'In het liefdeleven ligt gansch het leven': *het beeld van de vrouw in het Nederlands realistisch proza, 1885-1930* (2001) p. 143-145.

F. van der Goes, 'Een vrouwetijdschrift' *De Nieuwe Gids* 6 (1891) afl. 6, p. 205-220.

F. de Haan, *Sekse op kantoor. Over vrouwelijkheid, mannelijkheid en macht. Nederland 1860-1940*. (Hilversum 1992) p. 45, 210-217.

D. Hamer, 'Een leven "met de pen in de ééne, den stofdoek in de andere hand...". Sophie van Wermeskerken-Junius', *Literatuur* 9 (1992) afl. 1, p. 151-156.

T. Hoven, 'Levensbericht van Johanna van Woude (Mevrouw v. Wermeskerken-Junius)', *Handelingen en Mededeelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden* (1905) p. 251-256.

Onbekend, [recensie van artikelen uit *De Hollandsche Lelie*. Weekblad voor jonge dames, onder hoofdredactie van Mevrouw S.M.C. van Wermeskerken-Junius (Johanna van Woude)], *De Gids* 53 (1889) afl. 10, p. 565-566.

Bijlage I:

P.J. Blok en P.C. Molhuysen, *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek* dl. 4 (1918) p. 1443-1444.

Wermeskerken, Sophie Margaretha Cornelia van]

WERMESKERKEN (Sophie Margaretha Cornelia van), geb. Junius, als schrijfster bekend aanvankelijk onder den naam Bella, daarna onder dien van Johanna van Woude. Zij werd 23 Nov. 1853 te Tiel geb., waar haar vader, Franciscus Johannes Jacobus Albertus Junius, predikant was en overl. 20 Nov. 1904 te Utrecht. De moeder heette Anna Maria Titia Burhoven Viëtor. Opgegroeid in een talrijk gezin (er waren 8 kinderen), ontwikkelde zij zich voorspoedig, hielp haar jongere broers en zusters voort en oefende zich onderwijl in letterkundige studiën. Gehuwd met den candidaat-notaris van Wermeskerken, woonde zij eerst te Kralingen, daarna te Wormerveer, toen haar man hier notaris was geworden, en zette op beide plaatsen haar letterkundigen arbeid voort. Tal van romans, novellen en andere verhalen zagen van haar het licht, deels in de *Hollandsche Lelie*, *Weekblad voor jonge dames*, waarvan zij sedert 1887 redactrice was, deels afzonderlijk. Ook in de tijdschriften *Nederland*, *Europa* en *Eigen Haard*. Afzonderlijk verschenen o.a. de romans: *Haar roeping getrouw*, 2 dln. (1880); *Zijn Ideaal* (1885; 3e dr. 1892); *Verwante zielen* (1886; 2e dr. 1892); *Een Hollandsch Binnenhuisje* (1888; 7e dr. 1898), en *Tom en ik* (1889; 4e dr. 1898). Verder de schetsen, novellen, e.a. verhalen: *De schoonste gaven der vrouw. Een boek voor meisjes. Naar het Engelsch* (1889; 3e dr. 1894); *Een verlaten post*, (3e dr. 1892); *De zeven schoonheden* (1897); *Onder ons* (1898); *Samen bergopwaarts* (1899) en *Van hart tot hart* (1900). Eindelijk: *Tusschen servet en tafellaken. Gezellige praatjes met onze Hollandsche jongens. Naar het Engelsch bewerkt* (1894); *Van de muziek des levens* (1895); *Vormen. Handboek voor dames* (1898), en *Betrekkingen voor vrouwen* (1899-1900); het laatste in samenwerking met anderen. Verreweg den meesten opgang maakten het *Hollandsch Binnenhuisje* en *Tom en ik*; het eerste geheel geschreven in den trant van de Veers *Trouw-ring voor het jonge Holland*.

Bijlage II:

F.J. van der Branden en J.G. Frederiks, *Biographisch woordenboek der Noord- en Zuidnederlandsche letterkunde* (1888-1891) p. 808.

[Mevr. van Wermeskerken, geb. Sophia Margaretha Cornelia Junius]

Junius (*Mevr. van Wermeskerken, geb. Sophia Margaretha Cornelia*), zuster der voorg., geb. te Tiel, 23 Nov. 1853 en gehuwd met den notaris J. v. Wermeskerken te Rotterdam.

Schr. tot 1879 onder het psd. Bella, later als Johanna van Woude: Eene week uit logeeren, Nederl. 1874; Door de branding, Europa '74; Engelsche vrienden, Ned. '75, 2e dr. '89; Hare roeping getrouw, 2 dln., 's-Grav. '79; Preventief, Europa '81; Zijn Examen, Eigen Haard '81; Het Bosch van Groot-Vredenstein, Ned. '82, herdrukt met Eng. Vrienden, Preventief en Zijn examen, Amst. '86; Zijn Ideaal, 2 dln., Amst. '85; Verwante zielen, Amst. '86; Een Hollandsch binnenhuisje, Amst. 1888. Onder haar bestuur verschijnt De Holl. Lelie, tijdschrift voor jonge dames, 3 jrgn., Den Haag 1887-'89.

Bijlage III:

K. ter Laan, *Letterkundig woordenboek voor Noord en Zuid* (1952) p. 736.

[Sophia Junius]

Junius, Sophia -, 1853-1904, geb. te Tiel, zuster van Francisca, trouwde met J. v. Wermeskerken, notaris te Rotterdam; schrijfster van romans onder ps. Johanna van Woude, o.a. *Hollandsch Binnenhuisje*; redactrice van *De Holl. Lelie*, tijdschrift voor jonge dames, 1887-'89.

Bijlage IV:

K. ter Laan, *Letterkundig woordenboek voor Noord en Zuid* (1952) p. 1711.

[S.M.C. van Wermeskerken-Junius]

Wermeskerken-Junius, S.M.C. van -, 1853-1904, ps. *Johanna van Woude*, schrijfster van romans en novellen, zuster van Mw. IJzerman-Junius. *Hare roeping getrouw*, 1879; *Een Hollandsch binnenhuisje*, 1888. Redactrice van *De Holl. Lelie*, 1887, waarin zij de meisjes opleidde tot alle denkbare vrouwen- en moederdeugden.

Bijlage V:

Onbekend, *Mededelingen van het Cyriel Buysse Genootschap* 13 (1891) p. 213-214.

Sophie Margaretha Cornelia van Wermeskerken - Junius

S.M.C. Junius werd op 23 november 1853 in het Nederlandse Tiel geboren waar haar vader predikant was. Ze groeide op in een groot gezin. Net zoals haar oudere zuster, Francisca J.J.A. IJzerman - Junius (pseud. Annie Floore) wijdde Sophie zich aan literatuur. Aanvankelijk werd ze bekend onder de naam Bella, daarna onder die van Johanna van Woude. Ondertussen was ze getrouwd met de notaris van Wermeskerken. In 1874 debuteerde zij met het kortverhaal *Eene week uit logeeren*. Haar eerste grotere roman, *Hare roeping getrouw*, verscheen in 1879. Werken van haar werden ondermeer gepubliceerd in de tijdschriften *Nederland*, *Europa*, *Eigen Haard* en in de *Hollandse Lelie. Weekblad voor jonge dames* waarvan zij sinds 1887 redacteur was. Ze maakte grote naam met *Een Hollandsch binnenhuisje* in 1888, dat tien jaar later aan zijn zevende druk toe was. Haar roman *Tom en ik* (1889) was ook heel populair. In 1894 verscheen daarvan te Londen de Engelse vertaling als *A young wife's ordeal*.

In al haar werken schilderde Sophie M.C. van Wermeskerken - Junius het familieleven in Nederland. Ze vereerde het huwelijk en prees dit aan haar publiek, dat voornamelijk uit vrouwen bestond, aan. De 'jeugdige lelietjes' dweepten met haar. Gedurende de laatste twee decennia van de vorige eeuw behoorde ze tot de populairste schrijfsters van Nederland.

In 1893 werd aan S.M.C. van Wermeskerken - Junius als een van de eerste vrouwen het lidmaatschap van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde toegekend.

Haar laatste levensjaren waren droevig en eenzaam. Ze had te kampen met depressies ten gevolge van teleurstellingen. Nadat ze in 1901 al alleen was gaan wonen om te herstellen, werd ze naar een instelling te Utrecht overgebracht, waar ze op 20 november 1904 overleed.

Bijlage VI:

D. Hamer, 'Een leven "met de pen in de ééne, den stofdoek in de andere hand...". Sophie van Wermeskerken-Junius', *Literatuur* 9 (1992) afl. 1, p. 151-156.

Johanna van Woude was eind vorige eeuw een buitengewoon populaire schrijfster van idealistisch proza. Het leven van deze vrouw zelf onttaardde echter in een fel-realistische tragedie.

Sophie Margaretha Cornelia van Wermeskerken-Junius werd op 23 november 1853 in Tiel geboren, als negende kind van dr. Franciscus Johannes Jacobus Albertus Junius (1809-1879) en Anna Maria Titia Burhoven Viëtor (1810-1879). Het echtpaar had tien kinderen. Sophies vader was predikant.

Sophies jeugd is kalm verlopen, zij droeg haar steentje bij in het grote gezin en was heel rustig en huiselijk. In één opzicht echter onderscheidde zij zich wel van haar leeftijdgenootjes: zij was al heel jong bezig met schrijven, misschien wel onder invloed van haar oudere zuster Francisca, die in 1872 een roman publiceerde, *Florence's droom*. Twee jaar later, in 1874, verscheen Sophies eerste korte verhaal. 'Eene week uit logeeren' in het tijdschrift *Nederland* onder het pseudoniem Bella. In deze periode schreef zij nog een paar andere korte verhalen; zij kon alleen maar 's avonds hieraan werken, omdat zij, behalve aan haar moeder, niemand van haar familie verteld had dat zij ook een poging op literair gebied wilde wagen. Bovendien had zij overdag natuurlijk genoeg andere taken en werd het niet gewaardeerd dat zij als jong meisje haar tijd besteedde aan dergelijke zaken. Toch heeft dit haar er niet van weerhouden verder te gaan. Al vrij snel na de eerste artikelen verschijnt haar eerste grote roman *Haar roeping getrouw* (1879). De hoofdpersoon is een jong meisje, dat door een zelfzuchtige vader uit berekening aan een slechte man wordt uitgehuwelijkt, maar door haar broer van dit lot gered wordt om het geluk te vinden bij haar ware liefde. Dit boek oogstte, zeker voor een eerste werk van een beginnend schrijfster, zeer veel lovende kritieken, maar ook een wat meer genuanceerde in *De Gids*, waarin de criticus haar veel talent en fantasie toeschrijft, maar het betreurt dat zij zich tot een klein gebied beperkt, waarin zij haar figuren telkens weer

Sophie van Wermeskerken-Junius

onder gelijksoortige omstandigheden laat optreden. Hij roept haar op tot het avontuur ‘Verlaat toch dien benauwenden kring van het huishouden...!’

Op 9 december 1880 trouwde Sophie, toen 27 jaar oud, met Johannes van Wermeskerken.

Het had nog wat voeten in aarde gehad voor het huwelijk inderdaad kon plaatsvinden.

Sophies ouders gaven hun toestemming alleen als Jan aan hun voorwaarde voldeed, om eerst het examen kandidaat-notaris te halen. Zij hadden deze voorwaarde gesteld, omdat Jan van mindere komaf was en eigenlijk niet goed genoeg voor hun dochter.

De eerste jaren van hun huwelijk woonden zij in Rotterdam, in 1887 verhuisden ze naar

Kralingen en rond 1894 vertrokken ze naar Krommenie, waar Jan tot notaris was benoemd. Ze kregen twee zoons, Henri en Maurits. Henri, die later zelf ook schrijver is geworden, heeft herinneringen aan zijn jeugd vastgelegd, zoals de navolgende: ‘Gedurende haar leven heeft nooit een zucht tot eer en roem haar tot schrijven gedreven, alleen de liefde tot haar werk. Zij werkte enkel 's morgens van 5 tot 10.30 uur. Gedurende onze jeugd moest daar echter altijd een uurtje uitvallen, van 8 tot 9, om ons naar school te helpen. Dan was ze geheel *Moeder*. Ze vergat dan alle schrijfstersplichten, zoodat ik haar eigenlijk nooit heb *zien* schrijven. Ze was meestal opgewekt en kon met ons stoeien en rennen en lachen, als wij vroolijk waren. Waren we droevig, zoo bracht haar zachte stem ons dadelijk troost. Haar geheele streven was *Moeder* te zijn voor ons en ze is er in geslaagd.’

In de roman *Een Hollandsch binnenhuisje*, die in 1888 verscheen, werden door Sophie haar eerste huwelijksjaren beschreven. Dit zeer populaire boek, dat indertijd door ‘iedereen’ werd gelezen, behandelt de lotgevallen van het pasgetrouwde stel Hein en Truus. Allerlei daagse gebeurtenissen worden uitvoerig beschreven: gesprekken tussen de echtelieden, kibbelpartijtjes, geldkwesties, een eerste dineetje. Er wordt een kind geboren, dat vlak voor zijn vierde verjaardag overlijdt: ‘Voor ons onnaspeurbare oorzaken hadden, met verschrikkelijke gehoorzaamheid aan de natuurwet, nauwgezet haren verplicht vervuld, die hersentjes verhit, dat bloed doen jagen, en onzen jongen wreedaardig gemarteld en gekweld, tot de zwakke kinderkracht was bezwaken.’ Uitvoerig wordt het verdriet van de ouders, dat voor ‘eene moeder het diepste is’, beschreven. Later werd er een tweede zoontje, Leo, geboren.

Dit boek is in feite een beschrijving van Sophies eigen leven: de eerste jaren van haar huwelijk, de geboorte van haar zoons, evenals de ziekte en het overlijden van het oudste jongetje gebaseerd is op de werkelijkheid: Sophies jongste zoontje Maurits is ernstig ziek geweest.

Het *Hollandsch binnenhuisje* beleefde vele herdrukken en is zelfs in het Duits vertaald. Dit boek, evenals de latere romans *Tom en ik*, *Zijn ideaal*, *Verwante zielen* werden verslonden door vrouwelijk Nederland en de lezeressen aanbaden Johanna van Woude, een pseudoniem dat Sophie sinds 1879 gebruikte.

Een teken dat haar werk alomteweesd werd, was haar toelating tot de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde. In 1893 verkreeg zij het hoogste aantal stemmen, toen de Maatschappij er toe overging vrouwen onder haar leden op te nemen.

Kritiek

Sophie oogste bij iedere publikatie altijd een uitgebreid commentaar in de diverse tijdschriften. Aan de ene kant zijn er dan de aanhangers van het ‘heilig ideaal van het moederschap en het huiselijk leven’ zoals zij dat in haar boeken uitdraagt en aan de andere kant bevinden zich de wat ‘intellectuelere geesten’ die schoorvoetend moeten toegeven dat het werk over het algemeen zeer goed leesbaar is, maar helaas niet uitblinkt in zijn onderwerpenkeus. Sophie schreef ooit een briefkaart aan haar uitgever: ‘Zend vooral geen Holl. Binnenhuisje aan de Gids ter recensie. Ik weet dat ik van *dien* recensent geen pardon te verwachten heb!’ (19 juni 1890).

Op 9 juli 1886 schreef Sophie aan haar uitgever, naar aanleiding van de publikatie van de romans *Zijn ideaal* (1885) en *Verwante zielen* (1886): ‘M., dank voor de toezending der recensie, die zeer naar mijn genoegen was. Mocht u nog eens iets ontmoeten, *goed* of *kwaad*, dan houd ik mij zeer aanbevolen voor dergelijke attenties uwerzijds. [...] Wat mij in de recensie leed deed waren de woorden: ‘Maar zij geeft in dit opstel te vaak gelegenheid de grenzen op te merken van haar talent.’ Niet wijl ik meende dat mijn talent onbegrensd was; (integendeel. Ik heb nooit veel zelfvertrouwen gehad in dat opzicht, en dat weinige is na al de gunstige recensies over *Zijn Ideaal* nog in angstvallig wantrouwen veranderd,) maar dat C. die grenzen zoo dadelijk heeft opgemerkt. Het zou mij veel waard zijn als ik Z. Ed. eens vragen kon tot hoever hij vindt dat mijn talent zich uitstrekt. 't Zou mij zeker tot leering strekken, want ik acht zijn oordeel zeer hoog; misschien zou ik er door leeren die grenzen uit te breiden.’

Een latere brief, van 10 juli 1888, eveneens aan haar uitgever, laat zien hoe zij werkte en hoe zij tegenover alle kritieken stond: ‘En nu zit ik alweer te pennen (zij is enige tijd ziek geweest), hopende

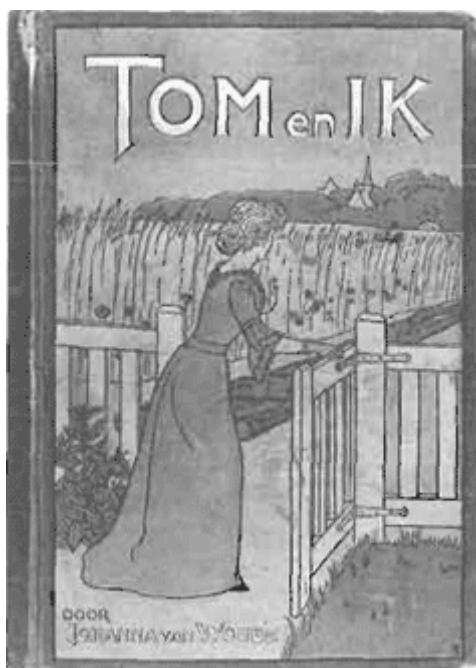
I.

TROUWPLANNEN.

Lief, vriendelijk huisje aan den Singel, hoe gaarne zou ik u nog eens wederzien en doorloopen, hoe gaarne nog eens stilstaan bij ieder plekje binnen uwe muren, dat voor immer heilig is in onze herinnering!

Lang hebben we u nog niet verlaten, en toch — zoudt ge ons wel herkennen? — haar, moeder van kinderen, die *gij* niet hebt zien geboren worden, en mij, nu met vollen baard en ontzagwekkende deftigheid?

Neen, herkennen zoudt ge ons niet, want ik zelf, nu ik in gedachten weer ronddwaal door uwe zonnige kamers, ik zelf vraag mij verwonderd af: »Waren wij dat, die jongensachtige, baardelooze man en dat blozend, levenslustig kind, dat voor mevrouwtje speelde?» Ge hebt ons lang vergeten, niet waar? Anderen hebben onze plaatsen ingenomen, onze plaatsen

Omslag van *Tom en ik* (vijfde druk, 1906)

spoedig ook aan het werk te kunnen gaan, en voel mij nu pas weer recht tevreden. Uitrusten - ik zou het niet kunnen. Veel liever geef ik toe aan den innerlijken drang, welke naar de pen doet grijpen, en op dagen, wanneer ik door het een of ander verhinderd ben mijne morgenuurtjes op die wijze te besteden, heb ik altijd een onvoldaan gevoel. Het werken is mij steeds *genot*. “Ernstig” ben ik au fond, zooals zeker de meeste auteurs, maar in den omgang en in huis geloof ik niet dat iemand het ooit aan mij merkt, want dan ben ik zeer vroolijk. Vindt u ook wel dat zich een treurige levensbeschouwing uit mijne werken openbaart? Ik ben *inderdaad* gelukkig in mijn lief interieur en met mijn besten man en heerlijke jongens. Wij zijn gezond en V.W. is zeer geacht. Wat kan ik meer verlangen? De beurs...nu ja, maar “zorgen” hebben wij toch niet. Hadden wij die, dan zou V.W. aan het solliciteren gaan, maar het bevalt ons hier zoo heerlijk. Waarom zullen wij ons op een dorp gaan begraven om wat meer duiten, waarvan men dan toch zoo weinig genoeg heeft. Maar ik heb weer dezelfde angst als altijd: ‘Zal het publiek het wel mooi vinden en zal het den uitgever niet tegenvallen?’ De gedachte dat een uitgever zich gedupeerd zal gevoelen, is voor een auteur zeer onaangenaam. Toch kan men zelf zijn werk zoo moeilijk beoordelen, en men kan den smaak van het publiek niet berekenen. Datzelfde *Verwante zielen* dat door u en mijn zuster Zondag min of meer werd veroordeeld, blijkt mij dikwijls door anderen (ik ondervond het Maandag ook weer bij afleggen van eenige bezoeken) boven al mijne werken

gesteld te worden. De novelle is niet in het genre van Holl. B.h., het is weer meer een karakterbeschrijving, doodgewone karakters, zoals men ze dagelijks ontmoet, en een verhaal, waarin niets voorkomt van al die schokkende gebeurtenissen, welke een deel van het publiek zoo boeien.’

De Hollandsche Lelie

In 1887 verscheen voor het eerst het tijdschrift *De Hollandsche Lelie*, een weekblad voor jonge dames. De inhoud van het blad verheerlijkte alle zogenaamde vrouwelijke deugden, het was met de beste bedoelingen beziel en wilde de meisjes opvoeden voor hun toekomstige taak als echtgenote en moeder. Sophie werd in 1889 hoofdredactrice van *De Hollandsche Lelie*, nu brak de bloeitijd van *De Hollandsche Lelie* aan. In de correspondentierubriek werd om raad gevraagd en de hoofdredactrice gaf op alles antwoord. Haar antwoorden behelsden telkens min of meer hetzelfde: de lezeresjes moesten hun ware vrouwelijkheid die uit zachtheid, onderwerping en zelfverloochening bestaat, ontwikkelen en zich richten op het hoogste ideaal van het vrouw-zijn: het huwelijk en daarbij kinderen. Aan het begin van het tijdschrift stonden ‘preekjes’, die dezelfde idealen verkondigden als in de correspondentierubriek. Het aantal abonnees nam gestaag toe, evenals de correspondenten. De redactrice hield de meisjes op de hoogte van lectuur, van huishoudelijke werkzaamheden en vertelde ook over haar eigen huiselijke geluk. ‘De Lelietjes wisten precies hoe de dag bij de familie van Wermeskerken verdeeld was, waar de kinderen school gingen, wanneer zij in hogere klassen werden bevorderd, wanneer zij mazelen of roodvonk hadden. Als de familie op reis ging, bleven zij op de hoogte van hun wandelingen en bergtochtjes, zij kenden de opera's die zij zagen en de tooneelstukken en boeken, waarover zij hadden gelachen en gehuild. Ja zelfs over hun eten werden zij ingelicht, zij hoorden hoe hun redactrice, die zulke prachtige novellen schreef, zelf den stampot klaar maakte, dien haar lievelingen, alleen door haar gekookt, liefden. Zij leerden het ideaal der vrouw zien in de huishoudsterschrijfster met den boezelaar voor, de pen in de ééne, den stofdoek in de andere hand.’

De redactie van het tijdschrift werd door Sophie volledig tot 1897 verzorgd, de laatste jaren echter werd haar werk door steeds toenemende lievigheid en huilerigheid gekenmerkt. Het is alsof de pit er steeds meer uit verdween. *De Hollandsche Lelie* kreeg zelfs een slechte naam, er werd tegen gewaarschuwd als ‘onstichtelijk, voos, zelfs onzedelijk’. Sophie werd opgevolgd door Anna de Savornin Lohman, die een einde maakte aan de lievige en zoete

trant van schrijven. In de periode dat Sophie als redactrice voor *De Hollandsche Lelie* werkte, heeft zij weinig anders gepubliceerd. Het grootste deel van haar tijd werd door het tijdschrift opgeslokt.

In 1897 verscheen *Hilda van Suylenburg*, een feministische roman geschreven door C. Goekoop-de Jong van Beek en Donk. Deze roman bepleitte de (economische) zelfstandigheid en strijdbaarheid van vrouwen. Deze idealen stonden natuurlijk lijnrecht tegenover het ideeëngoed van Sophie van Wermeskerken-Junius, de verheerlijkster van de huiselijke haard. Weliswaar heeft zelfs Sophie in de latere jaargangen van *De Hollandsche Lelie* aandacht besteed aan de positie van vrouwen op de arbeidsmarkt (er verscheen in 1899-1900 een bundel van haar desbetreffende artikelen, *Betrekkingen voor vrouwen*), maar betrekkingen voor vrouwen werden door haar als een noodzakelijk kwaad beschouwd. Als het niet lukte om een goed huwelijk te sluiten, moest een vrouw noodgedwongen aan het werk gaan. Deze denkbeelden zijn in al haar boeken en artikelen terug te vinden, het opmerkelijke is echter dat Sophie deze zelf niet volledig in praktijk heeft gebracht. Zij is degene geweest die met haar schrijverij het gezin jarenlang financieel heeft ondersteund, omdat haar man als kandidaat-notaris niet zo'n goed inkomen had. In feite was zij het voorbeeld van een vrouw die zich door haar werk economisch onafhankelijk van haar man had gemaakt. Mogelijk is het voor haar heel moeilijk te verwerken geweest, dat haar man na zijn benoeming tot notaris de leidende rol op financieel gebied van haar overnam.

Lijst van werken:

Romans:

1. *Hare roeping getrouw*, 1879/1880.
2. *Zijn ideaal*, 1885.
3. *Verwante zielen*, 1886.
4. *Hollandsch Binnenhuisje*, 1887/1888.
5. *Tom en ik*, 1889.
6. *Een verlaten post*, 1891.
7. *De geschiedenis van een kind*, 1893.
8. *Liesbeth*, 1895 (volgens KB nieuwe editie van 7; in 1892 verscheen de roman *Liesbeth* door Charlotte A. de Vries).
9. *Mijne Levensherinneringen*, ca. 1896.

Novellen, verhalen, schetsen:

1. *Een week uit logeeren*, 1874, debuut, in *Nederland*.
2. *Door de branding*, 1874, in *Europa*, derde deel.
3. *Engelsche vrienden*, 1875, in *Nederland*.
4. *Uit een jong leven*, 1876, in *Europa*, deel 3 en 4.
5. *Preventief*, 1880, in *Europa*.
6. *Zijn examen*, 1881, in *Eigen Haard*.
7. *Het bosch van Groot-Vreedestein*, 1882, in *Nederland*.
8. *Van hart tot hart*, 1887, verhalen die eerst in *De Hollandsche Lelie* zijn verschenen.
9. *Noodlot*, 1887, in *Tijdspiegel*, derde deel.
10. *De eerste dag van beterschap*, 1888, in *De oude huisvriend*.
11. *De schoonste gaven der vrouw. Een boek voor meisjes en vrouwen, Een ongenoemd Engelsch schrijver van verre nagevolgd*. Haarlem 1889.
12. *Waar is mama?*, 1893, in: *Nederland*.
13. *Mijn vertelselboek. Keur van....vertellingen van de beste auteurs, voor school en huis...Met pentekeningen....*,1893.
14. *Een telegram*, 1894, in: *Nederland*.
15. *Tusschen servet en tafellaken. Gezellige praatjes met onze Hollandsche jongens. Naar het Engelsch bewerkt*, 1894.
16. *Van de muziek des levens*, 1895.
17. *De zeven schoonheden*, 1897.
18. *Onder ons*, 1898, in: *De Hollandsche Lelie*.
19. *Vormen. Handboek voor dames*, 1898.
20. *Samen bergopwaarts*, 1899.
21. *Betrekkingen voor vrouwen*, 1899-1900.
22. *Verjaardag-Album*, ca. 1899.

Zonder jaartal:

1. *Van knop tot bloem*, kinderverhalen.

2. *Van het schone leven.*

3. *Mijn levensvragen.*

Problemen

In 1894 was Jan van Wermeskerken tot notaris benoemd en vanaf die tijd begonnen er allerlei praatjes te circuleren over huiselijke twisten, die zelfs in kranteberichten schijnen te zijn verschenen. De echtelijke ruzies culmineerden in de aanklacht van haar man, dat Sophie hem zou hebben willen vergiftigen. Zij werd gevangen genomen en er werd een onderzoek ingesteld. De precieze toedracht van de zaak is niet meer te achterhalen, Sophie heeft er zelf over geschreven in het boek *Mijn levensherinneringen*, dat in 1907 is verschenen. Naar aanleiding van de beschuldiging die tegen haar werd ingebracht: ‘Ik begin uit verschillende gezegden te begrijpen dat er een enorme hoeveelheid van de verdachte stof moet gevonden zijn en dat men mij verdenkt die te hebben willen toedienen, met het oog op een mogelijke hartkwaal. Ik herinner mij nu ook, dat er in de verhooren telkens op een hartkwaal is gezinspeeld...Nu, dit laat me alweer kalm, want zoo iets kan tenminste nauwkeurig onderzocht worden.’ Na drie weken in hechtenis te hebben doorgebracht, wordt zij vrijgelaten: ‘Ik begrijp het al. Ik word vrij gelaten. Voor mij is er echter maar één vraag: hoe? en ik luister nauwelijks naar de blijde boodschap mijner vrijlating. “Maar hoe?” vraag ik haastig, als hij heeft uitgesproken. “Ik ben preventief gehouden, omdat men meende dat er een groote hoeveelheid van de schadelijke stof zou gevonden zijn en omdat men een hartkwaal veronderstelde. Beide punten zijn onwaar bevonden; erkent de rechtbank nu die dwaling?” “Natuurlijk,” antwoordt de Officier, en dit woord klinkt mij als muziek. “Al zijn alle bezwaren nog niet opgelost, het ernstige karakter is aan de zaak ontnomen.”’

De scheiding van tafel en bed tussen Sophie en Jan van Wermeskerken vond plaats op 11 januari 1898 en de officiële scheiding op 7 mei 1901. Jan van Wermeskerken trouwt op 22 augustus 1901 in Zutphen met Agneta Lucretia de Man.

In de stukken van de rechtbank in Haarlem worden de problemen tussen de beide echtelieden beschreven; volgens Jan zou Sophie hem regelmatig uitgescholden en bedreigd hebben, bovendien zou zij notariële akten uit Jans kantoor hebben willen vernietigen. Een getuige vertelde het volgende: ‘dat op 17 October 1895, terwijl Eischer (Jan) de knop van zijn kantoordeur steeds vasthield, gedaagde tot driemaal toe een stuk lood wierp in de rigting van Eischer en dat lood steeds teregt kwam in die deur, waarin de indrukken van het lood zichtbaar bleven; dat dit voorviel na ongenoegen tussen Eischer en Gedaagde gedurende

het middagmaal en nadat Eischer naar boven was gegaan in de kamer der Gedaagde die hem hierop had toegevoegd: “jij bent op mijn kamer geweest, nou zal ik op je kantoor gaan”; dat meermalen in de maanden Sept. en Oct. 1895 gedaagde den Eischer dreigde diens minuten te verbranden of te vernietigen.’ Een andere getuige vertelde exact hetzelfde verhaal.

In een ongedateerde brief van Sophie aan haar man staat: ‘Er is mij bericht, dat je in mijn kasten breekt en snuffelt. Als dit waar is, als ik één snipper mis of verlegd vind, kan je je er op voorbereiden dat vroeg of laat een akte van je schrijftafel is weggegrepen en verbrand. Ik heb altijd je kantoor geëerbiedigd, maar je *zult* mijn redactie eerbiedigen.

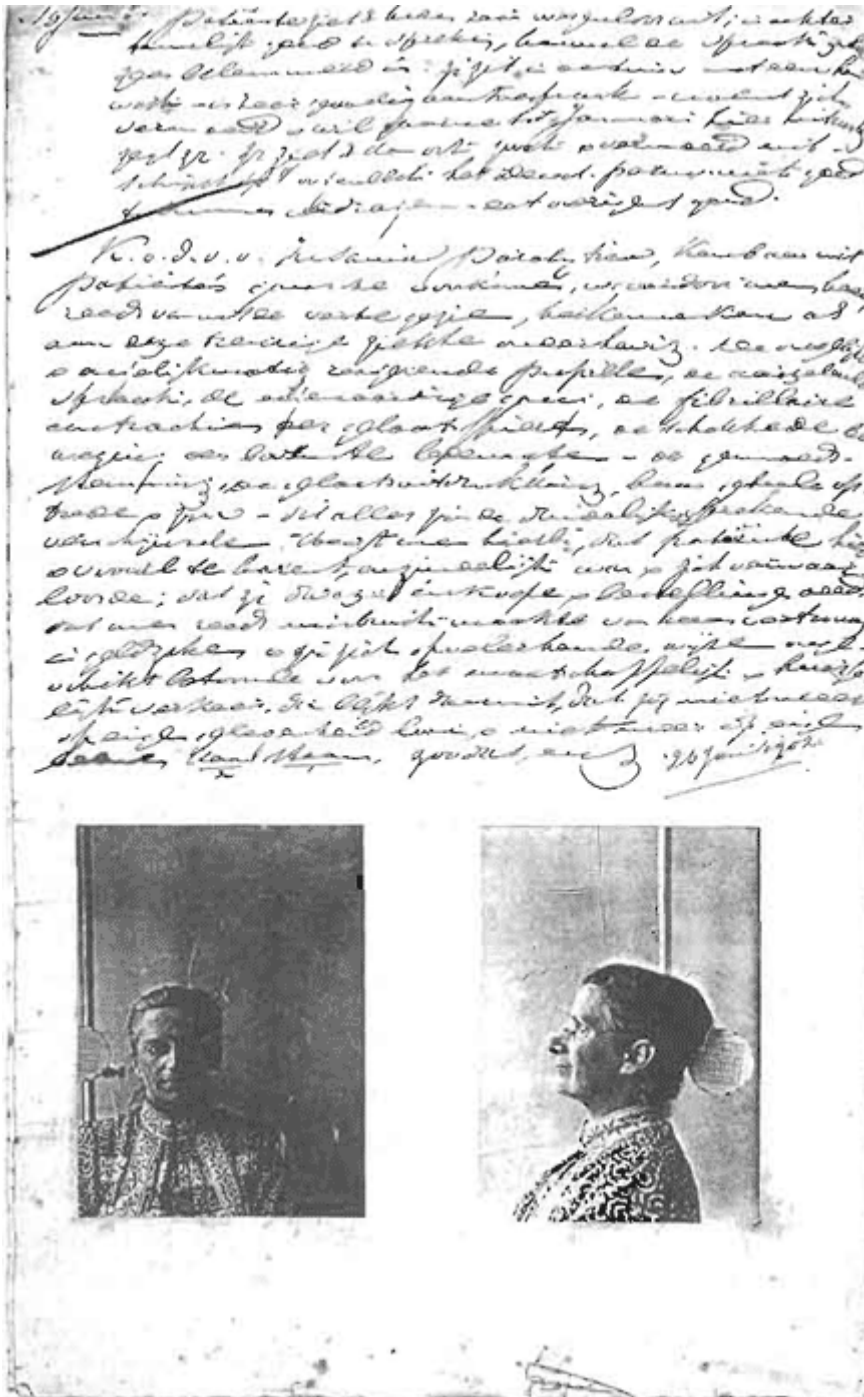
Van nu af betaal ik je drie dubbel met gelijke munt en al roep je nu 1000 maal de politie erbij, ik kan antwoorden: “Hij is eerst in mijn kast geweest. Goeje morgen.”

In 1898 worden Sophie en Jan gescheiden van tafel en bed ‘op grond van grove beledigingen en buiten-spoorigheden door gedaagde jegens haaren echtgenoot den eischer gepleegd, met al de wettelijke gevolgen daarvan. Bepaalt dat de kinderen uit het huwelijk van partijen gesproten zullen verblijven bij den Eischer.’ Sophie heeft er nog voor gepleit dat de kinderen aan haar zouden worden toegewezen, maar de rechtbank besliste anders, de kinderen blijven bij hun vader. Sophie mag de kinderen iedere eerste en derde zondag van de maand zien.

Uiteraard heeft zij zich verweerd tegen de beschuldigingen die haar man tegen haar inbracht. Van Wermeskerken nam het volgens haar niet zo nauw met de huwelijkse trouw: hij zou er diverse vriendinnetjes op na hebben gehouden. Op 7 mei 1901 wordt de definitieve scheiding uitgesproken: ‘Aangezien de gedaagde (Jan) in het jaar 1901 met eene andere dan zijne eigene vrouw vleeschelijke gemeenschap heeft uitgeoefend. Aangezien de eischeres gerechtigd is op grond van voormeld feit tegen den gedaagde, haren echtgenoot, eenen eisch tot echtscheiding in te stellen.’ Haar oudste zoon Henri heeft de gebeurtenissen beschreven: ‘Helaas! werd ze ons ontrukkt, toen mijn broer en ik pas 9 en 12 jaar oud waren. We bezochten haar toen twee keer per maand en toen was haar leven één wachten op den dag, dat wij zouden komen. Zulke dagen waren de glanspunten van haar bestaan.’

Haar ziekte, die blijkbaar reeds tien jaar voor haar overlijden is begonnen, is door de omstandigheden mogelijk verergerd, doch werd er niet door veroorzaakt. Gedurende de laatste jaren was zij niet meer zoo opgeruimd van humeur als vroeger. Ze was stil en teruggetrokken, leed aan vrees voor vervolging en was liefst met de natuur alleen. Ze reed dan, per fiets, naar het Spaanderwoud bij Hilversum en bracht daar uren door, alleen vergezeld van haar foxterrier, die haar nooit verliet.

In 1901 ging zij in Bussum wonen. Half juni werd haar ziekte plotseling ernstiger en constateerde de dokter hersenverweeking. Ze was moe en lusteloos, poogde echter toch nog te werken...het gelukte echter niet meer.'

De laatste bladzijde uit het psychiatrisch verslag van de Willem Arntzkliniek. ('19 juni [1902] Patiënte ziet er heden zeer wezenloos uit; is echter tamelijk goed te spreken, hoewel

de spraak zeer belemmerd is. Ze zit in vensternis met een handwerk - is zeer gevoelig aan toespraak - noemt zich vermoeid en wil gaarne tot Januari hier uitrusten [...]')

Of Sophie inderdaad pas in 1901 in Bussum is gaan wonen, is niet zeker. Zij heeft waarschijnlijk een tijdje rondgezworven, heeft bij familie gelogeed, en ook in pensions. In een brief aan Elise van Calcar, 6 januari 1896, gaf ze als haar adres Laren in het Gooi. Zij woonde daar sinds 1895, in Villa van Dijk.

Laatste jaren

Op 6 juni 1902 wordt Sophie opgenomen in de Willem Arntz-stichting te Utrecht, op aanraden van haar Bussumse huisarts. Noch uit de mededelingen van de huisarts noch uit het psychiatrisch verslag is precies op te maken aan welke ziekte zij leed. De huisarts schreef dat zij altijd wat excentriek was geweest, mogelijk was een oorzaak haar harde werken als redactrice voor *De Hollandsche Lelie*. Haar gedrag werd steeds vreemder: 'In de laatste Jaren is zij langzamerhand vreemd geworden, begon veel geld uit te geven, werd onzindelijk, bevuilde zich en toont nu neiging tot [...] en exhibitionisme. Zij maakt een beslist zeer dementen indruk met symptomen die soms aan katatonie doen denken.' Uit het psychiatrisch verslag: 'Patiënte die heden in ons gesticht werd gebracht [...] is eene wettelijk gescheiden vrouw en draagt daardoor hare eigene familienaam in hoofde dezes voorkomende. Van de geneesheer bovengenoemd [de huisarts in Bussum] zijn ons eenige mondelinge en schriftelijke mededeelingen gezonden waaruit blijkt dat eene zuster aan godsdienstwaanzin heeft geleden. Deze zelve behoorde tot de intellectueel hoogst staande, doch wat excentriek aangelegde personen. Dat zij in de laatste tijd vooral misbruik maakte van alcoholica, opvallend vreemde handelingen verrichtte, meer geld uitgaf dan hare finances toelieten, erotische neigingen vertoonde die zichzelf openbaarden in schaamteloos exhibitionisme, was meermalen onzindelijk, en bleef zoo ze er niet toe gedwongen werd om op te staan, in urine en faeces liggen. [...] Ze is georiënteerd in ruimte en tijd - is echter opvallend weinig onder den indruk van haar verblijf in een krankzinnigengesticht en gaat zonder eenig verzet met de geneesheer naar de voor haar bestemde zaal.' Bij het psychiatrisch verslag was de correspondentie gevoegd, die psychiater Cox gevoerd heeft met familie en vrienden van Sophie. De belangrijkste daarvan waren haar zuster, mevrouw M.E. van Harencarspel-Junius, die zich verantwoordelijk had gesteld voor de opname, en haar zoon Henri. Behalve natuurlijk de toestand van de patiënte,

was een zeer belangrijk onderwerp in deze correspondentie de betaling van de verpleging. Met veel moeite en pijn kreeg de familie het geld bij elkaar. Op aandringen van zijn zoon Henri heeft zelfs Van Wermeskerken af en toe een bijdrage gedaan. Sophie zelf scheen in de veronderstelling te verkeren dat zij zeer vermogend was.

In februari 1903 schreef Cox aan Sophies zuster dat Sophies gezondheid steeds verder achteruit gaat, vooral geestelijk. Ze wil bovendien nog steeds schrijven, zoals blijkt uit een brief aan een vriendin Emilie: 'Toen ik hier twee maanden was in zoete rust van lichaam en geest, werd ik geïnspireerd tot een boek van enkel geluk. In een Leestafel ben ik al eens Die Dichterin des Glücks genoemd, dat was dus nu weer toepasselijk. Het heet *Haar Paradijsdroom* en zal bij Vincent Loosjes verschijnen. Die firma had ook al bij de fondsverkoop van Loman en Funke tegen Veen opgeboden op *Hollandsch Binnenhuisje* en *Tom en ik* en het gewonnen. Die Veen met zijn anderhalve cent per regel; ik dacht: "dan maak ik meer van mijn kunst en gave Gods." Mijn boekje heeft 66 bladzijden manuscript en gedrukt als Couperus zal iedere pagina manuscript 3 bladz. druks geven; en dat titelblad en witte bladeren tusschen de hoofdstukken vast dertien à veertien vel geven. Ik vraag er 2000 gulden voor als ze 't geheel in bezit willen hebben. Veen bood dat al voor 13 vel.'

Of dit boek inderdaad is verschenen, is mij niet bekend; hoogstwaarschijnlijk heeft zij er wel aan gewerkt, omdat haar oudste zoon Henri na haar dood psychiater Cox diverse malen gevraagd heeft om een manuscript van zijn moeder. Hij had hem dit uitgeleend.

Langzaam maar zeker verslechtert haar toestand en op 26 november 1904 is zij overleden, drie dagen na haar 51e verjaardag.

Zij wordt begraven op de Algemene Begraafplaats in Utrecht en op haar grafsteen is het volgende te lezen: Johanna van woude/s.m.c. van wermeskerken-junius/ schrijfster en moeder/overleden 26 november 1905

Aan de voet van de grafsteen staat: ‘Opgericht 1954 / vijftig jaar nadat *Hollandsch Binnenhuisje* verscheen / door haar vereerders. / Dichteres van het heilig huwelijk en van de muziek des levens. / Zij was haar kinderen en duizenden Hollandsche vrouwen een hooge leidster.’

Bijlage VII:

T. Hoven, 'Levensbericht van Johanna van Woude (Mevrouw v. Wermeskerken-Junius)', *Handelingen en Mededeelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden* (1905) p. 251-256.

Levensbericht van Johanna van Woude. (Mevrouw v. Wermeskerken-Junius).

Dat het gevleugelde - men is bijna geneigd te zeggen - het afgezaagde woord: '*La critique est aisée*' - als finale uitspraak aan eenigen twijfel onderhevig is - ondervindt de critiek-schrijver in de eerste plaats.

En zeker is dat het geval, wanneer de persoon, wien de critiek geldt, niet meer tot de levenden behoort. Niet, omdat men de dooden moet eerbiedigen, maar omdat een eerlijk criticus, bij het aanwijzen der zwakheden van eenig werk, niet uitsluitend denkt aan afkeuren, doch zijn stem wel degelijk waarschuwend wil doen zijn.

Hoe vaak leest men niet in de een of andere boekbespreking: 'De schrijver wachte zich, in 't vervolg voor of: 'Zoodra de schrijver zich zal hebben afgewend om te

Deze waarschuwende, opbouwende kant nu ontbreekt geheel bij de beschouwing der werken van een afgestorvene.

De levensdraad is afgesneden, de scheppende kracht zal niets meer voortbrengen - de loopbaan is geëindigd.

Requiescat in pace!

Moest men, om dat *in pace* waar te maken hen niet eigenlijk met vrede laten?

'Let the dead past bury its dead!'

Maar - wat men wakker maakt, is niet meer de persoon zelf - het is de kunstenaar en de kunst is eeuwig en helaas! bovendien publiek eigendom.

Wie iets presteert - wie een gedeelte van zijn kennis en weten omzet in een concreten vorm, - in iets, dat tastbaar en daardoor aantastbaar is, geeft iedereen het recht hem te beoordelen.

Zelden werd er van dat recht zoo ruimschoots gebruik gemaakt als bij Johanna van Woude!

Haar treurig einde was niet alleen bedroevend, maar beschamend, vooral voor degenen, die haar - met te strenge maat - gemeten hadden.

Vele van haar handelingen werden door haar ziekte verklaard. Haar zielstoestand leidde haar tot veel, dat zij zelve, in haar normalen tijd, zou hebben afgekeurd.

De eerste vraag, bij het bespreken van een kunstwerk is steeds, in hoeverre men den kunstenaar van de kunst, den werker van het werk, den schepper van het geschapene moet

afscheiden?

Ziellooze kunst is geen kunst; de kunstenaar, die zijn werk leven geeft, legt er zijn ziel - 't beste van hem, in. Men kan, men mag dus den bezieler niet vergeten, als men 't bezielde beschouwt.

De verdeeling van subjectieve en objectieve schrijvers gaat m.i. niet altijd door.

De meesten beginnen met subjectief te zijn, van daar dat men, in den held of de heldin van een eersten roman, zoo vaak een autobiographie van den auteur meent te zien.

Men moet meestal eerst zichzelf uitschrijven, zijn eigen levensopvatting openbaren, zijn eigen ziel bloot leggen, in 't kort eerst zijn eigen persoonlijkheid ontleden en geven, vóór men zich aan die van anderen wagen kan.

Bij een schilder of een musicus doet zich, in den regel, juist 't tegenovergestelde voor: hij begint met de echo, de nabootsing van anderen te zijn, eerst, als hij zijn meesters gevolgd, als hij zich van hun invloed ontdaan heeft, wordt hij zich zelf, ontwaakt zijn persoonlijkheid.

In hoeverre Johanna van Woude zich zelf in haar boeken gaf, is voor iemand, die haar weinig en dan nog oppervlakkig kende, moeielijk na te gaan.

Toen ik haar 't eerst zag - 't was in haar bescheiden tehuis in Kralingen bij Rotterdam - kreeg ik den indruk van een echt Hollandsche huismoeder, iemand, die men zich 't liefst als met de wasch omgaande zou voorstellen.

Die indruk is mij altijd van haar persoon en in haar werken bijgebleven.

Er is iets echt Hollandsch, burgerlijks en provinciaals in haar schrijven. Ze is, in mijn oogen althans, altijd de schrijvende huismoeder, de heldin van haar binnenhuisje gebleven.

Bij het weergeven van een burgerlijke omgeving voelde zij zich volkomen thuis; zoodra ze zich in iets hoogere kringen bewoog, voelde de lezer, dat er niet de ware aansluiting was.

In lagere kringen begaf haar pen zich bijna nooit, een enkelen keer beschreef ze een arbeidersgezin, doch dit was zulk een uitzondering, dat het niet de moeite waard is er over te spreken of er op te letten.

De kring, dien zij uitbeeldde, was dus zeer beperkt, waarschijnlijk omdat haar eigen kring, haar horizon, dit ook was. Ze reisde weinig, volgens mijn ervaring de beste, zoo niet de eenige manier voor ons Hollanders, om de wereld te leeren kennen en onze visie uit te breiden.

De letterkundige nalatenschap van Johanna van Woude is niet groot. Eensdeels ontbrak het haar aan voldoende indrukken, anderdeels aan verbeeldingskracht. Als men, zooals ik nu gedaan heb, haar werken achter elkander leest of herleest, vindt men er heel weinig

afwisseling in.

De vrouwen beginnen over 't algemeen als onnadenkende, wufte meisjes gelijk in 'Tom en ik,' 'Zijn Ideaal,' 'Haar Roeping getrouw,' en 'Een verlaten Post,' (de novelle van dien naam), komen dan tot nadenken en worden brave, ernstige vrouwen, of ze zijn huismoedertjes als in 'Hollandsch Binnenhuisje.'

Slecht zijn ze nooit.

De mannen zijn òf *downright* onverbeterlijke *flirts*, in den ongunstigen zin, als in 'Een verlaten Post,' en 'Haar Roeping getrouw' (de officier), of goedge Klaazen, heel braaf, heel nobel, maar oninteressant.

Tom staat hier boven aan, dan de zelf-vertellende held van het *Binnenhuisje*, de held van 'Zijn Ideaal' en Maurits uit 'Haar roeping getrouw.' De echtgenoot uit 'Verwante Zielen' komt er niet beter af; hij is een goede sul, zonder grootheid zelfs.

Krachtige, bizonder hoogstaande naturen of zeer origineele karakters vindt men niet in de werken van Johanna van Woude; evenmin groote gebeurtenissen of treffende gevallen.

Het zijn allen de gewone menschen, die men dagelijks ziet, in hun gewone gedoe.

Alleen Renée uit 'Een verlaten Post' maakt een uitzondering, in zooverre, dat ze niet, na haar vreeselijke ontgoocheling, haar gewone sleurleventje voortzet, doch zich vergiftigt.

Het milieu is ook vrij wel 't zelfde en meestal tamelijk kleurloos; aan 't beschrijven van forsche natuurtafereelen, heerlijke landschappen of 't in bizonderheden weergeven van een huiselijke omgeving waagde de schrijfster zich zelden. Een enkelen keer, zooals in 'Zijn Ideaal' en 'Verwante Zielen' laat zij haar personen reizen - doch dit bleef uitzondering.

Blijkbaar had zij zelve ook weinig gereisd.

In onzen tijd openbaart de omgeving van den auteur zich meer dan ooit in zijn werken, men verzint geen verhaaltjes meer, men let op en geeft weer.

Men maakt geen boek, men verzamelt zijn indrukken en giet die in een vorm.

Een van Johanna van Woude's boeken bevat, op het titelblad: 'Je rends au public ce qu'il m'a donné.'

Deze uitspraak van een Franschman, wiens naam mij op 't oogenblik ontgaan is, teekent geheel hetgeen ze produceerde, en wettigt het vermoeden, dat haar kring van waarnemen klein was, en dat hetgeen zij meegemaakt heeft, zich eveneens in kleine ruimte, met weinig verscheidenheid, afspeelde.

Voor zoover mij bekend is schreef mevrouw van Wermeskerken:

I. *De Kring der van Druivesteyns.*

II. *Verwante Zielen.*

III. *Zijn Ideaal.*

IV. *Haar Roeping getrouw.*

V. *Hollandsch Binnenhuisje.*

VI. *Tom en ik.*

VII. *Een verlaten Post.*

VIII. *Van de Muziek des Levens.*

IX. *Van Hart tot Hart.*

X. *Samen Bergopwaarts.*

XI. *De zeven Schoonheden der Vrouw.*

XII. *Onder ons.*

De eerste zes nummers zijn romans, waarvan de laatste twee, *Hollandsch Binnenhuisje* en *Tom en ik*, ongetwijfeld de beste waren.

De overige zijn òf korte verhalen of overgedrukte hoofdartikelen uit de Holl. *Lelie*.

Met *Hollandsch Binnenhuisje* had Johanna van Woude, op eens, een reuzen-succes.

Toch was het door niet minder dan drie tijdschriften, waaronder ‘*Eigen Haard*’ geweigerd, door een er van met het bijschrift: ‘*Niet actief genoeg.*’

Waaraan zij dat enorme succes, die bijzondere onderscheiding te danken had, is, op 't eerst moeielijk te zeggen. Origineel was 't *Hollandsch Binnenhuisje* allerminst, 't leek als twee druppelen water, bijna hoofdstuk voor hoofdstuk, ook in 't feit, dat een man, de jonge echtgenoot, het vertelde, op ‘*Trouw-ring voor 't jonge Holland*’ van de Veer.

Het succes van ‘*Tom en ik*’ dat er spoedig op volgde, eerst in ‘*Nederland*’ en daarna in boekvorm, lijkt mij meer gerechtvaardigd.

Volgens mij heeft het meer letterkundige waarde en is er meer karakter in.

‘*Hollandsch Binnenhuisje*’ is zoo heel gewoon en, voor den nuchteren beschouwer, zoo heel banaal. En toch moet het iets bijzonders gehad hebben, of geweest zijn om zoo algemeen gelezen te worden. Want, dat de kring van lezers, juist door het gewone, door het gemakkelijk te begrijpen, uitgebreider was dan bij hooger staande litteratuur, b.v. van Couperus of Emants, is geen voldoende verklaring. Iedereen las het *Binnenhuisje*.

Voor mij spreekt dit, evenals de groote populariteit, die Johanna van Woude ‘als redactrice der *Hollandsche Lelie*’ had, voor de vrouw zelve.

Er moet een groote kracht, meer nog van goedheid, dan van talent, van haar zijn uitgegaan om zooveel invloed uit te oefenen, zooveel aansluiting te verkrijgen.

Zij moet haar ziel gelegd hebben in wat zij schreef, en die ziel moet rein zijn geweest.

Deze indruk sluit zich volkomen aan bij 't geen haar zoon mij schreef, toen ik hem om eenige inlichtingen omtrent zijn moeder vroeg. Daar hij wist, dat ik die inlichtingen voor openbaarmaking vroeg, geloof ik niet, een onbescheidenheid te begaan, door dien brief, nagenoeg in zijn geheel op te nemen.

Niets kan m.i. beter voor Johanna van Woude, als vrouw, pleiten; tevens bevat die eenige belangrijke wetenswaardigheden.

‘Ik vermeen, dat haar eerste boek was: ‘*Haar Roeping getrouw*’, dat ze op 18 tot 20-jarigen leeftijd schreef.

‘Zij was begonnen met schetsen, onder het pseudoniem Bella, te schrijven, wat meest gebeurde in een koud kamertje en 's nachts, daar zij haar schrijven totaal geheim hield en alleen *Moedertje* er van af wist. Gedurende haar leven heeft nooit een zucht tot eer en roem haar tot schrijven gedreven, alleen de liefde tot haar werk.

‘Zij werkte enkel 's morgens van 5 tot 10.30 uur. Gedurende onze jeugd moest daar echter altijd een uurtje uitvallen, van 8 tot 9, om ons naar school te helpen. Dan was ze geheel *Moeder*. Ze vergat dan alle schrijfsterplichten, zoodat ik haar eigenlijk nooit heb *zien* schrijven.

‘Ze was meestal opgewekt en kon met ons stoeien en rennen en lachen, als wij vroolijk waren.

‘Waren we droevig, zoo bracht haar zachte stem ons dadelijk troost. Haar geheele streven was *Moeder* te zijn voor ons en ze is er in geslaagd.

‘Helaas! werd ze ons ontrukkt, toen mijn broer en ik pas 9 en 12 jaar oud waren. We bezochten haar toen twee keer per maand en toen was haar leven één wachten op den dag, dat wij zouden komen. Zulke dagen waren de glanspunten van haar bestaan.

‘Haar ziekte, die blijkbaar reeds tien jaar vóór haar overlijden is begonnen, is door de omstandigheden mogelijk verergerd, doch werd er niet door veroorzaakt.

‘Gedurende de laatste jaren was zij niet meer zoo opgeruimd van humeur als vroeger.

‘Ze was stil en teruggetrokken, leed aan vrees voor vervolging en was liefst met de natuur alleen. Ze reed dan, per fiets, naar het Spaanderwoud bij Hilversum en bracht daar uren door, alleen vergezeld van haar *foxterrier*, die haar nooit verliet.

‘In 1901 ging zij in Bussum wonen. Half Juni werd haar ziekte plotseling ernstiger en constateerde de dokter hersenverweeking. Ze was moe en lusteloos, poogde echter toch nog te werken het gelukte echter niet meer.

‘Kort daarna werd ze naar Utrecht overgebracht, - eenige dagen was ze onrustig, toen echter heel kalm en tevreden, - gelukkig zelfs - naar ze verzekerde. Zij schreef in den beginne nog dikwijls, begon zelfs een boek, waarvan ze vele hoofdstukken afwerkte; over 't algemeen nog heel gezonde lectuur.

‘Werken was haar een behoefte geworden.’

‘Den 26^{en} November 1904 overleed mijn moeder in den ouderdom van juist 51 jaar, ze was 23 November 1853 te Tiel geboren. Haar vader was Ds. Junius, eenige malen voorzitter van de Synode.’

Behalve de mededeeling dat *Hollandsch Binnenhuisje* en *Tom en ik* haar liefste boeken waren, bevatte dit schrijven geen nadere bijzonderheden, zoodat deze beoordeeling wel het tegendeel van een gedocumenteerd stuk wordt.

Het zou misschien wel te doen zijn hier en daar uit te vorschen, mondeling en schriftelijk op informatie uit te gaan, tot het leven van Johanna van Woude voor mij lag als een keten, waaraan geen enkele schakel ontbrak, doch m.i. ligt daarin een onbescheidenheid, die niet te rechtvaardigen, noch te vergoelijken, valt.

Van schrijvers, die toch al zoo veel van zich zelf geven, hun tijd, hun denken, hun meeningen, heeft men allerminst het recht nog meer te weten.

Hun intiem leven moet voor de buitenwereld een afgesloten terrein blijven, waarin geen profane blik mag doordringen.

De familie-bijzonderheden moeten ook in den familiekring bewaard worden, en wat daar buiten ook, door toeval of met opzet, moge doordringen, mag m.i. niet eens opgevangen worden.

Trouwens, het leven gaat voorbij, met zijn lief en leed, de verhoudingen veranderen, de scherpe lijnen ronden zich, de hoekige punten slijten af en, na jaren blijft er van een zeker huisgezin zóó weinig over, dat het nauw de moeite loont de intimiteit er van na te gaan.

Het huishouden Wermeskerken is uit elkander gespat, wat nut het 't nageslacht zich in de wording, het wezen en de oplossing er van te verdiepen?

In hoeverre de omstandigheden inwerking op de schrijfster hebben gehad is, in dit geval uiterst moeielijk te weten. Ijdele gissingen zouden ijdele pogingen zijn; de waarheid zou mogelijk even ver blijven.

Wij moeten van Johanna van Woude, evenals van zooveel anderen, slechts aannemen, wat zij ons gegeven heeft.

Haar biograaf heeft haar slechts in twee qualiteiten te boekstaven, nl. in die van *romancière*

en in die van redactrice der *Hollandsche Lelie*.

Zooverre mij bekend is, heeft ze zich nooit op ander gebied bewogen en heeft zij nimmer de een of andere betrekking of waardigheid in of buiten de wereld der letteren gehad of bekleed.

Gelijk haar zoon van haar getuigde, ze was vóór alles, moeder! Gelijk ik reeds, uit eigen ervaring, hier vermeldde, was zij, vóór alles, de huishoudelijke vrouw.

't Een en ander combineerende kan men haar een moederlijke, huishoudelijke, schrijvende vrouw noemen.

Geen geleerde, geen filosofeerende, geen fantastische schrijfster, niets van dat alles!

Als *romancière* zou ik haar bij voorkeur de schrijfster van de intieme gezelligheid, van de theetafel willen noemen.

Alles, wat ze schreef, behalve mogelijk 'Verlaten Post,' kan gerust in de huiskamer voorgelezen worden. Men zou haast geneigd zijn te zeggen, Johanna van Woude wist niet van het kwaad dat er was in de wereld, en kon er dus niet van getuigen. Gelijk ik reeds gezegd heb, bestond het werkelijke kwaad in haar boeken alleen uit het ten tooneele voeren van 't een of andere wufte meisje of van den een of anderen don Juan.

In al haar geschriften, bleef zij ver van het in bestialiteit en sensualiteit ontaardende realisme, dat heden ten dage een deel onzer letterkunde kleurt of ontsiert?

Al is de toon van haar boeken, in onze tijden van snellen overgang, nu reeds wat ouderwetsch, voornamelijk door den *gij* en *u*-stijl, als ik het zoo eens noemen mag, toch was Johanna van Woude vóór een kleine twintig jaar, een der eersten, die zich, tenminste eenigermate, los maakte van het verbazend stijve, verbazend conventioneele, dat onze romans destijds kenmerkte en nu vrij wel ongenietbaar maakt.

Johanna van Woude is, op dat punt, een baanbreekster te noemen, en verdient alleen daarom reeds een plaats in de kronieken onzer Vaderlandsche Letteren.

Of zij als romanschrijfster op het programma, in den catalogus van gangbare boeken zal blijven, zal alleen de tijd uitwijzen.

Waarschijnlijk zal dat toch enkel het geval zijn met 'Het Hollandsch Binnenhuisje' en 'Tom en ik.'

Waar zij, als de geestelijke moeder dezer twee boeken, een bijna onverdeeld succes had, een *bonne presse*, in den besten zin van het woord, was dit geenszins het geval als voorgangster der jonge dames, zich destijds noemende de *Hollandsche Lelietjes*.

Over de hoofdartikelen werd zij in de eerste plaats aangevallen.

Ik herinner mij nog een storm, die door den vreedzamen tuin onzer Letteren waaide, met

betrekking tot een artikel dat zij over het huwelijk had geschreven, en waarin zij, naar het heette, de meisjes *per se* aanraadde om toch maar te trouwen.

Zoo iets als *Brother Jonathan* tot zijn zoon heet te zeggen:

‘*Make money, Jack, honestly if you can, but make money*’:

Trouw maar - gelukkig - d.i. met liefde, als het gaat, maar trouw in elk geval!

Het artikel zelf las ik niet ... dus in zooverre is mijn oordeel niet veel waard, maar ik geloof toch, dat er in het critiseeren daarvan, evenals in andere dergelijke artikelen en vooral in het beoordeelen der correspondentie van *De Hollandsche Lelie*, schromelijk overdreven werd.

Die hoofd-artikelen, ik weet 't bij ondervinding, daar ik jaren-lang dergelijke praatjes in meisjes-bladen heb geschreven, zijn, ten eerste, slechts voor een zeker deel van het publiek bedoeld, dan geschiedt het vaak òf naar aanleiding van het een of ander, òf op verzoek.

Het gaat dus slecht aan ze als voor iedereen bestemd te beschouwen, of ze uit het kader te lichten.

Bovendien behooren ze, per slot van rekening, toch tot de couranten-lectuur; een weekblad voor meisjes staat dichter bij een dagblad dan bij een maandschrift. Dergelijke artikelen worden, evenals de vluchtige overdenkingen en bespiegelingen van den beroeps-journalist, vaak onder de pressie van het oogenblik geschreven.

Alleen degenen, die de redactie van een weekblad voeren, beseffen hoe gauw een week omvliegt. Pas heeft men de drukproeven van een nummer gecorrigeerd of.... daar is de dag al weer tot het schrijven van het hoofdartikel van het volgende nummer bestemd.

Is het wonder, dat men er zich wel eens met een vluchtig praatje van af maakt, en is het billijk een schrijfster naar haar hoofdartikelen in een weekblad te beoordeelen?

Men vergeete ook niet de weinige letterkundigen, die zich aan een dergelijke taak wijden; zoodat de hulp van buiten-af slechts weinig te beteekenen heeft.

Op enkele uitzonderingen na - dus elke week, jaar in, jaar uit, 52 praatjes en preekjes!

Ja, een dominee doet het ook - de dorpspredikant zeker - en dat nog wel voor 't zelfde publiek.

Maar de preeken van Zijn Eerwaarde worden niet gedrukt en niet aan de critiek prijs gegeven.

En zeker is er bijna geen rubriek, waar de heeren critici en recensenten zoo fel op zijn, als ik 't eens zoo noemen mag, als juist op de hoofdartikelen en de correspondentie in een meisjesblad!

Ze vergeten - dat zij geen meisjes zijn en dat hun dochttertjes of zusters er anders over zouden denken.

En wat de correspondentie betreft!

Er waren tijden, dat ernstige couranten en tijdschriften zelfs, geregeld uittreksels uit de Lelie-correspondentie als de *note gaie* in hun kolommen opnamen.

Maar, is dat niet het weergeven van een telefoongesprek aan één kant?

Men leest - laat ons zeggen, men *las* - de dwaze antwoorden, maar men las niet de dwaze vragen.

Dat er in de correspondentie van Johanna van Woude wel eens iets was, dat ergernis kon verwekken, wil ik geenszins ontkennen, maar toch ware het onbillijk en zelfs ondankbaar, zoo wij niet het vele goeds erkenden, dat zij, als Redactrice der Hollandsche Lelie, en als voorgangster der jonge dames van Nederland wrocht.

Voor eenigen een aanleiding tot spot, voor anderen een reden tot ergernis, was het blad toch velen een aangename verpoozing, terwijl het tevens een gelegenheid aan velen gaf zich met anderen te meten en jonge schrijfsters een haven aanbood, waar ze haar ranke vaartuigjes, in den vorm van verhaaltjes en versjes, heen konden zenden, meestal zeker kwartier te vinden. Als Redactrice der Hollandsche Lelie heeft Johanna van Woude zich ontegenzeggelijk veel moeite gegeven, en die taak volgens haar beste weten volbracht.

Dat er van haar hoofd-artikelen bundels zijn gemaakt, is, uit een letterkundig oogpunt, mogelijk te betreuren, maar voor een uitgever is het doen verschijnen van een boek, wat dan ook, van een bekende schrijfster, een verleiding, waarvoor velen, zoo niet allen, bezwijken.

In de laatste jaren van haar glorie werd er, gelijk 't zoo vaak het geval is, te veel met Johanna van Woude's naam gespeculeerd.

Herhaalde keeren verscheen haar naam op een titelblad van een vertaald boek; eens prijkte die boven een verzameling kinderverhalen, waarvan ze er geen enkel geschreven had.

Doch dat zijn bijkomende omstandigheden, die spoedig in 't vergeetboek raken en aan de kern der zaak niets afdoen.

Over 't geheel genomen behoorde mevrouw van Wermeskerken tot de flinke, cordate werksters en trachtte zij, met inspanning van al haar kennis en kracht, het goede en het reine te bevorderen.

Haar streven was nobel en boven verdenking.

Aan het slot van deze hoogst onvolledige schets geef ik twee bijdragen, die achtereenvolgens, 30 November en 7 December 1904, over haar in de Hollandsche Lelie werden opgenomen als grafkranzen uit den gaard, waar zij zoo lang en met zoo veel liefde werkte.

In N°. 22 schreef de tegenwoordige redactrice:

Mevrouw van Wermeskerken.

Mevrouw van Wermeskerken is overleden.. . Velen Uwer hebben haar gekend, en liefgehad, hetzij in haar werk, hetzij persoonlijk. Het is daarom niet aan mij om op deze plaats breedvoerig over haar tot U te spreken....

*Mij zal de overledene bovenal in herinnering blijven als de begaafde schrijfster van dat beminnelijke, dóór en dóór vrouwlijk-gevoelde boek: *Hollandsch Binnenhuisje*.*

Hoe goed herinner ik mij nog mijn eerste kennismaking ermee! Ik was toen aan den opgang van mijn leven, een jong ding van zeventien of achttien jaar!

‘Pas gisteren.... en zoo veer,

Zoo veer reeds op de stroomen van ‘t wondre diepe meer.’

Weinig vermoedde ik toen wat het leven voor ons beiden had weggelegd, hoe ik, betrekkelijk weinige jaren later, als hare opvolgster in de Holl. Lelie, herdenken zou haar vroegen dood!.... Zij, die eens dat zonnige geluksboek schreef, is daarna heengegaan door een school van veel lijden, veel beproeving, veel teleurstelling. Toch, en daarop bovenal wil ik den nadruk leggen, toch heeft zij nimmer getracht, - als zoovele harer vrouwelijke collega's met gelijke droeve ervaringen, - om anderen te verbitteren, of te misleiden, waar het geldt de ware roeping der vrouw. Altijd heeft zij eerlijk en getrouw de waarheid herhaald, dat echtgenoot- en moedergeluk hooger staat, en meer overeenkomt met onze vrouw-bestemming, dan elk ander lot, hoe en wat het ook zij

En daarom ben ik dankbaar aan de *schrijfster* van *Hollandsch Binnenhuisje*, maar méér nog aan de *vrouw* in haar, die zij niet verloochende in haar werk.

Anna de Savornin Lohman.

En in het volgende nummer stond, bij haar portret, het volgende gedicht:

Aan Johanna van Woude.†

Te zwaar was uw hulkje met zorgen belaân,
Te veel raakte 't grimmige noodlot u aan, -
Och, arme, wat hebt gij geleden! -
Uw liefdevol harte gedompeld in rouw, -
Gekrenkt, gij - verguisd, in uw rechten als vrouw, -

Goddank - nu uw strijd is gestreden!
Was smarte u reeds bij het wiegje voorspeld?
En kwamen toen vriend'lijke Eng'len gesneld,
Om u met haar gunst te verblijden?
En legden z'u zeeg'nend op 't hoofd hare hand,
En gaven z'u schoonheid, talent en verstand,
Voor troost in uw smartelijk lijden?
Vaarwel dan - uw taak is op aarde volbracht;
'k Zeg u in dit leven voor 't laatst goeden nacht,
Mijn beê zij u verder ten zegen. -
'k Zie biddend u na met een traan en een groet.
Hosanna! ginds schemert met rossigen gloed
U blijde de dageraad tegen!

Norma.

Den Haag, Augustus 1905.

Thérèse Hoven.

Bijlage VIII:

P.J. Blok, G.F. Haspels, E.B. Kielstra, K. Kuiper en H. Smitsaert. 'Onze leestafel' *Onze eeuw* 8 (1908) afl. 1, p. 311-312.

Johanna van Woude. Mijne levensherinneringen. - Haarlem. Vincent Loosjes. 1907.

Van de drie stukken, die deze bundel bevat, zal in aller oogen wel de tweede 'uit het dagboek van een preventief-gevangene' wel de belangrijkste zijn, omdat ieder gevoelt dat de schrijfster, beklaagd van een poging tot vergiftiging van haar man, hier iets doorleefds, een uiterst pijnlijke levenservaring meedeelt. Men kan er verschillend over denken of een vrouw, wie iets dergelijks over komen is, ook al weet zij zich onschuldig, behoefte zal gevoelen aan het publiek te gaan vertellen wat haar in de dagen van het voorloopig onderzoek is overkomen. Johanna van Woude heeft dit alles willen wereldkundig maken; het zij zoo. Maar de geheel onbevangen lezer zoekt in elk geval dan in die bladzijden iets dat hij in dit verhaal niet vindt: de zelfbeperking, de matiging in de opsomming der gewaarwordingen.... minder beuzelachtigheden, minder persoonlijkheden, minder dat vervuld-zijn met het eigen 'ik' en - om het maar ronduit te zeggen - meer waardigheid dan hij hier aantreft.

H.S.

Bijlage IX:

P.N. Muller, [recensie van *Hare roeping getrouw* en *Zijn zuster*], *De Gids* 44 (1880) afl. 3, p. 394-400.

De zoon van een der inderdaad slechts zeldzaam voorkomende Duitschers die in het - toch vrijwillig door hen gekozen - vreemde land hunner vestiging ook werkelijk burger willen worden, de heer Goschen, voor eenige jaren Minister der Kroon van Engeland en thans haar zaakgelastigde te Constantinopel, heeft daarom toch het goede zijner Duitsche afkomst nog niet verloren. De koude en ongevoelige Engelschman, zoo als zijn welgelijkend portret hem ons voorstelt, is toch volkomen Duitscher gebleven in zijne behoefte aan poëzie en verbeelding, ja zelfs aan dat dwepende en onbepaalde zoodra het hart den boventoon krijgt boven het hoofd, wat onze naburen zoo zeer kenmerkt. De kleinzoon van den Leipziger boekverkooper heeft zeker dikwijls op de knie van vader en grootvader met ingehouden adem zitten te luisteren naar die Märchen en vertelseltjes van feeën en nixen en kaboutermannetjes welke, in vroegeren tijd althans, in Duitschland onmisbaar geacht werden voor de opleiding der kleinen en die deze met gretige ooren en geopende harten opvingen. Geen Duitscher, die niet opgegroeid is met Sneeuwwitje en Dornröschen en den IJzeren Hendrik en hoe zij allen heeten mogen, die liefelijke speelnooten eener lang vervlogen jeugd. En dat ze diepen indruk maakten, dat bewijst de rede die een man als Goschen nog onlangs in het vóór alles geld slaande Liverpool gehouden heeft, om die mannen van zaken toch te waarschuwen hunne kinderen nog iets anders te leeren dan wat zij voor hun bedrijf, hun vak, hun kostwinning, noodig hebben. Hij, zelf aan 't hoofd staande van een der grootste Londensche handelshuizen, daarenboven Minister, staatsman dus, de man alzoo uit wiens mond men weinig anders zou verwachten dan woorden van omzichtigheid en beleid en eigenbelang, hij predikt de behoefte aan middelen om de verbeelding van hen vooral te wekken, die het dagelijksch brood enkel door doodenden en slaafschen arbeid kunnen winnen. Hoe de oude Duitsche geest dus nog in hem leeft en weer wakker wordt, ja luide getuigt tot zelfs bij den Britschen egoïst!

‘Livelihood is not life, and education must deal with the *whole* life of man’, zei hij terecht.

Wek de verbeelding van ouden en jongen, vul die met tooneelen van liefelijkheid en schoonheid, ontwikkel het hart evenzeer als het hoofd, en ge zult den geest van den maar al te dikwijls door onverpoosden en zwaren arbeid afgetobden en afgesloofden man evenzeer versterken en zijn geluk verhoogen, als ge zijn lichaam in een weldadig en nieuw leven gevend bad dompelt door hem uit de werkplaats en veelal bedompte woning te jagen naar het

open veld, alwaar lucht en beweging en verstrooiing en uitspanning hem als tot een nieuw mensch maken. Liever dan die brave Hendrikken en ‘mijn leeren is spelen’, zegt hij, zijn mij de als door een tooverachtig waas omgeven beelden van een Grimm, of de hoe ook onmogelijke maar toch inderdaad aanlokkelijke personen, door wier mond een Cooper en anderen moed en wakkerheid wekken bij de jeugd. Niet het lezen van romannetjes raadt hij dus aan, want daarin ontbreekt maar al te veel juist die fantasie welke hij zoo onmisbaar acht. En dat photographisch teekenen van het dagelijksch leven te volgen acht hij veeleer tijdverspilling, weinig op hebbende met schrijvers die niets anders kunnen weergeven dan wat hun oog eens zag en hun oor hoorde. De zoodanigen, beweert hij, verwarren *fiction* met *imagination*.

Tegenover die in onze dagen van overdreven zucht tot onderwijzen, helaas! zoo zelden gehoorde kreet naar de ontwikkeling van het hart en de verbeelding, als ware 't onnoodig dat de mensch zich telkens verfrissche door vrijelijk rond te dolen in een wereld van idealen en de werkelijkheid hem althans voor een poos uit hare boeien ontsla, werpe men mij niet de bekende uitspraak van Hawthorne te gemoet, die juist met de meest typische romans van ‘daily life’ dweept, met de boeken van een Anthony Trollope. Ik erken 't, aardig vergelijkt hij diens teekening der mannen en vrouwen met wie wij den roastbeef als nuttigen en de ale als inslorpen, bij een klomp van onze aarde dien een reus zóó snel afhieuw en onder een stolp bracht, dat de menschen die er hun dagelijksch werk op verrichten rustig hun gang bleven gaan en van niets bemerkten, zoodat de toeschouwers hen geheel in hun gewone doen voor zich hadden. Maar wanneer hij er de verklaring op laat volgen dat hij nooit een enkelen van zijne eigene, zwevende romans, zou hebben willen lezen indien een ander die geschreven had, dan wordt 't ons duidelijk hoe diep de man die ons een Transformation en een House with the seven Gables, ja zelfs een Septimius schenken kon, het onderscheid gevoelde tusschen de kinderen zijner eigene weelderige fantasie en die beefeaters en aledrinkers, van den onuitputtelijken Trollope. Neem echter, op de greep af, een van diens romans ter hand, en wanneer ge het boek in 't midden openslaat, zal 't u onmogelijk zijn te zeggen welken ge toevallig hebt opgenomen, omdat ze allen zoowat hetzelfde zijn. Maar neemt ge die proef bij Hawthorne, dan aarzelt ge geen oogenblik, omdat zijn rijke verbeelding telkens weer nieuwe beelden en gedachten en toestanden voor uwe oogen tooverd.

Die hartstocht der werkelijkheid begint ook op het gebied onzer romanliteratuur afmattend te worden. Wij krijgen daarop nu toch wel wat al te veel personen ‘van gelijke bewegingen als wij’, zoo als een geniaal tijdgenoot een zijner eerste romans zoo aardig doopte. Zoodra die

denkbeeldige lui, voor wie de schrijvers onze belangstelling vragen, dan ook maar in 't minste afwijken van 'tgeen wij gewoon zijn dergelijke personen in onzen kring te zien doen, stooten wij er ons aan en noemen het boek onnatuurlijk. In Engeland zijn er van die vaste schrijvers over hertogen en markiezen en bals en diners in hunne paleizen, zonder dat zij een van die hooge personages ooit anders gezien hebben dan wanneer een opzichter in 't park hun, voor een fooi, alle voorbij rijdenden aanwees, zoo als men vroeger de dieren in 't beestenspel deed, maar daar ten minste een leeuw geen aap noemde, waartegen die gediensstige parkknecht volstrekt niet opziet. Hoe vermakelijk dan ook telkens de misgrepen dier schrijvers zijn, begrijpt een ieder, maar ook, hoe daaronder de indruk lijdt welken zij hun held of heldin willen laten maken. Hadden die menschen meer fantasie en zich liever op dat vrijere gebied begeven, hun werk zou gewonnen hebben, ook omdat het dan een uitvloeisel ware geweest van hun eigen gemoed. Het boek zou hun stempel hebben gedragen. 't Is ook zoo gemakkelijk niet tot uitspanning te maken, wat wij dagelijks wel om ons moeten zien, soms dulden. En indien zij zich geweld aandoen om aan dat gewone iets aantrekkelijks bij te zetten, dan geschiedt dat maar al te veel ten koste der waarheid. Het bewijs daarvan ligt vóór ons.

In een zeer kleinen kring, meent Johanna van der Woude stof in overvloed te vinden om voor het meisje harer verbeelding, dat aan

‘Hare roeping getrouw’ heet te blijven (!), sympathie te winnen. Maar al dadelijk vervalt zij, zoekende naar een tegenstelling, tot iets gewrongens, wanneer zij een rechtzinnig predikant kiest voor een vader die alleen voor geld en aanzien hart heeft en een huichelaar is in zijn hart. Daargelaten nog dat die keus zelfs de eer der nieuwheid mist, in den laatsten tijd eer een laffe hebbelijkheid zijnde, is ze gruwelijk onbillijk. Hebben dan de moderne predikanten misschien het monopolie van eerlijkheid en achtbaarheid? Mij dunkt, zij zelf zullen de eersten zijn om over zulk een bewering de schouders op te halen of, sterker nog, zij zullen 't levendig met mij betreuren dat anonieme schrijvers de typen hunner huichelaars zoeken in een stand, die tot dusverre nog altijd met eerbied werd bejegend. 't Is geen bewijs van bekwaamheid, wanneer een schrijver het slechte van een zijner hoofdpersonen vooral moet teekenen door hem als ontrouw voor te stellen aan een ambt, dat juist het kenmerk van vroomheid draagt.

Daarenboven handelt deze man nergens als predikant. Hij had even goed rentenier of koopman of fabrikant kunnen zijn, zoodat 't hier blijkbaar enkel te doen is geweest om het ambt, als contrast. En evenmin is hij als de man der groote wereld geteekend, hoewel dat wel de bedoeling is, want dan zouden nooit de laatste en eerste regels van blz. 8 en 9, II, aan de pen der schrijfster ontsnapt zijn.

Maar als ik begin met deze grief tegen de schrijfster, en er een tweede op laat volgen door op te komen tegen de herhaling van twee ja drie volwassen kinderen die hun ouders duchtig de les lezen, dan wil ik daarom nog niet zeggen dezen roman met weinig genoeg gelezen te hebben of dien laag te stellen. Integendeel betreur ik 't, dat een schrijfster die zooveel talent van schrijven en zooveel fantasie bezit, zich beperkt heeft tot een zoo klein en nauw gebied waarop zij hare weinige personen te dikwijls en te veel onder telkens gelijksoortige omstandigheden laat verschijnen, dan dat deze onze aandacht blijvend kunnen boeien. Men zou die lui zoo graag uit hun kringetje willen jagen, opdat hun karakter zich eens flink kon ontwikkelen en er in die poppen wat leven kwam door zelfstandigheid. Zij veranderen van omstandigheden niet uit vrijen wil, maar door den wil der schrijfster. 't Is onmogelijk, dat het schoolkind van zoo even, in een omzien de wijze juffer wordt van weinige dagen later, en de pas nog vergode vader, na de vacantie, eensklaps een harteloos man is. Daarenboven is 't zoo moeielijk zich een luitenant-*mauvais sujet* gedurig als boetvaardigen huilebalk te denken, terwijl die edele Maurits letterlijk niets doet en zegt, waaruit zijn geestelijke adel blijkt. Hoe een dragonderofficier zich vergaloppeeren kan aan zoo'n zeurige juf, is eigenlijk van beide niet te begrijpen, tenzij men alweer met mij erkenne dat niet de karakters zelfstandig handelen, maar de schrijfster voor hen.

Wat al kwaads, beweert ge allicht. En toch ten onrechte. Want inderdaad is het boek zoo aardig en zoo vlot geschreven en zijn vele der gedachten en beelden zoo gelukkig gegrepen, dat ik 't haast alleen aan onge oefendheid wijt wanneer de personen die de schrijfster ten tooneele voert niet van vleesch en bloed zijn. Het alledaagsche leven schijnt zoo gemakkelijk weer te geven, en toch is dat juist zoo moeielijk vooral voor hen wier verbeelding hen gedurig buiten dien sleur en slenter drijft, er naar hunkerende om lustig en vrij te spelen en te stoeien met de opwellingen en overtuigingen van een levendig en gevoelig hart. Wat is dat tooneeltje op school aardig geteekend en hoe verkwikkelijk is dat slot van het boek, en hoe gelukkig steken beide af bij die tooneelen tusschen vader en zoon, ook omdat niemand begrijpt welk eigen voordeel de man kon hebben bij een rijken schoonzoon wiens beide ouders nog leven, hoewel dáárom toch de geheele roman draait. - Verlaat toch dien benauwenden kring van het huishouden, met die kopjes thee en dat lijven knippen en het kousen stoppen, en bedwing de weelderige lokken niet welke uwe fantasie u om de slapen dringen, al mogen ze u soms ook wat wild op de schouders fladderen, roept men der schrijfster haast wrevelig toe!

Penserosa heeft 't ons geleerd, hoe alleen de fantasie altijd weer nieuwe landen en beelden en toestanden ontdekt, om de eenvoudige reden, dat ieder mensch het monopolie heeft van zijn

eigenaardige gevoelens en overtuigingen en die kweekt en ontwikkelt en tracht toe te passen. ‘Schrijfster van Penserosa’, dat heeft de jufvrouw uit Walcheren, - heetende zoo als de eerste de beste die het degelijke onzer nieuwe literatuur kent u dadelijk vertellen zal, - eenvoudig op den titel van een nieuw boek te zetten, om onmiddellijk verzekerd te zijn van een zelfs zeer ruimen kring van belangstellenden in elke pennevrucht van hare hand. Geen klein voorrecht waarlijk,

maar volkomen verdiend. Bekroop de vrees mij eens door haar ‘van Kind tot Vrouw’, dat zij in haar Penserosa te veel gegeven had om het publiek op nieuw met een dergelijk geschenk te verrassen, haar laatste werk: ‘Zijn Zuster’, heeft mij wel voor goed van die dwaling genezen. Want dat is inderdaad een fraai boek. Wèl worden wij ook hier binnen den engen kring van een klein gezin besloten, maar hoe leven al die personen welke zich daarin zoo geheel zelfstandig bewegen, hoe zijn al hunne handelingen niet alleen de natuurlijke maar veeleer de onvermijdelijke gevolgen van hun geheele persoonlijkheid! Met de intrigue van het verhaal dweep ik niet, en toch vind ik het boek zoo mooi en volgde alle omstandigheden en tooneelen met zooveel belangstelling, dat mij eigenlijk de ontwarring van dien knoop niet eens veel schelen kon, omdat de personen mij veel meer belang inboezemden dan hunne lotgevallen. Is sterker bewijs te geven van een juiste teekening der karakters?

En hoe keurig zijn menige tafereeltjes haast gepenseeld. Onwillekeurig moest ik denken aan die aardige gravure, de lente voorstellende, waar een jongen een meisje op een slingertouw wiegt te midden van bloesems en bloemen, toen ik het begin las. Wat is die ontevreden zusterkring sprekend en toch eenvoudig weergegeven. Wij wijzen dat troetelkind van gezin en omgeving als met den vinger aan, en vinden 't zoo natuurlijk dat hij die lastige zuster van zich afwijst, als zij dat beelderige poppetje waarop hij zoo smoorlijk verliefd is, lastig valt. Natuurlijk uit jaloezie! En dan zijn ontwaken uit den droom! Alweer dweep ik niet met de ontknopingsscène in de societeit, maar toch zou ik dat tooneeltje ongaarne in het boek missen, enkel om de teekening.

Wilde ik echter voortgaan op gelukkige tafereelen te wijzen, dan zou ik wel eenige bladzijden kunnen vullen. Want zonder in 't minste den gang van het verhaal een oogenblik te storen of op allerlei bijpaden af te dwalen, geeft de schrijfster toch gedurig op zoo aanschouwelijke wijze haar gedachten weer en weet hare personen zoodanig te bezielen, dat men telkeus geneigd is nog eens te herlezen wat zoo juist door haar is uitgedrukt. In hoe menig gezin zal men de van Duyns terugvinden, met hun onbevredigde zucht naar betere toestanden, maar zonder de veerkracht om zelf te winnen wat men te vergeefs van anderen blijft hopen. Mocht

een Marianne

ook dáár als een reddende engel optreden, toonende dat arbeid, die voor anderen en ons zelve weldadig is, niet buiten, maar binnen ons aller bereik ligt. Toch staat zij wijselijk niet voor ons als een Tugendheldin, geenszins als eene van die reddende en helpende en troostende Marthas welke de boekverkooper ons gemakkelijker leveren kan dan de werkelijkheid; integendeel, het persoontje dat een zegen is voor anderen heeft zelf een wil en een onverzettelikheden, die niet altijd even weldadig aandoen. Maar zóó begrijpen wij het karakter, en het boeit ons omdat het zoo volkomen waar is en uit het leven gegrepen.

Onwillekeurig roept men bij 't lezen van dit boek uit: welk een zegen kán de vrouw zijn voor den kring waarin zij geplaatst is, en hoeveel nuttiger daar, dan aan stembus of in vergaderzaal. De titel van het boek is zonderling. Misschien zullen velen dien zelfs veroordeelen als gezocht. Toch is hij volkomen juist, want enkel en alleen als zuster van den held, is Marianna van Duyn de overmachtige hoofdpersone van het boek.

Eer zou ik opkomen tegen het gevaarlijke der motto's boven elk hoofdstuk, met hoeveel tact en zorg ze ook werden gekozen, of liever, hoe vreemd dat ook klinken moge, juist omdat ze zoo uitnemend zijn. Immers wanneer men bij 't beginnen van een nieuw hoofdstuk telkens weer eenige der meest uitnemende gezegden of uitspraken van de eerste schrijvers leest, wordt de verwachting zoo hoog gespannen, dat elk auteur moeite zal hebben die niet teleur te stellen. Het bewijs: veel en goed gelezen te hebben is gegeven, maar of 't oordeelkundig is aangebracht, daaraan twijfel ik.

Fiction en *imagination* niet met elkaar te verwarren, waarschuwt Goschen. Maar ze hand aan hand te doen gaan, dat zal hij zeker uitnemend vinden. En aan dat voorschrift hebben beide schrijfsters voldaan, vooral de laatste.

P.N.M.

Bijlage X:

J.A. Sillem, [recensie van *Tom en ik*], *De Gids* 53 (1889) afl. 10, p. 569-571.

Johanna v. Woude. (Mevr. Van Wermeskerken-Junius). Tom en ik. Amsterdam. J.C. Loman Jr. 1889.

‘Tom’ is een flinke, eerlijke, goedgehartige buitenman, de zoon van rijke landbouwers, thans na den dood zijner ouders eigenaar en bewoner van het Geldersche kasteel Brinio's-Erf te Waaldorp. Tom leeft voor zijne landerijen, voor zijn paarden en zijn koeien; hij voelt zich in zijn rijk zoo gelukkig als een koning, en wordt er als een koning, geëerd en bemind.

‘Ik’ is de vroolijke, bekoorlijke Madelon, die door hare ouders uit Indië naar Holland op kostschool is gezonden. In de vakantie te Waaldorp bij hare tante logeerende, heeft zij Tom leeren kennen. De 28-jarige man, met zijn haast plompen eenvoud, zijn mannelijk, open gelaat, dat kracht en tegelijk zachtheid uitdrukt, heeft op de bijna 18-jarige, die nog niets van de wereld gezien heeft, een diepen indruk gemaakt en haar ietwat romantisch hoofdje op hol gebracht. Tom vraagt en verkrijgt Madelon's hand; maar niet dan nadat hij haar ernstig heeft voorgehouden, welk eene opoffering hij vraagt van haar die zomer's en 's winters met hem op het afgelegene Waaldorp zal wonen. Madelon ziet er niet tegen op. Al voelt zij weinig voor de natuur, voor bloemen en vogels, al trekken de dorpelingen haar niet aan, het denkbeeld van door dien man vergoed en op de handen gedragen te worden, doet haar alle bezwaren licht tellen. Doch wanneer zij eens gehuwd zijn, wanneer het bekoorlijke van het nieuwe voorbij is, blijkt het hoe langer hoe meer, hoe weinig punten van overeenstemming er eigenlijk tusschen hen beiden bestaan. Wel veinst Madelon belang te stellen in de koeien en de kippen, in de haver en de gerst, maar het gaat niet van harte. De winter buiten lijkt haar eentonig en lang - zij verveelt zich. Tom doet alles om haar afleiding te bezorgen, en zij toont zich daar dankbaar voor; maar toch haakt zij naar wat meer gezelschap om zich heen, naar steedsche amusements. Madelon's zuster Adèle, een wereldsch vrouwtje, zal haar wat vertroosting bezorgen: Madelon moet bij haar te Arnhem komen logeeren, uitgaan, dansen, schaatsenrijden, arren. Tom staat alles toe; doch hij bemerkt maar al te goed, hoe de verwijdering tusschen hem en Madelon steeds grooter wordt. Wanneer Madelon te Arnhem gevierd wordt, en de eene pret op de andere volgt, dan voelt de landbouwer zich daar niet op zijn plaats; het is hem of zijn vrouw zich soms over hem schaamt. Hij wenscht naar huis terug te keeren, waar hij niet langer gemist kan worden, maar Madelon smeekt hem, dat hij haar te Arnhem zal laten. Tom geeft alweder toe, al snijdt het hem door de ziel, dat zijn

Madelon zich overal elders gelukkig gevoelt dan op Brinio's Erf en in zijn nabijheid. Madelon blijft te Arnhem pret maken. Maar wanneer Tom, naar huis teruggekeerd, niets van zich laat hooren, dan bekruipt haar toch langzamerhand verlangen naar den afwezige, naar haar tehuis. Op een winteravond, waarop dat verlangen sterker is dan ooit, meemt zij een rijtuig en keert naar Brinio's Erf terug. Zij wil Tom verrassen, en wanneer hij ook maar het geringste blijk geeft, dat hare tehuiskomst hem verheugt, zal zij hem vergeving vragen, hem kussen en.. hem het geheim van haar aanstaand moederschap toevertrouwen. Doch Tom ontvangt haar met ijsskoude vriendelijkheid, en op een gegeven oogenblik overlaadt hij haar met verwijten: 'nooit is zij op zijn geluk bedacht geweest. nooit heeft zij voldoening gevonden in hem alleen, zij is gebleken een behaagziek, ijdel schepseltje te zijn vol zelfzucht, tot geen daad van naastenliefde of zelfverzaking in staat.' Madelon hoort dit alles zwijgend aan; zij gevoelt wel dat er bij veel onbillijks veel waars is in hetgeen hij haar verwijt; maar haar trots verbiedt haar zich te verdedigen en vergeving te vragen; hare koppigheid weerhoudt haar den eersten stap te doen, die wellicht tot verzoening zou kunnen leiden, of zelfs van iets te laten blijken van hetgeen er in haar omgaat en waaruit Tom zou kunnen merken, hoe zij nog van hem houdt. Zoo gaan dagen en weken voorbij. De verhouding tusschen de beide echtgenooten, die zoo weinig voor elkander geschikt zijn, zou zoo kunnen voortduren, om niet dan met den dood of met eene scheiding te eindigen, wanneer niet Madelon door het ernstige woord van Tom langzamerhand tot inkeer was gekomen, en ten slotte, door een spannende catastrophe, de verzoening en het blijendend slottaferaal was aangebracht. Mevrouw van Wermeskerken heeft, met het haar eigene talent, uit dat een en ander een verhaaltje gesponnen, niet al te diep psychologisch, met pathetische en roerende tooneeltjes, en dat toch niet akelig eindigt. Dit alles verzekert het succes van haar boek in kringen, waarin een 'lief' boek op prijs wordt gesteld. Dat het middel hetwelk de verzoening te weeg brengt: een ongeluk, een ziekbed dat een sterfbed dreigt te worden maar geen sterfbed wordt, de geboorte van een kind, overbekend is - daaraan zal men zich niet storen. Waarschijnlijk zelfs zullen weinigen de opmerking maken, dat Madelon zelf toegeeft: 'Op mijn geluk bedacht? Neen dat ben ik nooit geweest. Ik liet mij gelukkig maken'; en dat zij later, kort voor het slot, nog erkent: 'Ik heb nooit voor hem gedengd: nooit had ik zijn vrouw moeten worden. Maar nu ik het ben moet ik van mijzelf maar maken, wat er van mij te maken is...'

En zouden dan deze 'époux mal assortis' ten slotte nog, gelijk de schrijfster het ons wil doen gelooven, een gelukkig leven tegemoet gaan? Wij helpen het haar wenschen.

Bijlage XI:

Onbekend, [recensie van *Zijn Ideaal*], *De Gids* 49 (1885) afl. 1, p. 190-194.

Zijn ideaal, door Johanna van Woude, 2 dln. Amsterdam, P.N. van Kampen & Zoon, 1885.

In der Beschränkung zeigt sich erst der Meister.

Indien Johanna van Woude daaraan gedacht had, zou zij hare novelle die nu twee deelen vult, tot één deel hebben ingekrompen. *Weniger wäre mehr*. In dat ééne deel zou zij alle ruimte hebben gevonden voor de zielkundige analyse, welke het belangrijke van dit boek uitmaakt. Wat er aan uiterlijke handeling in voorkomt is van weinig beteekenis. De huisselijke omgeving van het jonge meisje, dat hier een stuk uit haar levensgeschiedenis verhaalt, de partijtjes waaraan zij deelneemt, haar reisje langs den Rijn - dat alles is, op enkele uitzonderingen na, zonder kleur of geur, wanhopig gewoon. Maar de strijd in het gemoed van het jongste der 'mooie van Rhedentjes' is met talent ontleed en met fijn gevoel beschreven. Johanna van Rheden heeft, reeds als kind, een warme genegenheid opgevat voor den knappen, vroolijken Ferdinand Helwart; en nu zij hem, in beider groote vacantie, op een bal bij gelegenheid van een landbouwfeest in het provinciestedje, dat de gepensioneerde majoor van Rheden bewoont, terugziet, en met den adelborst, wien de uniform zoo goed staat, walsend en wandelend en babbelend den avond doorbrengt, blijkt het dat de tijd, waarin zij elkaar niet zagen, aan de wederzijdsche gevoelens geen afbreuk heeft gedaan. 'Mijn meisje' noemt Ferdinand de zestienjarige Jo reeds, als hij met haar onder vier oogen is, en droomend en dwepend bouwen zij reeds de luchtkasteelen, die zij te zamen eens denken te betrekken, en lachend stellen zij reeds het plan vast van het luchtreisje, dat zij hun huwelijksreisje noemen. Maar hunne wegen scheiden. De familie van Rheden trekt naar Rotterdam, en Ferdinand laat jaren lang niets meer van zich hooren. Uit de courant verneemt men dat hij naar Indië is vertrokken. Vergeten deed Jo hem niet, al liet hij zich zoo weinig aan haar gelegen liggen; nog dikwijls stond haar dat fiere frissche gelaat voor den geest; maar toch het was met een ander gevoel dan vroeger dat zij aan hem dacht. Er was in haar hart iets liefelijks en heiligs gestorven en zij voelde daar een ledig. 'Het was' - zoo zegt zij - 'het geliefde voorwerp niet, wat ik miste, maar de liefde zelf. Ik had behoefte mij te geven met geheel mijn hart, mij zelf te doen opgaan in een ander wezen, mijn leven te wijden aan een anders geluk'. Trouwen, met wien dan ook - had zij somtijds gedacht. Maar als haar werkelijk de gelegenheid geboden werd, eens door een fattig, mooi eenig zoontje met veel geld, later door een saaien geleerde,

dan huiverde zij toch bij de gedachte te trouwen zonder liefde.

Daar komt een nieuw aanzoek. De pretendent is Herman van Bergwijk, leeraar in de natuurlijke historie aan een Gymnasium, dien Johanna op het ijs op den Bergschen plas, nabij Rotterdam, het eerst had ontmoet. Van Bergwijk was niet mooi, hij had stoppelig, kort gesneden haar en onregelmatige trekken; maar zijn gestalte, een echte Germanengestalte, imponeerde; en als hij tot haar sprak op dien zachten deftigen toon, welke hem eigen was, dan lag er iets in dat gelaat, dat haar aantrok en haar nog lang was bijgebleven. Hij was vriendelijk, beleefd voor haar geweest, zij had een zekeren trots gevoeld wanneer zij aan zijn hand op het ijs hare vriendinnen voorbij reed; maar zij had zijne beleefdheden niet als liefde beschouwd. En zou zij dien man nu lief kunnen hebben, lief genoeg om een goede vrouw voor hem te zijn? Zou zij door hem het geluk vinden dat zij zocht? Zoo peinsde zij en de slotsom van hare overwegingen, deelt Johanna ons in dezen vorm mede:

‘Och, wat deed het er toe! Hij had mij lief. Mijn hart klopte hem tegen. Ik verlangde mijn hoofd te leggen aan zijn sterke borst en mij daar veilig te gevoelen mijn leven lang; aan hem al de geloften te vervullen, afgelegd in stille avonduren, als ik dacht dat niemand mij zou begeeren. Ja hij mocht komen. Ik zou ja zeggen.’

Nu volgt het engagement. De brave, nobele van Bergwijk heeft haar zeker innig lief, maar hij uit zijn liefde op *zijn* manier, en al hebben wij ook nog zoo dikwijls gehoord dat in het huwelijk vaak de meest tegenstrijdige karakters het 't best samen kunnen vinden, toch vragen wij niet zonder bezorgdheid of dat jonge, ijdele, levenslustige ding wel de rechte vrouw is voor den ernstigen geleerde.

‘Soms’ - zoo verhaalt Johanna - ‘kwam de leeraar in hem boven en kon hij met gestrenge volharding vragen doen, tot in het oneindige, als wilde hij het diepste schuilhoekje van mijn hart doorgronden’.

En een andermaal lezen wij:

“‘Hebt gij mij lief?’ vroeg hij zacht, zijn gelukkig gelaat naar mij wenden.

Het was als kon hij niet dulden dat ik over het verleden peinsde. Ik zag hem aan en legde zwijgend mijne hand in de zijne.

“‘Hoe lief wel? Wat gevoelt ge voor mij? Geef eens een definitie van uwe liefde?’”

“‘Dat kan ik waarlijk niet’, zei ik na eenig nadenken. “Ik geloof dat ik mijn genegenheid voor u het best kan uitdrukken door de woorden: vriendschap, achting en vertrouwen.”

“Ik weet niet of ik het veel of weinig noemen moet, Johanna,” antwoordde hij peinzend.

Hij had een manier om mijn naam voluit te zeggen, zooals niemand anders deed.'

Arme Jo! Zij die een steun noodig heeft, dien zij bij hare goedhartigen maar bekrompen vader, bij hare dom goedige zuster niet vinden kon; zij die niet anders wenscht dan te beminnen en bemind te worden, en haar zwak hoofdje te leggen tegen een sterke mannenborst - zij moet een definitie gaan geven van hare liefde!

Dezelfde geleerde aanbieder gelast zijn meisje om, eer zij de opera *Faust* van Gounod gaat zien, den *Faust* van Goethe te lezen!

Braaf is hij, van Bergwijk, en hij meent het goed met Johanna; maar hij lijdt aan een kwaal, die hem, of zij het zich zelve bekent of niet, afbreuk moet doen in het hart van de natuurlijke, levenslustige Jo, - de man is pedant. En een pedante minnaar is een onuitstaanbare minnaar. Is het Jo kwalijk te nemen dat, tegenover het beeld van dien ernstigen geleerde, in haar hart het beeld rijst van den vroolijken, opgewonden vriend harer jeugd, van den adelborst Ferdinand Helwart?

Onverwacht staat Helwart voor hare oogen. Hij is met verlof uit Indië teruggekeerd. Van Johanna's engagement weet hij niets; en hij komt, niet anders denkende dan dat hij haar terug zal vinden, op hem wachtende en bereid hare hand in de zijne te leggen. Hij zal haar geen definitie vragen van hare liefde, maar haar liefhebben, hartstochtelijk liefhebben.

En nu begint de strijd. Johanna gevoelt dat Ferdinand haar nog niet onverschillig is. Eerlijk belijdt zij wat zij haar zwakheid noemt aan den man, wien zij trouw heeft beloofd en wiens steun zij voelt noodig te hebben in dit leven. Hij - zoo vertrouwt zij - zal haar helpen om de neiging voor Ferdinand te bestrijden en uit te roeien. En zij voert den strijd - maar alléén, zonder zijn hulp. Herman vindt het, in zijn wijsheid, noodig, haar dien strijd op allerlei wijze zoo zwaar mogelijk te maken. Hij tracht Johanna en Helwart zooveel mogelijk te zamen te brengen; hij dringt er op aan dat zij hartstochtelijke duetten zingen; wanneer hij voor een examenstudie zijn meisje vier weken te Rotterdam alleen moet laten, waar zij dagelijks Helwart kan ontmoeten, dan laat hij hare brieven onbeantwoord. De man van de definitie noemt dit waarschijnlijk een verstandige beproeving - er zijn er echter die het een even onverstandig als roekeloos plagen vinden.

En toch - Johanna overwint. Maar zij overwint eerst wanneer haar de oogen zijn opengegaan over het karakter van Helwart, wanneer zij hem als een van die jonge mannen heeft leeren kennen, - zoo ongeveer beschrijft zij het - welke er eer in stellen geen aandoeningen te kennen, verachtend wat laag is en toch met leegte in het hart; twijfelend aan alles wat goed en

heilig is, en toch in hun boezem een stil vergeten plekje bewarend voor hunne moeder of voor de herinnering aan haar die zij eens met al de reinheid van hun jongelingshart beminden. Zij overwint, wanneer Ferdinand zich aan haar vertoond heeft als den cynicus, voor wien zelfs de huwelijksband geen waarde meer heeft. Maar wat zou er gebeurd zijn, wanneer hij de frissche, opene, dwepende jongen van vroeger was gebleven?

Johanna overwint; maar op het oogenblik harer overwinning, als zij, vol ongeduld, Herman wacht, om hem te kunnen zeggen, hoe zij gestreden heeft en haar best heeft gedaan om meer en meer te gelijken op die denkbeeldige vrouw die hij haar eens als zijn ideaal heeft afgeschilderd, op dat oogenblik meent de hoogwijze, nauwgezette man, uit een half afgeluisterd gesprek, Johanna van

ontrouw te moeten verdenken. Hij ontvlucht haar, zonder iets van zich te laten hooren.

Maanden lang brengt de arme gefolterde ziel in diepe verslagenheid door. Eindelijk vindt zij hem weer. Twee woorden zijn genoeg om hem te overtuigen dat zijn Johanna hem nog altijd waardig is. En wanneer zij dan weer voor het eerst te zamen wandelen in dat bekoorlijke plekje aan de Eger, waar zij elkander weervonden, dan hooren wij Herman vragen:

‘Mijn reismakkertje, wilt gij nog eenmaal naast mij voortreizen? Ik zal de wind voor u breken, de takken voor u wegbuigen, u dragen over hoogten en diepten.’

Uitnemende voornemens van een krachtig man tegenover een zwakke vrouw. Jammer, dat Herman van Bergwijk nu eerst begrijpt, dat dit zijn taak is. Had hij het eerder begrepen, hij zou dat teere vrouwenhart heel wat folteringen hebben bespaard.

Het is waar, wij zouden dan ook deze novelle van Johanna van Woude hebben moeten missen, en dat zou - al zijn er vrij wat aanmerkingen te maken - voor het merkwaardig kijkje in een jongmeisjeshart, dat ons hier gegund wordt, jammer geweest zijn.

Bijlage XII:

Onbekend, [recensie van *Verwante Zielen*], *De Gids* 51 (1887) afl. 1, p. 201-205.

Verwante Zielen, door Johanna van Woude. Amsterdam. P.N. van Kampen & Zoon. 1886.

Johanna van Woude's boezem blaakt 'voor het hoogverheven.' Dit blijkt, onder meer, uit de titels van hare novellen. Zij is de schrijfster van *Zijn ideaal*, en geeft ons thans *Verwante zielen* te bewonderen.

Constance Duval, een dochter van goeden huize, maar die na den dood van haren vader als gouvernante haar brood en dat van hare moeder moet verdienen, ziet er niet tegen op om, ten einde aan die moeder een ruimer bestaan te verzekeren, aan een goeden maar onbeduidenden jongen, met helder blauwe oogen en lange krullende lokken, haar hand te geven. Zij speelt intusschen openkaart. Zij bekent aan Theodoor Wagenberg dat zij hem niet liefheeft, zooals zij zich altijd voorgesteld had den man te zullen liefhebben, wien zij haar hand zou schenken. 'Gij moet weten dat ik u niets medebreng dan.... mijne trouw', zegt ze, wanneer Theo haar zijn liefde bekent. 'Als gij mij nemen wilt zooals ik ben, zal ik trachten u gelukkig te maken.'

Constance's hart blijft voorloopig op non-activiteit. Maar dat hart is ontvlambaar, en wee! als het begint te ontvlammen!

Het oogenblik door de schrijfster voor die eerste ontvlaming bestemd, is zeker zonderling gekozen.

Men moet weten, dat Constance ons als een ernstig, degelijk meisje, met hoogst gedistingeerde, aristocratische vormen wordt voorgesteld. Theo Wagenberg aanbidt haar en wil alles doen om haar gelukkig te maken. Zij is daarvan ten volle overtuigd, en nu is het gewichtig oogenblik daar, waarop zij voor eeuwig met hem verbonden zal worden. Zij zijn op het stadhuis, en tegelijk men hen trouwt er nog een paar. Constance is niet zóó vervuld van de handeling welke zal plaats grijpen, of zij heeft nog lust om het andere paar nauwkeurig op te nemen. Het bruidje lijkt haar een aardig, blozend kind. En de bruijom.... Maar wij laten de schrijfster liever zelve vertellen wat er in hare heldin omgaat.

'En langer dan op de aanvallige bruid blijft haar blik rusten op den bruidegom, die geen deel neemt aan het gesnap om hem heen, maar zwijgend voor zich uitstaart, tot hij, als gevoelt hij een blik, die hem gadeslaat, de oogen naar haar opheft, doch om ze ook weer terstond elders heen te wenden.

Een gloeiende bloes kleurt haar bleke wangen.

Waarom komen plotseling de oude dromen weer, de wilde, zoete dromen harer meisjesjaren, die nu voor goed achter haar liggen?.... Welk hartstochtelijk heimwee ontwaakt in hare borst door dien enkelen blik in een paar donkere, ernstige mannenoogen, heimwee naar een geluk, dat nu voor haar onbereikbaar geworden is?....’

Het toeval brengt de twee paren, die op denzelfden dag in het huwelijk traden, te samen in den Harz, op den Broeken. ‘Constance's blik ontmoet regelrecht dien van den gebaarden vreemdeling. Zij ontroert. Waar heeft zij die oogen meer gezien, dien zielvollen blik?....’

De goede Theo, die van de gezelligheid houdt, heeft niet zoodra gehoord, dat de vreemdelingen, die zij daar op den top ontmoeten, Hollanders zijn, en hen als Amsterdammers herkend, of hij wil kennis maken. ‘Amsterdammers, als ik mij niet bedrieg,’ vraagt hij na beleefden groet, lachend en innemend, en dan vervolgt hij - het tooneeltje is ook al weder te karakteristiek voor de manier en den smaak van de schrijfster om hier niet met haar eigen woorden te worden medegedeeld -:

“Mogen wij ons voorstellen als mijnheer en mevrouw Wagenberg, ook uit Amsterdam. We hebben,” zoo gaat hij ongedwongen voort, “zooals gij u herinneren zult, tegelijk de belofte van huwelijkstrouw afgelegd.”

Nu Theo zich onder den naam Wagenberg aanmeldt verdwijnt de stoeve trek van het gelaat des anderen en met groote hoffelijkheid en niet minder losheid wordt zijn groet beantwoord. “Ik ben Reynolds, eerste boekhouder op het kantoor van Vermeulen & Co., u welbekend, vertrouw ik. Deze dame is mijne vrouw. Sedert eenige dagen zijn wij “den duffen stadswal ontweken” en gisteravond op den *Brockenhaus* aangekomen.

“Hij haalt de Génestet aan,” denkt Constance en ziet met meer ingenomenheid naar hem op.’ Welk een voorstelling! Die ‘ongedwongenheid’ waarmede de een spreekt ‘van het afleggen der belofte van huwelijkstrouw,’ en die ‘niet mindere losheid’ waarmede de andere antwoordt: ‘Deze dame is mijn vrouw’! En dan die zoogenaamde aanhaling uit de Génestet, ‘den duffen stadswal ontweken’, welke Constance's ingenomenheid, die toch al levendig genoeg bleek te zijn, nog vermeedert! Doch zien wij verder.

De kennismaking wordt voortgezet. Het jonge mevrouwetje Reynolds toont zich als een onbeduidend, luchthartig persoontje, die met haar lief gezichtje niet ongaarne coquetteert. 's Avonds wordt er op het *Brockenhaus* muziek gemaakt. Reynolds heeft, behalve den zielvollen blik en den zwaren baard, welke Constance aan zielverwantschap hebben doen denken, nog een mooie stem, en mevrouw Wagenberg zal hem begeleiden. Reynolds vertelt haar

sprookjes van den Harz, waarbij Constance hem ‘onbewust vast blijft aanzien’, en één bewondering is voor den man die zoo veel weet. Hun blikken ontmoeten elkander telkens. ‘Een onuitsprekelijke weemoed overmeestert Constance. Het oude hartstochtelijke verlangen grijpt haar aan naar dit ééne hart, dat haar zou begrijpen en liefhebben.’

En weder zullen hun wegen elkander ontmoeten. De Wagenbergs wonen zomer en winter buiten te Woudoord, en de Reynolds huren voor de zomermaanden een optrekje vlak in hun buurt. En nu

begint eerst recht de strijd in Constance's hart. Reynolds heeft van zijne zijde, uit de welsprekende blikken welke zij naar hem opslaat, de hem ‘verwante ziel’ herkend, en als hij aan haar denkt is het ‘met zonderlinge ontroering en weemoedige teederheid’; maar - tot zijn eer zij het gezegd - hij doet niets om dien hartstocht aan te wakkeren. Integendeel, hij ontwijkt Constance zooveel mogelijk. Intusschen woedt de strijd in beide harten voort; telkens denkt men de vlammen te zullen zien uitslaan; telkens verwacht men een hartstochtelijk tooneel, dat met een nederlaag of een overwinning zal eindigen - maar *la scène à faire* blijft uit.

De eenige, die zich een oogenblik vergeet en uit den band springt, is de goede Theo. Het lichtzinnige mevrouwetje Reynolds weet hem met hare coquetterie zóóver te brengen, dat hij voor de verzoeking bezwijkt en - haar een kus geeft! Maar op hetzelfde oogenblik heeft hij al berouw, en, als een jongen die uit mama's provisiekast van de confituren gesnoept heeft, komt hij deemoedig, neerslachtig bij zijne vrouw, haar alles vertellen en haar beloven dat het nooit meer zal gebeuren. En Constance vergeeft hem. ‘Ik weet dat gij slechts in een oogenblik van opwinding gestruikeld zijt’, zegt zij, terwijl zij zijn hoofd streelt.

Die ‘struikeling’ van Theo is Constance's redding. Nu is er voor beiden een goede aanleiding om voor goed Woudoord te verlaten en naar Amsterdam terug te keeren. Zoo geschiedt het - maar eerst zullen de ‘verwante zielen’ nog een laatste strijd te strijden hebben.

Een telegram van Theo, die te Amsterdam vertoeft, meldende dat de oude Mevrouw Wagenberg ernstig ongesteld is, verhaast Constance's vertrek. Zij moet 's avonds Woudoord verlaten en Reynolds zal haar uitgeleide doen aan het station. Voor het laatst zullen zij samen zijn. Het zijn pijnlijke oogenblikken, die zij, ophet eenzame perron op en neêr wandelende, doorbrengen. En als beiden stil voor zich heen blijven staren, dan roept Reynolds op eens: ‘Mag ik u nog een sprookje verhalen, een laatste?’ En dan verhaalt hij van twee gelieven, die elkander van verre kunnen zien, maar door een diepe kloof gescheiden zijn. Die kloof is de kloof van den Plicht en wie haar wil overspringen gaat in de diepte te gronde.’ En terwijl hij spreekt ‘rukt de geketende hartstocht in zijn borst aan zijne kluisters.’ Constance is op het

punt haar zelfbedwang te verliezen... maar de bel heeft reeds geluid, de trein zal vertrekken...

Zij is weer

zich zelf. Zij ziet op in zijn door lijden veredeld gelaat... 'Ik dank u' fluistert zij, 'o, ik dank u.

Vaarwel!' Een lange, innige blik, waaruit al hun lijden, al hunne liefde spreekt; één

krampachtige handdruk --- het is voorbij.'

Indien Johanna van Woude een weddenschap heeft aangegaan, dat zij een verhaal zou schrijven vol hartstocht, waarin niet alleen geen enkel hartstochtelijk tooneel te vinden zou zijn, maar zelfs geen hartstochtelijk woord over de lippen van een enkel der personaadjes zou komen, dan heeft zij die weddenschap glansrijk gewonnen. Wij hebben allen eerbied voor het talent, waarvan zij bij het overwinnen van die moeilijkheid blijk gaf. Maar - wij vragen verschooning voor de oneerbiedige vergelijking waar het een werk geldt, waarvan wij de ernstige bedoeling behooren te waardeeren - bij het verhaal van dien hartstocht, die zich niet uit wil spreken, maar zich enkel door lange blikken, teedere en krampachtige handdrukken, door blozen of bleek zien verraadt, is het ons soms te moede, bevangt ons hetzelfde onbevredigende gevoel als bij het zien van een pantomime. Wij zijn geneigd Constance en Reynolds toe te roepen: 'maar spreek u dan toch uit! Of meent gij dat de noodlottige hartstocht, waaraan gij ten prooi zijt, u minder zwaar verteert, omdat gij ze niet in woorden uit?'

'Het is voorbij. De laatste strijd is gestreden,' heeft de schrijfster ons in de laatste bladzijde van haar novelle verzekerd. Maar wij gelooven er niets van. De eerste keer dat het Noodlot - de 'verwante zielen' spreken nog al eens van het Noodlot, die F.. atalité, waarop la belle Hélène zich ook beriep ter verklaring van hare 'cascades'! - de eerste keer dat het Noodlot hen weer bij elkander brengt, staan wij voor niets in.

Bijlage XIII:

Onbekend, [recensie van *Mijn vertelseboek.*] 'Keur van nieuwe, oorspronkelijke vertellingen van de beste auteurs. Bijgebracht door Johanna van Woude', *De Gids* 56 (1892) afl. 1, p. 181-187.

Letterkundige kroniek.

Mijn vertelboek. Keur van nieuwe, oorspronkelijke vertellingen van de beste auteurs. Bijgebracht door Johanna van Woude. Deventer, A.E.E. Kluwer.

Een 'keur' van kindervertellingen, niet maar gekozen uit de kinderletterkunde van alle eeuwen en alle volleen, - neen, 'nieuwe, oorspronkelijke' Nederlandsche vertellingen en wel 'van de beste auteurs', ziedaar wat ons hier door een bekende schrijfster wordt aangeboden. En wanneer wij dan, uit de voorrede, van den uitgever vernemen, dat deze vertellingen, naar zijn oordeel, 'in alle opzichten goed geslaagd' mogen heeten en uit den inhoud zien dat deze bundel niet minder dan 47 verhaaltjes bevat, dan zijn wij reeds bij voorbaat geneigd tot groote dankbaarheid jegens de verzamelaarster, den uitgever en 'de beste auteurs' voor een boek, dat - indien titel en voorrede waarheid spreken - een schat belooft te zijn voor onze kinderen en als iets eenigs in onze literatuur op grooten prijs zal behooren te worden gesteld.

Want het heeft iets in, voor kinderen duidelijk, onderhoudend, opwekkend, vermakelijk te vertellen; en menigeen, die met het grootste zelfvertrouwen, zich bewust van zijn kunde, van zijn meesterschap over den vorm, van de levendigheid zijner phantasie, voor publiek van allerlei richting en ontwikkeling over alles en nog wat pleegt te schrijven en te spreken, voelt zich den moed in de schoenen zakken en staat met den mond vol tanden, zoodra hij moet optreden voor dat medoogenlooste van alle publieken, dat bestaat uit kleine menschjes van zes tot veertien jaar.

De taak, die steeds tot de allermoeielijksten behoord heeft, is er in den loop der tijden niet gemakkelijker op geworden. Zij maakt een deel uit van de opvoeding, - en wat is er ingewikkelder, meer omvattend, waarover loopen de gevoelens wijder uiteen dan over de opvoeding van onze kinderen?

Ieder ouder houdt er zijn eigen opvoedingsstelsel op na. En dat is natuurlijk. Wij zijn den tijd ontgroeid, waarin men een eenig type van opvoeding aannam, dat voor allen en onder alle omstandigheden toepasselijk werd verklaard. Men is, op het voorbeeld en onder den invloed van Montaigne en van Rousseau, begonnen in het kind een denkend wezentje te zien, dat men niet kan leiden en kweken als een kasplant of dresseeren als de pensionnaires van een circus,

maar welks zelfstandigheid geëerbiedigd behoort te worden, welks eigen aard men tot zijn recht moet laten komen. Het beste opvoedingsstelsel - zou men kunnen zeggen - is er geen te hebben; want elke opvoeding moet zich weten te plooiën, te rekken, te schikken naar de tot in het oneindige verschillende temperamenten van de op te voeden kinderen.

Het is in deze Septembermaand juist drie eeuwen geleden dat Montaigne stierf (13 September 1592). Maar niemand heeft in die drie honderd jaar over dit onderwerp iets treffenders en oorspronkelijkers gezegd, een wijzer en praktischer les aan alle opvoeders gegeven dan de schrijver der *Essais* in het hoofdstuk, dat hij betitelt: 'De l'institution des enfans.' De opvoeder, dien Montaigne op het oog heeft, moet, volgens hem, zijn leerling zelf doen opmerken, somtijds de deur voor hem openen en hem den weg wijzen, maar een andermaal hem zelf de deur laten openmaken, zelf zijn weg laten vinden. Hij moet niet steeds alleen het woord voeren, maar op zijn beurt naar zijn leerling luisteren. En dan volgen deze woorden, waarvan ik den indruk door niets wil verzwakken, door geen vertaling, zelfs niet door een moderne spelling: 'Il est bon qu'il le face trotter devant luy, pour juger de son train, et juger jusques à quel point il se doibt ravaller pour s'accommoder à sa force. A faulte de cette proportion, nous gastons tout; et de la sçavoir choisir et s'y conduire bien mesurement, c'est une des plus ardues besongnes que je sçache; et est l'effect d'une haulte ame et bien forte, sçavoir condescendre à ces allures puerils, et les guider. Je marche plus seur et plus ferme à mont qu' à val.'

Die 'ardue besogne', zooals de taak van den opvoeder door Montaigne genoemd wordt, die moeielijkheid om de juiste proportieën in acht te nemen, zich te accommoderen naar de krachten van het kind, staat ook den schrijver van kindervertellingen te wachten. Hier, evenmin als bij de opvoeding, kan men volgens een vast stelsel te werk gaan. Maar wel kan en moet men rekening houden met de beste eigenschappen van een kind, met de gaven, waarin de wakkerste, meest kinderlijke kinderen zich verheugen en waarmeê zij te gelijk ons verheugen; en onder al die gaven het eerst en het meest met de kinderlijke phantasie. Niet enkel 'levende gedichtjes', waaraan wij ons hart kunnen ophalen, zijn de kinderen, maar dichters zijn het, die de werkelijkheid kleuren, verlichten, omtooveren, als zij met onverstoorbaren ernst in een samenstel van oude lappen een baby aan het hart drukken, van een zandhoop een berg en van een watergeul een rivier met bruisende watervallen maken. Met hun kleine kijkers soms heel wat verder ziende dan wij volwassenen met bril en telescoop, droomend - is het herinnering of voorgevoel? - van veel schooner dingen 'than our philosophy dreamt of', kennen zij niets ongelooflijks of zelfs maar

wonderlijks; en gij kunt er zeker van zijn dat zij weinig achtung hebben voor den verteller, die niet als zij de werkelijkheid weet te kleuren en met hen zijn vlucht weet te nemen in het rijk der verbeelding.

Het behoeven de schitterende tooververhalen niet te zijn van de Duizend en één Nacht, met haar verblindende Oostersche kleurenpracht; de zachter getinte sprookjes van Moeder de Gans hebben voor ons West-Europeesch geslacht zeker niet minder bekoring en Roodkapje, Klein Duimpje, De gelaarsde Kat blijven, voor echte kinderen, nog altijd de modellen van het genre. Wilt ge daarbij wat moraliseeren? Ga gerust uw gang: het kind zal er u niet zuur om aanzien - mits ge 't met gratie weet te doen, met phantasie, en vooral ook met geest. Zorg, dat ge prettig vertelt. Een kind is zoo vatbaar voor een grap, hoe doller hoe beter, en wanneer gij het eens aan het lachen hebt gebracht, dan geeft het zich gaarne aan u, verteller, over; dan kunt gij er mee doen wat gij wilt, en dan heeft uw zedeles - wel te verstaan indien zij zich maar niet als zoodanig 'aan komt melden!' - kans op een goed onthaal.

Zijn die eischen voor onze 'beste auteurs' te hoog? Men zou het bij de lezing van deze keur van vertellingen haast gaan gelooven.

Waarmede houden deze schrijvers en schrijfsters onze jeugd bezig? Hoe ver weet hunne verbeelding de vleugels uit te slaan? Wat hebben zij onthouden van den wenk van Montaigne om toch vooral den jongen knaap, het jonge meisje, tot welke zij zich richten, voor zich uit te laten draven ('les faire trotter devant lui')?

Wij vinden hier de niet geheel onbekende geschiedenissen van jongens die vogelnestjes uithalen, van anderen die zich op te dun ijs wagen en er doorzakken, van een kleinen leugenaar, die een kannetje gebroken heeft en er den hond de schuld van geeft. In vier vertellingen worden kinderen overreden of bijna overreden, en in een van die vier ('*Lucifers*') wordt, met een virtuositeit in het opsporen van oorzaak en gevolg, waarvan menige tienjarige wijsgeer zeker verbaasd zal opkijken, het ongeluk, dat een verkoopstertje van lucifers treft - een ongeluk, dat ieder ander onder dergelijke omstandigheden had kunnen overkomen -, geweten aan de luiheid van het kind, dat nooit heeft willen leeren en nu op den kouden winterdag met het venten van lucifers haar brood moet verdienen.

Wie meenen mocht, dat een Hollandsche jongen er niet minder om is, wanneer hij van klimmen houdt, zal door het verhaal van den ondeugende Karel in *De gebroken stoel* zeker van zijn dwaling worden overtuigd.

'En hoe is het met onzen Karel', zei grootmoe. 'Is hij even braaf, als hij in zijn laatsten brief heeft geschreven?'

‘Karel houdt nog al van klimmen,’ zei vader en keek daarbij grootmoe veelbeteekenend aan. ‘Maar niet waar, Karel wil nu niet meer klimmen en flink leren?’ vroeg grootmoe.

Bedenkelijker is de manier van sommige moralisten onder deze vertellers, om de ondeugende kinderen, die zij in hunne verhalen laten optreden, door een plotselinge bekeering in brave kinderen te herscheppen.

Daar hebt ge Frits uit de vertelling *Wat Frits dacht*, die van een kleinzeerig, drenzerig, slecht gehumeurd, eigzinnig moederszoontje door een enkel gesprek met zijn peetoom van karakter verandert en aan zijn oom verklaart dat hij ‘een echte ridder’ zal worden, in de eerste plaats voor zijn moeder; of de driftige en koppige freule Laura uit *In het spreekkamertje*, een kind waarmêe niets is aan te vangen, de wanhoop van een elk die met haar om moet gaan, die als zij, opgesloten in het spreekkamertje, hoort, hoe hare weigering om een manteltje te passen oorzaak is dat de kinderen van de naaister niet te eten hebben, plotseling tot inkeer komt, een ander meisje wordt en een nieuw leven begint.

Voor het bovennatuurlijke, voor de wonderen der fabelwereld, voor heel veel geheimzinnigs en verrassends schrikken de kinderen niet licht terug, maar meent gij dat zij van dergelijke voorstellingen de dupe zijn? Dat zij het uitglijden voor een rijtuig op de besneeuwde straat als een straf zullen beschouwen voor nietwillen-leeren, en een knaap, die van klimmen houdt, voortaan voor een ondeugenden jongen zullen gaan houden, omdat hun vertelselboek het zoo voorstelt?

‘... Een moeder zou Laura met zachtheid verbeterd hebben. *Haar vader had er geen slag van...*’ - dat kunnen de lieve kleinen op bladzijde 167/168 van hun ‘vertelselboek’ lezen. En het zou mij niet verwonderen, wanneer de wakkersten onder hen, die woorden overlegden in hun hart. ‘Wel, wel, dus zijn er papa's, die geen slag hebben van met kinderen om te gaan, en als de kinderen driftig en koppig zijn zooals Laura, dan komt dat omdat zij niet met de noodige zachtheid behandeld worden!’ Dat heeft de schrijfster van *In het spreekkamertje* aan geen dooven verteld, en ge kunt zeker zijn dat een of andere uitgeslapen dertienjarige daarvan te gelegener of ongelegener tijd een gepast of ongepast gebruik zal maken. Zoo onderwijst men de jeugd!

Niet allen doen het zoo onhandig en met zoo weinig begrip van hetgeen een kind verlangt en waardeert. Er komen in dezen bundel enkele verhaaltjes voor, die, al mogen het nog geen meesterstukjes heeten, vrij aardig en in den goeden toon verteld zijn. Zoo bijvoorbeeld *De Geluksrogel*, waarin een gevangen vink zijn lotgevallen verhaalt, het sprookje getiteld

‘Zonnekind’, en het, wel wat gerekte, vertelseltje *De meedoogenlooze rat*. Hier worden geen ondeugende Karels of edelmoedige Hendriken tot waarschuwend of opwekkend voorbeeld tentoongesteld. Hier is een poging gedaan om iets te geven, waarop de verbeelding van het kind te gast kan gaan, al blijft het maaltje ook nog wat sober.

Maar voor het overige welk een gebrek aan phantasie! Wat blijven die vertelseltjes laag bij den grond; kruipend, waar zij, op gevaar af van nu en dan door te slaan, met die jonge, frissche verbeeldingjes m \acute{e} e moesten ‘draven’. Niet daarom slaat een kind zijn vertelselboek op, om zich weer binnen de vier witte muren van zijn school te zien opgesloten, en om al de kleine voorvallen

van het dagelijksch leven, daar en te huis, slechts in wat stijver vorm en in een hem onbekende spreektaal, nog eens weer m \acute{e} e te leven; maar om ontvoerd te worden aan dat alledaagsche, en naar hartelust te mogen grasduinen in zijn wereld, die rijke, kleurrijke wereld der verbeelding, waarin hij nooit is moegedraafd.

En dan, het kind, dat zijn vertelselboek ter hand neemt, wil kunnen lachen; het eischt dit als zijn recht. Niet maar glimlachen met gesloten lippen, zooals verstandige menschen doen, die er alles van weten en boven de wereldsche dwaasheden verheven zijn; maar lachen luidkeels, dat hij schudt en de tranen hem over de wangen loopen, om de kluchtige avonturen, om de dwaze streken van de personages, groot en klein, waarmede men hem in kennis brengt, straks ook om zijn eigen domheden, zijn eigen kuren, zijn eigen gebreken, welke hem door den verteller, onverwachts, als in een spiegel worden voorgehouden.

Zulk een lach, die gezond is en gezond maakt, in lichamelijken en zedelijken zin, wekken deze keurvertellingen niet.

En nog iets, waarop kinderen recht hebben, is dat de verteller tot hen spreke in een taal, die zij verstaan en die hun - al geven zij er zich op het oogenblik zelf geen rekenschap van - aangenaam in de ooren klinkt. Geen kindertaal vraag ik, geen kromspraak, geen flauw, mat, kleurloos proza, zoetelijk, met lieve verklein woordjes en overgevoelige zinswendingjes, maar lenig, geestig, helder Nederlandsch, opwekkend en frisch.

Ook in dat opzicht schiet dit vertelselboek schromelijk te kort. Onnatuurlijke taal vindt men er te kust en te keur. Zooals ouders en kinderen, en kinderen onderling, in verschillende van deze verhalen tot elkander spreken, spreken zij in de werkelijkheid niet, of als zij het doen, dan vinden gezonde kinderen hen onuitstaanbaar.

Denken mag het kind dat zijn moeder het goed met hem voor heeft, en het zal daarvan ook wel door een blik, door een vriendelijk woord doen blijken; maar ik verlang de kennismaking

niet van het negenjarig meisje uit *Mag ik schaatsenrijden, Mama?*, dat haar tienjarig vriendinnetje, hetwelk zich verwondert dat haar Mama op een eerst gedane belofte terugkomt, antwoordt: ‘Alsof Mama, bij het een zoowel als bij het ander, niet enkel *mijn* bestwil op het oog had gehad!’

Het is goed, dat men kinderen, wien het aan niets ontbreekt, ook eens laat zien hoeveel ontbering er door knapen en meisjes van hun leeftijd geleden wordt, maar als de elfjarige Hendrik en de twaalfjarige Christine uit *Afgeleerd*, die, in gezelschap van hun vader, aan arme menschen wat eten en wat geld gebracht hebben, uit één mond uitroepen: ‘Wat is weldoen toch heerlijk!’, dan klinkt mij dat in de ooren als een valsche toon.

En van een boek, waarin zulke dingen voorkomen, roemt mevrouw Knuttel-Fabius in den *Spectator* van 17 September jl., ‘de flinke gezonde kindermoraal’ en schrijft zij verder: ‘Geene vervelende kleine Tugendhelden zijn het, die hier optreden, maar kinderen van gelijke bewegingen als de jonge lezers en hun waarschijnlijk sympathiek’!

Aan den goeden wil van hen, die aan het tot stand brengen van de verzameling tijd en moeite hebben besteed, behoeft niet getwijfeld te worden; wel aan hun goed inzicht in hetgeen een kindervertelling behoort te zijn. Het is mogelijk, dat men in ons land te vergeefs zoeken zal naar die vereeniging van kinderzin, phantasie en geest, gevoegd bij literaire handigheid en artistiek gevoel, welke noodig zijn om het kunstwerk samen te stellen, dat een kindervertelling, een kindersprookje heet. Verhalen als die van Jean Macé in zijn *Contes du Petit-Château*. waarvan ons enkele werden medegedeeld door Busken Huet in zijn opstel over kinderboeken (*Litt. Fant.* Nieuwe reeks IV.), gaan misschien boven het bereik zelfs van onze ‘beste auteurs’. Maar waarom dan niet liever van elders bijeen gezocht wat men in het eigen land niet, of niet in voldoende, hoeveelheid kan vinden?

Met dit vertelselboek, dat aan onze kinderen niet geeft wat hun toekomst, wordt in de behoefte aan een keurbundel kindervertellingen niet voorzien. Wie schenkt ons een ander?

Bijlage XIV:

F. van der Goes, 'Een vrouwetijdschrift' *De Nieuwe Gids* 6 (1891) afl. 6, p. 205-220.

I.

Noch onder haar meisjes-pseudoniem, Johanna van Woude, noch als Mevrouw Van Wermeskerken, heb ik de redactrice van dit weekblad vroeger gekend. De twee en vijftig nummers die hier vermeld staan, geven iemand niet het recht over hare letterkundige verdiensten een meening uittespreken, als men weet dat van de hand der schrijfster eenige, wie weet hoe vele, novellen en romans zijn verschenen. Men zou dan ook niet aan mij moeten vragen hoe zulke literatuur er uitziet, maar aan dien Medewerker van ons, die op zijn tweemaandelijksche tochten door vele boeken, voor het oog van den toeschouwer van verre doet als een eenzame wandelaar aan het fosforizeerend nacht-strand, strepen van vuur halend en makend spatten van licht, - maar als men den volgenden ochtend komt is er niets als water en zand. Eene kleine bijdrage tot de vrouwekwestie kan op deze plaats eene bespreking van dit tijdschrift zijn, iets sociologisch, dat met de literaire eigenschappen van hen die de courant samenstellen, niets te maken heeft. Of althans zoo goed als niets. Want dit alleen dient in letterkundig opzicht te worden aangemerkt, dat op geene enkele bladzijde van den jaargang iets zeer goeds, op maar zeer weinige bladzijden iets redelijk goeds en op de overige bladzijden slechts volkomen waardeloos geschrijf voorkomt. De verzen en novellen zijn zoo als ze niet slechter in het Hollandsch worden gemaakt, de moraliseerende artikelen zijn zonder stijl en zonder opmerkenswaardige gedachten, de bijdragen over practische onderwerpen kunnen practisch zijn en waarschijnlijk niet zonder nuttigheid, maar zij zijn niet geschreven, de particuliere correspondentie met de abonnées is vervat in een naarvriendelijken, banaal-humoristischen en damesachtig-ernstigen trant. Zoo is dan de eerste algemeene of sociologische gevolgtrekking deze, dat het Nederlandsche weekblad dat apart voor jonge meisjes en jonge vrouwen wordt uitgegeven, literair zeer ondeugdelijk is. Mij dunkt dat de ervaring voor generaliseering vatbaar is, en dat zij ons vergunt te zeggen dat in de kringen waar de behoefte gevoelt wordt aan afzonderlijke lektuur voor lezeressen, hoeveel liefalligs en verstandigs en edelmoedigs men er ook zou kunnen ontmoeten, de Nederlandsche beschaving haar toppunt niet heeft bereikt. Kan dit bij mogelijkheid wel anders zijn? Zeker, er zijn organisaties van vrouwen die men niet zou willen verbreken. Zij kunnen zich vereenigen om de mannen te helpen in de staatkunde. Zij kunnen, als

bëoefenaarsters van eenig bedrijf, zich vereenigen om hunne belangen als zoodanig te behartigen. De vrouwelijke ambtenaren, de vrouwelijke dienstboden, de vrouwelijke industrieelen, hebben hunne belangen als industrieelen, als dienstboden, als ambtenaren, die anders künnen zijn als de behoeften van hunne mannelijke beroepsgenooten; en waarom zouden zij zich niet vereenigen om die voortestaan? De huishouding, de opvoeding, de kleeding, dit zijn drie zaken die ook nog de vrouwen aanleiding kunnen geven om met elkander raad te plegen. Zoo als het met onze economische en sexualogische ontwikkeling thans gesteld is, is het nuttig en noodzakelijk dat eenige onderwerpen in afzonderlijke vereenigingen en afzonderlijke organen voor vrouwen worden behandeld. Maar kan het goed zijn dat algemeene dingen, moraal, fraaie letteren, wetenschap, door vrouwen en door mannen afzonderlijk worden bëoefend? Is niet het tegendeel wat men bij beschaafde menschen ontmoet? Ja, dit is juist het kenmerk van toenemende beschaving, dat in zaken van hoogere orde dan beroepsbelangen, het onderscheid tusschen mannen en vrouwen steeds geringer wordt. Een onderdeel is dit van het algemeene verschijnsel dat menschen, maatschappelijke groepen en volkeren, naarmate zij winnen in beschaving, hoe langer hoe minder afhankelijk worden van en onderworpen zijn aan de invloeden van de natuurlijke omstandigheden om hen heen of bij hen zelve. De streken waar de elementen al te sterk zijn, om den Evenaar, aan de Polen, in woestijnen van rots of zand, daar blijven de menschen altijd geestelijke dwergen. Maar waar de omstandigheden hen eenmaal veroorloven te groeien, daar wassen zij spoedig alles boven het hoofd. Bij wat zij ten slotte bereiken, is het bewoonbaar maken van wildernissen, het bedwingen van de zee, de omschepping van het plantenrijk in parken, lanen, weiden, akkers en tuinen, de onderwerping van de dierenwereld totdat alle beesten geboren worden met een nieuwen naam, van huisdier, trekdier, lastdier, slachtdier, en het wildzelve, een toppunt van menschelijk goeddunken, haast vlijtiger verzorgd en geteeld wordt dan het tamme vee, - zijn al deze overwinningen maar kleinigheden. De beschaafde menschen stellen ter zijde de fysieke wetten van hun bestaan, de zwaarwichtige regelen van de levensleer worden door hen licht geächt. Zoo iets als heriditeit, de invloeden van ras, van geboorte, zijn niet veel krachtiger elementen in het leven van den beschaafden mensch dan de lengte van zijn neus of de kleur van zijn haar. Bij runderen en bij honden is de afstamming, zijn de omstandigheden die tot hunne geboorte hebben samengewerkt, alles, en van overwegend belang op de ontwikkeling. Bij de beschaafde menschen tellen deze omstandigheden, in normale gevallen, niets; de ziekelijke predispositie tot uitersten komt hier niet ter sprake dan om de geldigheid van den algemeenen regel te staven. Bij de beschaafde menschen beslist

over hun lot, de kans om te genieten van de opgehoopte ervaring en deelachtig te worden de als het ware op deze schijven steeds fijner en veel-kantiger geslepen sentimenten, die hunne voorgangers hebben achtergelaten. Zie hier wat ik meen. Als men de kinderen van een landlooper en van een koning in de wieg verruilde, zou men het later niet merken. De zonen van een genie die maatschappelijk achterop raken, verwilderen in enkele jaren. Daarentegen doen kinderen van de geringste lieden, als zij een goede opvoeding krijgen, voor niemand onder. Een geslacht van arbeiders ontstaat dat gemiddeld niet minder is dan de gezeten burgerij, wier overgrootvader reeds gezeten was. Ik heb een vak op het oog dat nog kort geleden mogelijk iets, maar zeker niet veel meer geprivilegeerd was dan andere handwerken, de diamantnijverheid; sedert 20 jaar zijn de loonen gestegen tot burger-inkomens, en hooger; de arbeiders, sommigen in het eerste, anderen in het tweede geslacht, zijn direct de gelijken geworden van hen die van ouder op ouder verdiend hadden en aan mensch-waardige zaken hadden kunnen besteden, wat de diamantwerkers nu pas konden krijgen. Bestuurders van fabrieken, groote kooplieden, uitstekende technici, naar den standaard van onzen tijd bezitten zij alle vermogens en iedere bekwaamheid om deel te nemen aan den hoogsten maatschappelijken arbeid. Als het niet de omstandigheden van buiten, maar eene langzaam verworven en door heriditeit verkregen geschiktheid was, die, in dit stadium van onze beschaving, besliste over het lot van de menschen, dan zouden de leden van het vak dat hier is genoemd, weelderig-levende idioten en bête speculanten moeten wezen; zij zijn dit niet of zij zijn het niet meer dan de groote menigte van onze handelaren en industriëelen.

Nu bedoel ik dat tegenwoordig het verschil tusschen mannen en vrouwen niet van overwegenden invloed is op hunne betere bemoeiingen. Te spreken van echt vrouwelijk en echt mannelijk in andere dan lichamelijke zaken, komt mij voor te behooren tot eene verouderde terminologie; er is niets zoo fijn, zoo stout, zoo grootsch, zoo mooi, zoo edel, zoo teer, zoo krachtig, of het komt voor bij vrouwen en bij mannen, onverschillig, en in eene zelfde mate. Ik heb zoeven reeds gezegd voor welke lagere en practische dingen de vrouwen een eigen organisatie en een eigen literatuur konden hebben, maar zelfs in deze dingen zoodra zij van eene hoogere orde worden, verdwijnt de behoefte aan een afzonderlijk verband. Er zijn tijdschriften voor tooneelspelers en toonkunstenaren, geen aparte bladen voor zangeressen en actrices; voor onderwijzers, geen eigen courant voor onderwijzeressen; voor geneeskundigen, geen orgaan voor vrouwelijke dokters. En áls de vrouwen nu een weekblad gaan schrijven en lezen, dat geen vakblad is, maar over algemeene zaken van beschaving en leven handelt, dan móeten dat noodzakelijk

niet de ontwikkeldste vrouwen van het land zijn, omdat zij te kennen geven dat in hunnen kring een onderscheid gevoeld wordt en bestendig, dat in de beste kringen niet wordt gevoeld en overwonnen is. Zij zeggen, zonder het te zeggen, dat zij nog zoo ver niet zijn; een man en een vrouw is toch niet hetzelfde, de mannen zijn de baas, volgens de wet en volgens de zeden en ook volgens ons eigen idee; wij kunnen met wat minder toe dan zij, in onze ontwikkeling, in onze wetenschap, in onze literatuur; die gewone boeken van schrijvers en schrijfsters, die tijdschriften van vrouwen en mannen zijn te hoog voor ons, wij moeten wat apart hebben, een eigen courantje, waar wij genoegelijk onderons in kunnen babbelen, zooals wij doen op een gezellig avondje, en kissebissen, zooals wij thuis doen als de mannen aan hun werk zijn.... Ja, zij zeggen het vrij precies in de Hollandsche Lelie, waar zij, om te beginnen, zich den leelijksten naam geven die een geboren mensch zich geven kan; zij noemen zich: jonge dames. En zoo is, uit het algemeene verschijnsel, deze bijzondere omstandigheid verklaard, die zich het eerste voordoet en het eerst werd opgemerkt, namelijk de onbeduidendheid van het tijdschrift dat hier wordt besproken, en waarvan juist de onbeduidendheid tot eene bespreking aanleiding geeft.

II.

Mevrouw Van Wermeskerken beschouwt de Lelietjes, zooals zij hare abonnéetjes noemt, als bestemd om geplukt te worden; de meisjes moeten trouwen, zegt zij. Zie hier een andere bijdrage tot de kennis van de vrouwequaestie; in deze respectabele maar alledaagsche gezelschappen, meent men dat het huwelijk de eenige toekomst is van de vrouwen, al het andere is niet zoo goed als het huwelijk en wordt alleen bij gebrek aan dit betere aanvaard en geprezen..... Men ziet direct het verband tusschen deze beschouwing van de redactrice en het geringe gehalte van haar tijdschrift. Het kan niet anders, juist onder middelmatige menschen is de opinie algemeen, dat buiten het huwelijk er voor de vrouwen geen even-goede bestemming te vinden is. Wat het kenmerk van een lageren ontwikkelings-toestand genoemd is, het aannemen en het gevoelen van een sterken invloed van natuurlijke omstandigheden op menschelijke verrichtingen, is hier niet te loochenen. Men hecht een overdreven beteekenis aan de functieën van het lichamelijk organisme, en nog wel aan eene enkele van deze functieën, wanneer men de voortplanting van het geslacht beschouwt als het doel van het leven. Zou het zoo erg wezen indien er geen menschen waren? Maar dit is vooral de zwakheid van het stelsel, dat voor de vrouw dit doel in het bijzonder wordt aangeprezen. Waarom, als er dan per se voortgeteeld moet worden, en de lieden belangwekkender zijn naarmate zij

grootere gezinnen vormen, is voor de vrouwen de verplichting zwaarder dan voor de mannen? Men bakt geen ommeletten zonder eieren stuk te breken, en een paar bestaat uit twee.

Waarom dan juist zoo ijveren voor het trouwen van de vrouw? Zie hier de reden, die een diep inzicht geeft in het wezen van de vrouwequaestie, en een alles behalve stichtelijk aspect opent op de samenleving van tegenwoordig.

Mevrouw Van Wermeskerken zegt wel het huwelijk, maar zij bedoelt eigenlijk den sexueelen omgang. Als men in haar hart kon lezen en men kon wegblazen het turfstrooisel van half verkrummelde moraal en conventie, dan zou men zien met duidelijke letters op den bodem geschreven, de bekentenis, dat, ware er eene andere manier om zonder zich te compromitteeren aan de geslachtsdrift te voldoen, zij het huwelijk van oneindig minder waarde zou achten. De preciese uitdrukkingen opzettelijk eenigszins wijzigend, voor het overige geleid door de meêdoogenlooze vingerwijzing van het fatsoen, met hare eigen en reeds tamelijk vrijzinnige gedachten omtrent den zuiver-zedekundigen kant van de zaak, blijft de redactrice, zooals de dingen nu geschapen staan en geschapen zijn, het huwelijk aanbevelen. Op de negen deelen zelfmisleiding, geloof ik dat hier éen deel vroom bedrog van anderen aanwezig is; onbewuste onjuistheden en eenige leugens om-bestwil. En de ware bedoeling van de schrijfster ligt te zeer voor de hand dan dat mijne gissing gezocht zou schijnen. Ik herhaal dat Mevrouw Van Wermeskerken in het huwelijk voor alles de geoorloofde gelegenheid tot uitoefening van den sexueelen omgang waardeert; en ik vind dit buiten kijf hare waarachtigste meening en haar meest eerbiedwaardig gevoelen, dat hier aangeduid is met niet minder ernst dan het in de courant verkondigd wordt. Zou men misschien willen gelooven dat dit anders zou kunnen? Wanneer de sacramentele wijding van het huwelijk op iemand geen vat meer heeft, kan men redelijkerwijze niet volhouden dat het huwelijk eenige andere speciale aantrekkelijkheid zou bezitten dan de genoemde. Al het overige is ook buiten het huwelijk te vinden. Met inbegrip van het genoemde voordeel, is al het overige ook buiten het huwelijk voor den man te vinden; voor de vrouw niet, dit is de reden waarom zij die vooral dat voordeel op het oog hebben, het huwelijk bijzonder noodzakelijk achten voor de vrouw. Overtollig is het misschien niet hier te zeggen, dat huwelijk hier bedoeld is in den engeren zin van het woord, waarmede wij de maatschappelijke en wettelijke instelling aanduiden; er is niet mede bedoeld elk samen-leven van man en vrouw, omdat ik niet wensch te zeggen dat ik in dit samen-leven geene andere bekoring zou bespeuren dan in de bevrediging van

de geslachtsdrift mag gelegen zijn. Neen, hier is alleen sprake van den tegenwoordigen vorm van het sexueel verkeer, van den eenigen vorm die door de officiële uitingen van de publieke opinie wordt erkend en goedgekeurd. En deze instelling heeft Mevrouw Van Wermeskerken op het oog, als zij spreekt over trouwen. Zij zegt niet in het algemeen, - meisjes, zoekt het gezelschap en den omgang van de knapen, en vermijdt ook, als de gelegenheid zich voordoet en uw hart spreekt, den intiemsten omgang niet, want alleen van eene wijze maar vrije opvolging van uwe geneigdheden is eene rustige ontwikkeling van uwe hoogere vermogens te verwachten; - maar zij zegt, in het bijzonder, neem een man, neem hem mede naar de kerk of ten minste naar het stadhuis, want anders loopt gij gevaar, óf uw fatsoen kwijt te raken, of een fatsoen te krijgen dat de wereld niet zal goedkeuren. Nu kan zij, nu kan niemand anders, in het huwelijk iets meer zien dan eene geoorloofde wijze voor de vrouw om te paren, want al de noemenswaardige voordeelen van den omgang van man en vrouw zijn te vinden buiten het huwelijk, behalve dit éene en luttele gewin dat geen mensch er eenig kwaad van kan zeggen. De scherpe kritiek van onze maatschappij acht ik nu gelegen in den onevenredig grooten aandacht, dien men aan deze fysieke zijde van de echtverbintenis genoodzaakt is te besteden. De omstandigheden, de omstandigheden die daarom blijken zeer verkeerd te zijn, dwingen de vrouwen óf een verderfelijken strijd te voeren met het krachtigste instinkt dat er is, of zich te bedienen van eene maatschappelijke instelling, die voor velen onder hen niet past en door velen van hen met tegenzin wordt aanvaard. De maatschappelijke omstandigheden zijn het die ons aan deze instelling allerlei voortreffelijkheden doen toeschrijven die zij niet of niet uitsluitend bezit, verwachtingen op haar doen bouwen die niet worden verwezenlijkt en, om hare vele gewaande voordeelen te verdienen, aan onjuiste en vernederende levensregelen onderwerpt de meerderheid van de vrouwen die zich tegen deze onderworpenheid niet verzetten. Bestond het aangeduide dilemma niet, konden de vrouwen tot sexueele bevrediging geraken zonder te moeten trouwen, dan zouden zij, even als de mannen, hunne gedachten vrijer kunnen vestigen op andere zaken, en hun leven zou niet in die mate gepreöccupeerd worden door dingen die er toch eigenlijk weinig op aan komen. Dan zouden de vrouwen die trouwen wilden, belangeloozer, minder bevooroordeeld, nobeler en kiesscher, een aanzoek kunnen behandelen. Het getal huwelijken zou mogelijk dalen, het gehalte zou ontwijfelbaar winnen. Veel teleurstelling zou vermeden, veel verdriet geëindigd, veel kwaad verbeterd worden. Zooals het nu is, verplicht men de menschen een zekere maatschappelijke instelling, die een voortbrengsel en het kenmerk van een zeker tijdvak van onze beschaving is, en die evenmin

bestemd is dát tijdvak te overleven als eenige andere maatschappelijke instelling, verplicht men de menschen die instelling in eere te houden en zooveel mogelijk onveranderd te laten bestaan.

Wij strijden in onze domheid tegen eene evolutie die onoverwinbaar is.

Ik bedoel evenmin een kritiek van het huwelijk te ondernemen als de voorspelling te doen, dat het voor-altijd aangaan van verbindtenissen tusschen één man en één vrouw eindigen zal met te verdwijnen. Ik zeg alleen dat als men nu reeds inziet dat de hoogste wenschen bevredigd kunnen worden door overeenkomsten van een andere soort; en ik behoef de namen niet te noemen van de zeer voortreffelijke lieden die zulke overeenkomsten hebben aangegaan en er zich wél bij bevonden; dat wij dan moeten ophouden zoo te spreken alsof andere vormen van sexueel verkeer natuurlijker-wijze voor het huwelijk moeten onderdoen. Geene maatschappelijke inrichting laat zich denken waarin het verboden zou zijn elkander levenslang gezelschap te houden; maar de maatschappelijke inrichting is misschien aanstaande, waarin het niet meer mogelijk zal wezen het voornemen daartoe in het openbaar uittespreken en door de overheid te doen bevestigen. Een Staat die zich met de geslachtelijke gedragingen en met de intieme begeerten van zijne burgers niet inlaat, is een Staat dien wij ons nu reeds heel goed kunnen voorstellen. Zelfs kan men met zekerheid zeggen, op grond van het verleden, dat de formaliteiten die nu nog het huwelijk uitmaken, vervallen zullen, zoodra bij de menschen het hoog-individualistisch sentiment dermate ontwikkeld is, dat zij de inmenging van de gemeenschap gaan verwerpen. Ik onthoud mij er van een meening uittespreken hierover, of de gevoels-evolutie een nauwere of een minder nauwe verbinding van man en vrouw zal tot stand brengen; de methode om zulke vragen te beantwoorden met generalisaties van zijn eigen gevoel, is de mijne niet; maar ik ben er van overtuigd dat de intellektueele evolutie het hoe langer hoe barbaarscher zal doen vinden, de gemeenschap en hare vertegenwoordigers te betrekken bij een zoo zuiver-persoonlijke zaak als de teederheid van twee menschen. Zoo min als thans de vriendschap van mannen voor elkaar aan eenige rekenschap of controle dan bij hen zelven is onderworpen, zoo min kan op den duur de liefde van vrouw en man het onderwerp van een officieele acte blijven uitmaken. Zoo zeker als in de toekomst wij met dankbaarheid de diensten van de gemeenschap zullen waardeeren in die klasse van lage verrichtingen die ten doel heeft in ons stoffelijk onderhoud te voorzien, even zeker zullen wij met steeds grooter nadruk verzoeken verschoond te blijven van hare bemoeiing met onze hoogere, particuliere aangelegenheden.

Een overvloedige voorraad van alle benoodigdheden en een afkeerigheid van de menschen

om elkaar in hun verbruik naterijden, dus een praktische gelijkheid van overvloed voor elkeen zonder kinderachtig dwingen om de grootste portie; dat is wat naar mijne meening de sociologische wetenschap ons in de toekomst niet enkel toestaat, maar voorschrijft te verwachten. Naarmate die toekomst verwezenlijkt wordt, zal deze andere clause van het huwelijks-contract, de verplichting om voor zijn vrouw en kinderen te zorgen, minder noodig worden. In deze wereld van hongerlijders is zij wel onmisbaar, schijnt het. Het is zoo verschrikkelijk moeilijk aan den kost te komen tegenwoordig, dat een vrouw het zwart op wit moet hebben eer zij zich veroorloven kan kinderen voort te brengen. De onderstelling is dat een man zijn kinderen liever niét onderhoudt, er moet een krachtige tusschenkomst van de gemeenschap zijn om hem aan zijn verplichtingen te herinneren en hem bij geval te dwingen er aan te voldoen. Dit is een in onze maatschappij noodzakelijke bescherming van vrouwen en kinderen, en zij zal vervallen wanneer zij overbodig wordt. Hier is dus een tweede reden om te gelooven aan het eindigen van het huwelijk als maatschappelijke instelling; de nobeler gezindheid van man en vrouw verbiedt haar; verbiedt haar nu reeds, velen vervullen schouderophalend de formaliteiten; en de verandering in de economische toestanden maakt haar nutteloos. Geen maatschappelijke inrichting laat zich denken waarin het verboden zou zijn voor zijn kinderen te zorgen zoolang het noodig is; maar de maatschappelijke inrichting is aanstaande waarin de gemeenschap die taak over zal nemen van alle ouders die daartoe niet genegen zijn. Dit zou, meenen sommigen misschien, niet billijk zijn tegenover de ouders die hunne kinderen zelf opvoeden; ik spreek dan ook alleen over een toekomst die stoffelijke bevoorrechtiging geen wezenlijke bevoorrechtiging rekent te zijn. Een rijke wandelaar verwondert zich over het vechten van vieze straatjongens om een paar centen of een brok oud brood; de wandelaars van de toekomst zullen desgelijks zich ergeren aan ons gewichtig praten over brood en centen. Beschaafde menschen tenminste moesten ernstige woorden als billijk en onbillijk reserveeren voor ernstige zaken en die niet gebruiken in enkel materieele aangelegenheden. Is niet de werkelijk bevoordeelde hij, die, als later de stoffelijke zorgen in minachting zullen raken, de kracht en de genegenheid heeft zijn kinderen meer te geven dan eten en kleeren? Geen maatschappelijke inrichting is denkbaar waarin het den vader en de moeder verboden zal zijn van hunne kinderen te houden, en hun te geven den eerbied voor hunne deugd; maar de maatschappelijke inrichting is aanstaande waarin geen enkele vader er een eer in zal stellen aan zijn kinderen die minne zorgen te besteden, die de gemeenschap als een wakkere dienstknecht hem uit de handen neemt.

Zooveel gevoelen wij nu al van eene evolutie die hier is aangeduid, dat wij het verdedigen van het huwelijk met vreugde overlaten aan anderen; aan clericale wilden, die de trouwerij beschouwen als eene door een Almacht tot blijvenden grondslag van de samenleving verordeneerde instelling; en aan de vereerders van een plat Individualisme, die het individueele voornamelijk in de ontwikkeling van de laagste intelligentiën zoeken; de intelligentie om meer te krijgen dan een ander. Wij voelen het onbetamelijke van ambtelijke inmenging in onze persoonlijke zaken, en wij veroordeelen eene maatschappelijke regeling krachtens welke duldelooze gebreken men genoodzaakt is, stappen te nemen ten behoeve van vrouwen en kinderen die vernederend zijn voor alle partijen, en die zoo goed door andere maatregelen te vervangen zouden wezen. Het beste in ons wil boven al die herrie úit; maar, omdat de aangegeven omstandigheden nog zoo sterk zijn, moeten wij toezien dat men liever de ware beteekenis van deze omstandigheden verbloemt dan hun den naam te geven dien zij verdienen. Men gaat zeggen, trouw maar in 's hemels naam; terwijl wij zouden wenschen dat men zeide: wanneer gij u in de wettelijke instelling van het huwelijk kunt schikken, ga dan uw gang, maar het hoeft niet, gij kunt den lichamelijk-sexueelen omgang ook vinden zonder te trouwen; de wezenlijke verbindtenis van man en vrouw is iets dat in onze gedachten al hoog boven deze instelling verheven is; en gij bederft de verbindtenis door haar voorwaarden op te leggen waarvan bij zulk een delicate en ernstige zaak geen sprake moest zijn.

III.

Met deze gij bedoel ik natuurlijk niet de redactrice van de *Hollandsche Lelie*. Het is haar schuld niet dat de maatschappelijke omstandigheden nog zoó zijn dat er een wanhopige verwarring is tusschen twee dingen: eene oorbare bevrediging van de geslachtsdrift, én een serieuzen omgang van mannen en vrouwen. Nu moet het huwelijk wel aanbevolen worden; nu is men wel genoodzaakt de meisjes behulpzaam te wezen om een man te krijgen; nu is men wel verplicht korte wetten te maken met alle en ook de redelijkste bezwaren tegen het trouwen, omdat de meeste menschen wel de hoogere, maar niet de lagere aspiraties onvervuld kunnen laten. Niet zij, maar de toestand van de maatschappij moet veranderd worden. De vriendschap is geen onderwerp om een tijdschrift over te schrijven; waarom dan de liefde wel? Omdat de liefde een faktor in de maatschappij is, en dat niet behoorde te zijn; omdat de liefde te maken heeft met een instituut waar stoffelijke rechten en verplichtingen uit volgen, die er niet uit moesten volgen. En zoo wordt dit tijdschrift een vakblad; de vrouwen hebben een materieel belang, een eigen materieel

belang: de voldoening van sexueele wenschen en het onderhoud van hunne kinderen.... Mij rest nu niets anders dan aantewijzen dat de *Hollandsche Lelie* aan de eischen van een vakblad niet kwalijk beantwoordt; aan meer dan gewone eischen; niet zoozeer wat in de meeste huwlijken te pas komt wordt geleeraard, dan wel wat in de meeste huwlijken te pas moest komen.

De redactrice plaatst een artikel over het Schrijftafeltje eener Jongedame; dit is ook de ware naam voor de leden van het huwelijksvak; een jongedame, in één woord geschreven, is het die trouwt, dan wordt zij een dame; - het artikel handelt over brievenschrijven. Dit is een raad ten slotte: 'Wordt er ook in de correspondentie van de vrouw geene terughoudendheid en geen fijn gevoel vereischt? Juist deze eigenschappen zal een man altijd in u op prijs stellen. Wie ze mist, die kenteekenen der ware vrouwelijkheid, al is zij schoon als Venus, knap als Minerva, toch zal zij in de rij harer zusteren achterstaan.' (bl. 296) Menigeen zal de volgende technische opmerking nog meer ad rem vinden; zij is gemaakt in een antwoord onder het hoofd 'Correspondentie' aan eene abonnée die waarschijnlijk een koekboek cadeau gekregen had. 'Wat zond N. u een verstandig cadeau;.. door lekkere schoteltjes houdt menige vrouw het hart van haar man gevangen.' (bl. 473). 'Geen man, waarschuwt Mevrouw op een andere plaats, tot aanbeveling van de huiselijkheid, geen man, die zich zijne verloofde gaarne voorstelt als later zwierende door de balzaal, als habituée der opera,' etc. (bl. 362). Dat de mannen die men hier op het oog heeft, verscheidene malen schertsend de Heeren der Sehepping worden genoemd, is correct. Zij vragen ten huwelijk, de lezeressen worden ten huwelijk gevraagd, als de Heeren willen; anders worden zij oude jongejuffrouwen, wat ongelukkig is, en dus moeten zij met respect opzien tot de mannelijke personen die hen daarvoor bewaren. Intusschen, de *Hollandsche Lelie* zou geen goed vakblad zijn indien het geen troost en raad over had voor hen die in het vak niet slagen. Ten eerste dan dient men te zorgen wél te slagen. 'Ongelukkige Liefde' bijvoorbeeld moet niet te zeer worden geteld; (bl. 11); gij zoudt blijven zitten met 'een hart vol liefde, en niemand die er om vraagt.' Staat uw geloof u in den weg: werp het van u, alle godsdiensten zoeken immers den weg naar 'het Goede, God'; wat doet 'de naam' van uw kerk er toe? Wees niet verslagen of levensmoe als het niet alles zoo makkelijk gaat in den leertijd van het vak. Hélène Swarth moet gij niet lezen. 'Ik bid u, weer allereerst zulke bundeltjes van uw boekenrekje.' 'Wanneer u een kloek jongmensch zijne hand biedt.... ruk dan alle herinneringen flinkweg uit uw hart en zeg ja.' Het dondert, bij manier van spreken, allemaal niet, 't is zonde dat ik er op vloek. 'Is uw minnaar leelijk, daaraan gewent men. Is hij arm - 't beteekent niets, want als hij knap is, draagt hij een

kapitaal met zich om. Is hij iets minder in geboorte, - over tien jaar denkt niemand meer daaraan, mits zijne betrekking hem tot u opheft.... Ge werpt me tegen: maar ik heb hem niet lief, ik sympathiseer niet met hem. - O, niets veranderlijker dan de vrouw. Diezelfde man kan u over weinig tijds onuitsprekelijk dierbaar zijn geworden, als u het boek van zijn zieleleven open is gelegd en ge op iedere bladzijde goedheid en adeldom van ziel geschreven hebt gevonden, etc.' - Enfin, als gij hem maar *acht*, dan komt de rest van zelf; 'laat u door nietigheden toch niet terughouden de loopbaan in te treden, die toch eigenlijk de eenige, ware bestemming der vrouw is.'... 'En zulk een huwelijk is altijd honderdmaal beter dan geen huwelijk, ja, voor meisjes zonder fortuin duizendmaal.' Nu, als gij het nu nog niet weet, dan weet *ik* het niet meer; aan mij zal het niet liggen.... Want wees gewaarschuwd: 'al maakt ge uw oude-jongejuffrouwen-leven nòg zoo nuttig, altijd zal er een ledig in blijven, en ten slotte zal het u onvoldaan laten; want de dorst naar liefde die in een vrouwenhart woont, zal door niemand worden gelescht'... (bl. 11-12.) En, behalve haar eigen welsprekendheid, heeft Mevrouw Van Wermeskerken nog andere leermiddelen. Zij publiceert een brief van een 'jongmensch' een smaakvollen vrijer, die zegt dat het geen wonder is dat de mannen weinig trouwlustig zijn, want de meisjes zijn zoo veeleischend en er wordt in de families alleen gevraagd naar een huwelijk, als het middel om dochterlief een goede positie te verschaffen. 'Wie wil zich daartoe laten gebruiken?' Ja, wie wil dat nu? en ik waarschuw de Lelietjes om bescheiden te zijn.... Maar, als er nu niets aan te doen is, en het oude jongejuffrouwenleven onherroepelijk aangebroken is, dan zal uwe redactrice u niet in den steek laten. Zij opent zelfs een wedstrijd om te zien, welke van hare medewerksters het best weet te zeggen wat er van zulk een leven te maken valt. 'De wanverhoudingen in de tegenwoordige maatschappij dwingen vele meisjes om ongehuwd te blijven,' zegt de redactrice ergens (bl. 40). Dus moet zij wel helpen rondkijken naar tijdverdrijf en bezigheid, want het komt, als fatsoenlijke vrouw, niet in haar op ronduit te zeggen: nu ja, bezigheid moet gij hebben, hetzij als middel van bestaan, hetzij om niet dood te gaan van verveling; maar overigens heeft de maatschappelijke instelling van het huwelijk niets uit te staan met uw 'hart vol liefde'.... Een van de schrijfsters over de ongehuwde vrouw vergelijkt de vrouw bij een half-cirkel, den man bij de andere helft; die 'én op elkander sluiten, én ieder op zichzelf goed en zuiver zijn.' Ook dit is fraai, maar waar blijft hier weer het trouwen? Intusschen, hierover is men het eens dat ook buiten het huwelijk een vrouw nog wel iets te doen kan vinden, al blijft de redactrice er bij dat het 'lesschen' toch moeilijk gemist kan worden. En zij gaat voort met de

onderscheiden fases van het huwelijk aan te prijzen in een proza van Cornelis Paradijs, met tusschen geschoven aanbevelingen van dezelfde deugden die dezen vaderlandschen dichter zoo dierbaar waren. Op éene plaats gooit zij dit decorum weg en verzekert een harer correspondentjes dat noch haar eigen ‘praatjes,’ noch die van de briefschrijfster de natuurlijke voortreffelijkheden van het huwelijk zullen vervangen of verminderen....

En zoo vrees ik dat als de abonnées de ijverige redactrice letterlijk opvatten, menigeene zal ja zeggen en naderhand merken dat zij er in geloopen is; dat zij een lichamelijk-sexueelen omgang heeft gekregen, maar dat haar hart vol liefde zoo vol blijft als vroeger om eindelijk te breken van enkele overgevoelheid. De waarheid is dat de wezenlijke begeerte naar hartstocht die hartstocht tegelijkertijd bluscht en aanblaast, enkel dan wordt gevoed wanneer hartstochtelijke naturen samenkomen die elkander verlangen; het huwelijk kan zoo een samenkomst zijn, maar zulk een samenkomst kan ook buiten het huwelijk worden gevonden, en vele huwelijken zijn te lichtvaardig of te berekenend aangegaan om het te wezen; de hoogere geneigdheden worden zoowel buiten als in het huwelijk bevredigd; de lagere van alledaagsche menschen die hechten aan het oordeel van de wereld, alleen in en door het huwelijk; dit verklaart het schrijven van een weekblad als de *Hollandsche Lelie*, dat als vakblad reden van bestaan heeft en deze onbewuste kritiek op de maatschappelijke instellingen bevat, dat de verbindtenis van mannen en vrouwen verlaagd wordt tot een contract van commerciële en fysieke strekking.

Bijlage XV:

Onbekend, [recensie van artikelen uit *De Hollandsche Lelie*. Weekblad voor jonge dames, onder hoofdredactie van Mevrouw S.M.C. van Wermeskerken-Junius (Johanna van Woude)], *De Gids* 53 (1889) afl. 10, p. 565-566.

De Hollandsche Lelie. Weekblad voor jonge dames, onder hoofdredactie van Mevrouw S.M.C. van Wermeskerken-Junius (Johanna van Woude). 's Gravenhage, Cremer & Co. Nos. 1 en 2.

Het is voor het eerst dat *De Hollandsche Lelie*, die sedert Juli onder een nieuwe redactie een nieuwen jaargang is ingetreden, ons onder de oogen komt. Wij kunnen dus geene vergelijkingen maken tusschen voorheen en thans; maar verzwijgen willen wij niet dat het 'thans' ons maar matig bevalt. Het komt ons voor, dat mevrouw van Wermeskerken tegenover meisjes van 17- tot 20-22 jarigen leeftijd, voor welke dit blad bestemd schijnt, noch den rechten toon weet aan te slaan, noch de rechte onderwerpen weet te kiezen. In no. 1 vinden wij een opstel van de hoofdredactrice, getiteld 'Uwe Moeder', waarin op sentimenteel kinderachtigen toon wordt betoogd, dat een meisje hare moeder, wier dagelijksche taak zoo zwaar is (als voorbeeld worden o.a. het erwtjes doppen en de verstelmand aangehaald), behoort lief te hebben, omdat die moeder, welke hare gebreken ook zijn mogen, haar dochter lief heeft gehad zoolang zij leefde. Dit artikeltje is banaal, maar onschuldig. Erger echter maakt het de hoofdredactrice in no. 2 met haar artikel: 'Ongelukkige liefde'. Daarin is zij niet sentimenteel, maar, op hare wijze, practisch. De hoofdstrekking van dit opstel is de volgende: 'Meisjes, haalt u geen ongelukkige liefde in het hoofd. Dat zou ten gevolge kunnen hebben dat ge niet trouwdet, en niets is ongelukkiger dan een meisje dat niet trouwt. Wanneer dus een braaf jong mensch om uw hand vraagt, sla dan toe. Al sympathiseert ge niet met hem, al hebt ge hem niet lief - geen nood; niets is veranderlijker dan de vrouw! Verstaat mij wel: trouwt nooit een man dien gij niet acht; maar als ge hem achten kunt, is dat voorloopig genoeg; de liefde, dit verzeker ik u, zal dan wel later komen.' Met dergelijke redeneeringen tracht mevrouw van Wermeskerken onze Hollandsche meisjes naar het huwelijk te drijven. Dat de liefde, die later heet te zullen komen, wel eens op zich zou kunnen laten wachten, en dat onze schrijfster groot gevaar loopt het aantal ongelukkige huwelijken - dien leugen in het huwelijk, waartegen Ibsen te velde trekt - te vermeederen, schijnt niet bij haar op te komen.

Wat ons dikwijls getroffen heeft bij jonge meisjes die de schoolbanken hebben verlaten, is dat

zij zoo weinig belang toonen te stellen in wat werkelijk belangstelling verdient; dat de meesten hare boeken wegleggen om ze nooit meer in te zien, en er zoo weinig lust bij haar bestaat om hare studien in de eene of andere richting voort te zetten. In hoever hier de school, de methode van onderwijs schuld hebben, zou alleen een grondig onderzoek kunnen uitmaken. Van één ding zijn wij overtuigd: dat namelijk niets verderfelijker is voor jonge meisjes dan wanneer steeds hare blikken worden gericht op het huwelijk als haar eenig levensdoel. Wek de belangstelling van het jonge meisje op voor al wat er op het wijde en rijke gebied van letteren en kunst, in ons vaderland en daarbuiten, te bewonderen en te genieten valt; leer haar, haar geluk te vinden in anderen gelukkig te maken; houd haren geestwakker, hare oogen open, dan zal zij, ook buiten het huwelijk, haar levenstaak weten te vinden, en gij zult haar een grooter dienst hebben bewezen dan door vellen vol oppervlakkige levensfilosofie en sentimenteele moraal.

Bijlage XVI:

J. Poelstra, 'De eerste vrouwelijke leden van de Maatschappij', *Nieuw Letterkundig Magazijn* 18 (2000) afl. 1, p. 16-23

De eerste vrouwelijke leden van de Maatschappij

Jannie Poelstra

In 1892 besloot de jaarvergadering van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde met ruime meerderheid vrouwen niet langer te weren als gewoon lid. Het jaar daarop aanvaardden dertien 'talentvolle vrouwen' hun benoeming. Met uitzondering van Johanna Wolters lieten ze verstek gaan op de jaarvergadering van 1893. Het jaar daarop was Wolters vergezeld van Elize Knuttel-Fabius. Beide schrijfsters zijn thans vergeten. Dat geldt voor bijna alle dertien. Alleen Elise van Calcar-Schiotling, Cornélie Huygens en Sophie van Wermeskerken-Junius komen we nog regelmatig tegen in studies over de eerste feministische golf.

Het aandeel der vrouw in de Nederlandsche letterkunde (2 delen, Gent 1920-1921) van Maurits Basse is tot op heden het enige overzicht waarin alle dertien vrouwen worden vermeld en twee van hen uitvoerig worden besproken.¹ Herman Robbers noemt in *De Nederlandsche litteratuur na 1880* (1922)

Toetreding van de eerste vrouwelijke leden tot de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde in 1893. Voorop staan H el ne Swarth, Sophie van Wermeskerken-Junius, Marie Sloot en Virginie Loveling. Tekening door J. Braakensiek.

alleen nog Cornélie Huygens, als ‘een stem uit het verleden’. Robbers had ook Amy de Leeuw, samen met vele anderen, ‘gaarne genoemd’, zo schreef hij in het voorwoord van de tweede druk uit 1925, ‘had slechts de omvang van mijn boekje het veroorloofd’. Anderen hadden in latere jaren meer ruimte, maar het waren vooral Hélène Swarth en Virginie Loveling die een plaats kregen toebedeeld in literatuurgeschiedenissen.

Wie waren de eerste vrouwelijke leden van de Maatschappij en waaruit bestond hun talent? Ingrid Moerman schreef in het *Nieuw Letterkundig Magazijn* van december 1988 al over hun toelating, Maria Grever vermeldde in haar proefschrift over Johanna Naber, *Strijd tegen de stilte* (Hilversum 1994), eveneens de namen en enkele publicaties. Dit artikel bouwt daarop voort en beoogt een verdere kennismaking met de dertien vrouwen. Jacoba van Westrheene-van Heyningen (1821-1900) en Elise van Calcar-Schiotling (1822-1904) waren in 1893 ruim zeventig, Marie Snijder van Wissenkerke-Clant van der Mijll (1864-1945) nog geen dertig. Tussen hen in qua leeftijd bevonden zich Virginie Loveling (1836-1923), Amy de Leeuw (1843-1938), Marie Gelderman-Boddaert (1844-1914), Cornélie Huygens (1848-1902), Johanna Wolters (1853-1950), Sophie van Wermeskerken-Junius (1853-1904), Marie Sloot (1853-1927), Elize Knuttel-Fabius (1857-1944), Louise de Neve (1859-1913) en Hélène Swarth (1859-1941).

Productieve dames

Jacqueline Bel eindigt *Literatuur uit het fin de siècle* (Amsterdam 1993) met het voorstel om literatuurgeschiedenissen te baseren op visies en waarderingen van tijdgenoten. Zo zouden de meeste vrouwen van 1893 opnieuw hun plaats innemen in de literaire canon. Bel noemt speciaal Marie Sloot, Cornélie Huygens en Sophie van Wermeskerken-Junius. De laatste schreef in haar korte leven, ze werd niet ouder dan 51, zes romans en zes bundels korte verhalen, waaronder haar veelgelezen roman *Een Hollandsch binnenhuisje* (1888).² ‘Iedereen las het’, aldus Thérèse Hoven in haar Levensbericht over Sophie. Cornélie Huygens voltooide in 1876 haar eerste roman. Van de opbrengsten van de vele essays, romans, novellebundels en vertalingen kon ze prima leven. De meestgelezen romanschrijfster van de jaren tachtig en negentig was Melati van Java, pseudoniem van Marie Sloot. Tussen 1885 en 1889

[p. 17]

verschenen zes delen *Romantische verhalen*, tussen 1902 en 1904 nogmaals twaalf, herdrukken van eerder verschenen romans. Aan het begin van de twintigste eeuw had ze 41

romans en elf kinderboeken op haar naam staan. Ze was toen nog lang niet uitgeschreven. Daarmee zijn we er niet. Elise van Calcar schreef talloze tijdschriftartikelen en ruim vijftig boeken: romans en verhandelingen over tal van maatschappelijke kwesties, variërend van dienstbodekwestie en armoedevraagstuk tot meisjesopvoeding en vrouwenvraagstuk. Van Calcars leeftijdgenote Jacoba van Westrheene-van Heyningen verzorgde voor de *Tijdspiegel* veertig jaar lang de rubriek 'Uit den vreemde' met aan buitenlandse tijdschriften ontleende novellen en publiceerde tussen 1875 en 1896 minstens zes romans. De *Lijst geschriften van Geertruida Carelsen* (1934), pseudoniem van Amy de Leeuw, bevat behalve haar verhalenbundels 238 tijdschriftartikelen en is bij lange na niet compleet.³ Van Hélène Swarth verschenen dertien bundels proza, meerdere vertalingen en toneelwerken, maar ze was vooral bekend als dichteres. Tot 1892 was ze de enige vrouw die bijdragen leverde aan en positief beoordeeld werd in *De Nieuwe Gids*. 'Hélène Swarth alleen is zeer goed', aldus Lodewijk van Deysel, die haar bundel *Rouwviolen* uit 1889 overigens minder waardeerde. 'Ik houd ook van de gedichten van Hélène Swarth', schreef een leerlinge van de Apeldoornse Nutskweekschool voor meisjes eind 1900 aan haar vriendin Nine van der Schaaf, 'ze vertolken soms zoo echt je eigen gevoel, vind ik, waarvoor je zelf geen woorden kunt vinden.'⁴ Virginie Loveling debuteerde samen met haar zus Rosalie. Haar proza wordt gerekend tot de hoogtepunten van het Vlaamse realisme. Haar ruim dertig boekpublicaties omvatten romans, novelle- en gedichtenbundels en acht kinderboeken. De achttien romans van Louise de Neve verschenen meestal eerst in het tijdschrift *Eigen Haard*. Ook enkele anderen, onder wie Amy de Leeuw en Virginie Loveling, schreven regelmatig voor dit tijdschrift. Over de geschriften van Elize Knuttel-Fabius, Johanna Wolters en Marie Snijder van Wissenkerke-Clant van der Mijll is minder bekend. Elize publiceerde in 1893 *Marianne*, een roman over de vrije liefde, en twee jaar later *Om het geluk*. Johanna

Sophie van Wermeskerken-Junius.

Wolters was in 1891 medewerkster van *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift*. Over Marie Snijder van Wissenkerke-Clant van der Mijll meldt Erica van Boven in *Een hoofdstuk apart* (Amsterdam 1992) slechts dat ze rond 1900 in de literatuurkritiek gerekend werden tot 'de ordinaire dames-schrijfsters'. Behalve romans schreef Snijder van Wissenkerke teksten voor cantates. Ook van Marie Gelderman-Boddaert zijn verzen en verhalen door componisten op muziek gezet, onder andere door Hendrika van Tussenbroek en Cornélie van Oosterzee. In 1887 verscheen haar eerste dichtbundel, *Aquarellen*, in 1889 haar veelgelezen roman *Sturmfels*. Ook schreef zij verscheidene romans voor oudere meisjes.

Onder pseudoniem

In de jaren tachtig ondertekende Gelderman-Boddaert haar verhalen met Koba en haar gedichten met Luctor. Daarna schreef ze onder haar meisjesnaam, met uitzondering van *Buiten de wet* (1915), dat verscheen onder de naam Rudolph Curtius. Negen van de dertien schreven voor korte of langere tijd onder pseudoniem. De Neve was bekend als Louise B.B., ofwel Blonde Bliksem, de naam waarmee haar zwager haar ooit begroette. Van Wermeskerken-Junius maakte naam als Johanna van Woude, Marie Sloot als Melati

[p. 18]

van Java, Mathilda en Max van Ravestein. De eerste politieke schetsen van Loveling verschenen in 1877 onder de naam W.G.E. Walter. Snijder van Wissenkerke gebruikte het pseudoniem M. Constant.

Amy de Leeuw was korte tijd George Zeemeeuw en schreef begin jaren zeventig voor *Onze Roeping* als Mej. de Goeje.⁵ Uiteindelijk koos ze voor Geertruida (haar tweede naam en de naam van haar grootmoeder) Carelsen (naar de voornaam van haar vader), want ‘het docht mij toch verkeerd, als vrouw onder een mansnaam te schrijven’, schreef ze in haar *Herinneringen* (1928). Elise van Calcar-Schiotling schreef haar eerste roman als Elise, evenals haar bijdragen aan het damesblad *Maria en Martha* (1844-1850). Jacoba van Westrheene publiceerde haar roman *De Oudvelders* (1875) als Hester Wene.

Zelfstudie

De dertien hadden meer gemeen dan een grote literaire productie of het schrijven onder pseudoniem. Ofschoon behorend tot verschillende generaties, hadden ze weinig schoolopleiding genoten. Zelfstudie, vaak met

Virginie en Rosalie Loveling.

hulp van familieleden, was hun weg naar kennis. Gezien de geringe studiemogelijkheden voor

meisjes tot in de tweede helft van de negentiende eeuw is dat niet vreemd, noch dat ze zich uitlieten over betere onderwijsmogelijkheden voor meisjes. Rosalie Loveling, de zus van Virginie, schreef in 1871 een verhandeling over de noodzaak van gelijke geestelijke opleiding voor mannen en vrouwen, 'Iets over het onderwijs der vrouw'. Aangezien de twee zussen alles samen deden - soms was niet uit te maken wie wat geschreven had - mogen we aannemen dat ze daarmee ook de opvattingen van Virginie verwoordde.

De zusjes Loveling kregen privé-onderwijs en werden vanaf twaalf jaar geschoold door een schoonzus en twee broers. Ook Amy de Leeuw kreeg vanaf haar twaalfde les van haar ouders en broers. Net als Loveling leerde ze meerdere talen en ontwikkelde ze een grote kennis van de natuur. Marie Sloot had geen formele opleiding genoten, maar deed op achttienjarige leeftijd een 'schitterend examen in de Hollandsche vakken, het Fransch en het Engelsch'. Sloot bracht haar jeugd door in Nederlands-Indië. Zo ook Louise de Neve. Na het overlijden van haar moeder woonde Louise tot haar achttiende bij twee tantes in Leiden. Toen werd ze door haar vader, commandant bij het Indisch leger, naar Batavia gehaald. Na zijn pensionering bestierde Louise in Leiden zijn huishouding en begeleidde ze haar zes zusters en broers. Na het overlijden van haar vader begon ze verhalen te schrijven voor een ziek buurmeisje. Deze werden in 1884 gepubliceerd als *Kindervreugd en kinderleed*, met een voorwoord van Busken Huet.

Hélène Swarth kreeg in Brussel les aan huis, voordat ze leerlinge werd van een opleidingsinstituut voor meisjes. 't Liefst had ik tragédienne willen worden', schreef ze in haar autobiografie, opgenomen in haar bundel *Wijding* (1934), 'waarvoor ik, volgens mijn leeraren, aanleg had.'⁶ De Zeeuwse jonkvrouw Marie Gelderman-Boddaert had een gouvernante en ging vervolgens een jaar naar kostschool. Door zelfstudie verwierf ze een aanzienlijke historische kennis die ze onder meer gebruikte in haar verhalen voor kinderen. Zij was niet de enige die zich verdiepte in het verleden. Van Calcar schreef enkele historische romans, Marie Sloot debuteerde in 1873 met de historische roman *Voor God en koning*. De enige twee die een 'vakopleiding' ontvingen waren tevens de oudsten. Jacoba van Westrheene-van Heyningen werkte tot haar

[p. 19]

huwelijk in 1857 als onderwijzeres, gouvernante, kostschoolbestuurster en directrice van de stadsmeisjesschool, Elise van Calcar-Schiotling was in de jaren veertig onderwijzeres en gouvernante. Van Calcar toonde zich in 1864 in de brochure *Wat is noodig?* voorstander van een gedegen opleiding voor meisjes. In 1867 opende ze in Wassenaar het Nederlandsch

Opvoedingshuis, een kostschool voor meisjes.

Sophie van Wermeskerken-Junius propageerde in *De Hollandsche Lelie. Weekblad voor jonge dames*, waarvan ze van 1890 tot 1902 redactrice was, een goede opleiding voor meisjes uit de betere standen. Net als Van Calcar-Schiotling wenste zij rekening te houden met de verschillende leefwereld van mannen en vrouwen. Haar *Betrekkingen voor vrouwen* (vanaf 1895) waren de eerste moderne voorlichtingsboekjes over oude en vooral nieuwe vrouwenberoepen. Uitvoerig liet ze daarin mannen en vooral vrouwen aan het woord die werkzaam waren in het desbetreffende beroep.

In de aflevering *De journaliste* maakte ze geen gebruik van de kennis van Amy de Leeuw, de eerste vrouw die aan een Nederlands dagblad verbonden was. Met de publicatie van het vers 'Bij Prinsesjes geboorte' begon in 1880 Amy's 'geregeld courantenwerk' voor het *Nieuws van den Dag*, al zat een vaste aanstelling er voorlopig niet in. In 1888 vertrok ze als verslaggeefster naar Londen, vanaf 1890 was haar standplaats Berlijn, waar ze zich ontwikkelde tot een allround journaliste. Schrijven voor meerdere dagbladen was geen probleem. Zo weidde ze bij de eerste grote automobiel tentoonstelling in Berlijn voor de ene krant uit over zware vrachtwagens en voor de andere over elegante landaulettes. Amy was voorstander van goede beroepsopleidingen voor vrouwen. Zelf zette ze zich in voor de openstelling van tuinbouwscholen voor meisjes.

De beperkingen van het huwelijk

De zelfstandigheid van vrouwen werd in de tweede helft van de negentiende eeuw niet alleen beperkt door gebrekkige opleidingsmogelijkheden en opvattingen over gepast en ongepast vrouwenwerk. De onderscheiden bestemmingen van man en vrouw en de ondergeschiktheid van de laatste aan de eerste kwamen vooral tot uitdrukking in het huwelijksrecht. In 1870 publiceerde Geesje Feddes haar spraakmakende brochure *Gelijk recht voor allen!* Jacoba van Westrheene-van Heyningen reageerde nog in hetzelfde jaar in *Ons Streven*. Feddes ging haar te ver. Gelijke rechten binnen het huwelijk betekende dat de vrouw het ene recht dat ze bezat, haar recht op bescherming, zou verliezen. Deze woorden doen vreemd aan uit de pen van

Amy de Leeuw. Foto op de uitnodiging voor het feest voor haar zeventigste verjaardag. Foto Archief Kennemerland.

iemand die altijd in eigen levensonderhoud heeft voorzien. Na haar huwelijk in 1857 was haar man als mede-eigenaar en redacteur van *De Kunstkroniek* niet in staat haar te onderhouden en verdiende Jacoba haar geld met vertalingen.

Cornélie Huygens, sinds haar kennismaking met Mina Kruseman in 1864 een over-

[p. 21]

tuigd feministe, publiceerde in 1877 de roman *Hélène Bentinck*, waarin ze de vernederende positie van jonge meisjes van goeden huize op de huwelijksmarkt schetste en de gelijkstelling van man en vrouw binnen het huwelijk bepleitte. Huygens stelde in haar romans, novellen en artikelen meestal de maatschappelijke positie van vrouwen ter discussie, in 1892 bijvoorbeeld in ‘Huwelijk en opvoeding’, waarin ze de economische onafhankelijkheid van vrouwen binnen het huwelijk bepleitte. In hetzelfde jaar verscheen de roman *Hoogenoord*, waarin een vrouw uit plichtsgevoel trouwt met een man van wie ze niet houdt en vervolgens, na een

onmogelijke liefde voor een socialist, zelfmoord pleegt.

Van Calcar stelde de nadelen van het huwelijksrecht ter discussie in de roman *Eigen meester blijven* (1878). Heldin Aletta wilde zelfstandig leven en gezien de bepalingen van het Nederlandse huwelijksrecht dus niet trouwen. Voor Aletta sloot de gehoorzaamheid aan een 'baas' de ware liefde uit. Amy de Leeuw liet Serena in 'Een misdaad voorkomen', opgenomen in deel een van haar *Herinneringen* (1928), verschillende minnaars afwijzen: 'dat een man je begeert is geen reden te wensen, je heele leven aan hem te wijden'. Alleen voor de ware Jacob gaf je je 'heele zelfstandigheid' op. Zelf zou ze dat niet doen. Haar ware Jacob, een Engelsman die ze ontmoette ten tijde van de Boerenoorlog, liet ze gaan, omdat ze geen relatie wilde met de vijand.

Virginie Loveling bracht het huwelijksvraagstuk onder meer ter sprake in 'Een dure eed', in 1890 verschenen in *De Gids*, in 1891 als boek. Sophie van Wermeskerken-Junius maakte vanaf haar eerste roman, *Hare roeping getrouw* (1880), duidelijk dat een vrouw alleen moest trouwen wanneer ze de ware liefde gevonden had. Zo luidde ook haar boodschap aan haar lezeressen van *De Hollandsche Lelie*. God had de vrouw geschapen om een levensgezel voor de man te zijn, hield ze hun voor, niet 'om den man een slavin of een speeltuig te zijn'.⁷ Sophie zelf had een ongelukkig huwelijk, dat eindigde met een beschuldiging van vergiftiging van haar echtgenoot, een rechtszaak - die ze won - en een echtscheiding. Het huwelijk van Hélène Swarth hield evenmin stand. In haar gedichten en verhalen kwamen liefde en huwelijk uitvoerig ter sprake. Zo bevat de bundel *Vrouwenlot* (1897) het verhaal over Lise, die met haar jawoord haar hele persoonlijkheid had ingeleverd. Zelf was Swarth getrouwd met de journalist en schrijver Frits Lapidoth, die regelmatig het bed met andere vrouwen deelde.

De Nationale Tentoonstelling

Hun betrokkenheid bij het vrouwenvraagstuk toonden de dertien vooral bij de Nationale Tentoonstelling van Vrouwenarbeid. Negen namen actief deel aan deze tentoonstelling, waarmee de Nederlandse vrouwenbeweging wilde laten zien welk werk vrouwen verrichtten en waartoe zij in staat waren.⁸ Marie Snijder van Wissenkerke-Clant van der Mijll schreef de tekst voor de cantate *Vrouwenarbeid*, gecomponeerd door Cornélie van Oostzee en op 9 juli 1898 uitgevoerd tijdens de opening van de Tentoonstelling in Den Haag. Amy de Leeuw sprak op het congres 'Vakopleiding' over de opleiding van vrouwen voor het tuinbouwbedrijf. Zelf hospiteerde ze in de zomermaanden op tuinbouwscholen in Duitsland en Nederland. In 1902 verscheen haar brochure *Eerbied voor het levend materiaal in de tuinkunst*, van 1906 tot 1922

publiceerde *Onze Tuinen* haar ‘Brieven van een tuinierster’.

Elise van Calcar-Schiotling schreef *De Nationale Tentoonstelling in Den Haag* (1898) en sprak op het congres ‘De taak van moeders en opvoedsters’. Ze begon haar lezing met een hulde aan de tentoonstelling: ‘een monument waarop zal worden voortgebouwd’. ‘De weg voor de verdere ontwikkeling is gebaad’, aldus Van Calcar,⁹ die vanaf de jaren zestig een belangrijke rol had gespeeld in debatten over de vrouwenkwestie. Elize Knuttel-Fabius zat de laatste congresdag van het congres ‘Moeders en opvoedsters’ voor.

Knuttel-Fabius en Virginie Loveling waren lid van de rubriekscommissie Letteren en Wetenschappen, waarvan Johanna Wolters secretaris was. De commissie was belast met de inrichting van een leeszaal, waar de meeste werken van de dertien dames waren in te zien. Amy de Leeuw had bijvoorbeeld haar twee reisgidsen *In Londen* (Haarlem 1890) en *Berlijn* (Amsterdam 1891) ingestuurd. Daarin vonden reizigers niet alleen informatie over de gebruikelijke bezienswaardigheden. *In Londen* bevatte een hoofdstuk over kookscholen en restaurants, *Berlijn* fragmenten over de

[p. 22]

Hélène Swarth in 1896. Portret door H.J. Haverman.

Berlijnse volkskeuken en het spiritualisme. De gidsen bevatten niets ‘wat ik niet bij ondervinding weet’, schreef ze in beide inleidingen. In Londen had ze in drie verschillende wijken van de stad gewoond. Een ‘goed gesternte’ bracht haar in Berlijn in korte tijd in contact met ‘zeer verschillende mensen en dingen en toestanden, zoodat ik het karakter van de duitsche hoofdstad van meer dan één standpunt leerde kennen’.

Hélène Swarth was niet betrokken bij de Tentoonstelling. ‘Toen ik pas in Nederland kwam [1894], hebben ze mij verschrikkelijk kwalijk genomen, dat ik niet meedeed met het feminisme’, vertelde ze vele jaren later aan *De Telegraaf*, maar ‘ik heb mij ook altijd verre gehouden van politiek.’ Cornélie Huygens, feministe van het eerste uur en in de jaren negentig bijzonder actief binnen de socialistische beweging, was daarentegen op de Tentoonstelling alom aanwezig. Ze nam deel aan uiteenlopende debatten en organiseerde en presideerde het ‘Dienstbodencongres’.

Louise de Neve stuurde voor de rubriek Oost-Indië van de Tentoonstelling een door vrouwen gemaakt Seroetoe- of Sirih-mandje in, ‘gevonden bij den benting Sjeck Daoed’. Het mandje, dat ten strijde trekkende Atjeeërs moest beschermen, was waarschijnlijk meegenomen door haar vader, die meevocht in de Atjeh-oorlog. De Neve publiceerde in 1898 onder haar eigen naam en op verzoek van uitgever Tjeenk Willink met Johanna Naber *De vorstinnen van het huis van Oranje Nassau*, waarin Naber de echtgenotes van de stadhouders en Louise de koninginnen voor haar rekening nam. Marie Sloot liet in 1898 zien dat ze nog meer in haar mars had dan romans schrijven. In het blad van de Tentoonstelling *Vrouwenarbeid* schreef ze een uitvoerige verhandeling over het sociale werk van R.K. kloosterzusters in Nederland, waarin ze erkenning en een billijke waardering vroeg voor deze arbeid.

Wermeskerken-Junius en Gelderman-Boddaert ontbreken op de lijst organisatrices en spreeksters van de Tentoonstelling. Beiden stonden zeker niet onverschillig ten opzichte van het vrouwenvraagstuk. Voor Marie Boddaert waren de rechten van de vrouw ‘heilig’, aldus de auteur van haar Levensbericht. Zij deelde ‘van ganscher harte de denkbeelden’ van de toenmalige vrouwenbeweging. Wat die inhielden verwoordde Elize Knuttel-Fabius in de *Nederlandsche Spectator* van 16 juli 1898:

de vrijheid voor elk denkend wezen om zich te vormen naar zijn aard en zich te wijden aan arbeid naar zijn gaven, een arbeid, die moge zij den werker zelve in staat stellen beter vruchten van zijn vlijt te plukken dan tot nu toe het geval is, toch weder het groote geheel ten

goede komt, zelfs als hij uitsluitend op eigen ontwikkeling gericht is.

Gegevens en citaten over de dertien vrouwen zijn behalve aan in tekst en noten genoemde literatuur ontleend aan de Levensberichten der afgestorven medeleden van de Maatschappij: Van Westrheene-van Heyningen (1900-1901); Van Wermeskerken-Junius en Van Calcar-Schiotling (1904-1905); De Neve en Gelderman-Boddaert (1913-1914) en De Leeuw (1941-1942). J. ten Brink schreef in *Geschiedenis der Noord-Nederlandsche letteren in de XIXe eeuw* deel 3 (Rotterdam 1904) uitvoerig over Marie Sloot. Over Van Cal-

[p. 23]

car-Schiotling verschenen al in het begin van de jaren twintig een *Levensschets* van de hand van Martien Beversluis (Amsterdam 1922) en een uitvoerige biografie van J.H. Sikemeier (Amsterdam 1921). Een korte biografie van Cornélie Huygens door Ger Harmsen verscheen in het *Biografisch woordenboek van het socialisme en de arbeidersbeweging in Nederland* deel 5 (Amsterdam 1992) 125-132. Bijdragen van de dertien over het huwelijksrecht staan vermeld in Marianne Braun, *De prijs van de liefde* (Amsterdam 1992). Over de *Nederlandsche Spectator* schreef Valerie Kierkels de doctoraalscriptie 'De vrouwenkwestie in de *Nederlandsche Spectator* 1860-1900' (UvA 1996). Voor De Leeuw: het eerste hoofdstuk van mijn boek *Vrouwen aan het Spaarne* (Haarlem 1998) en mijn artikel in *Kleio* (december 1998).